

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 13 кастрычніка 1989 г. № 41 (3503) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

УНУМАРЫ:

«БАЛАНС УСТОЙЛІВАСЦІ»

Гутарка з народным
дэпутатам СССР
Л. ДЗЮСАВЫМ

2—3

«АХВЯРЫ «ВЯЛІКАГА ПЕРАЛОМУ»

Артыкул Д. БУГАЁВА

5, 6—7

«ПАЦ»

Паэма
С. СОКАЛАВА-ВОЮША

8—9

«ПАД АПЕКАЙ КЕНТАЎРА»

Сталіншчына і шляхі
развіцця беларускага
выяўленчага мастацтва

10—11, 12

«Па слядах Скарыны»

Дарожныя нататкі
Б. САЧАНКІ

14—15

Матчына песня, радзінная...

Ужо на другі дзень пасля прыезду ў сталіцу Беларусі Данчык са сваімі сябрамі Лявонам Баркевічам і Сержуком Сокалавым-Воюшам выступілі ў гасцёўні Галубка. Хто быў у той незвычайнай кватэры, дзе гаспадарыць мастак Анатоль Наліваеў, дзе столькі партрэтаў працаўнікоў беларускай культуры, той зможа зразумець, што ў славуэта гасця з Нью-Йорка была добрая магчымасць ужо з першых крокаў паўглядацца ў твар Беларусі...

6 кастрычніка ў Доме літаратара прымалі Данчыка. Як у гасцёўні, як і ў канцэртах на Беларусі і за яе межамі, тут яны таксама спявалі ўтрох: Данчык, Лявон і Сержук. Баркевіч і Сокалаў-Воюш — свае, хатнія і, веру, не крыўдавалі, што кожны раз найбольшая ўвага скіроўвалася на Данчыка. Яго чакалі ў нас добры дзесятак гадоў. Аднаго

разу песнямі Данчыка быў ужо заваяваны беларускі абшар Беластоцчыны, да Гродна заставалася рукой падаць... Але сумежка і мяжа былі рознымі рэчамі да перабудованага мыслення.

Не ведаю, як бы з гэтай нагоды скаламбурываў Уладзімір Караткевіч, адзін з літаратурных герояў якога «прыязмліўся ў Гародню», але можна сказаць, што нарэшце Данчык удала «прыязмліўся ў Менск». Да таго ж не як іншопланецянін, не толькі як прадстаўнік Новага Свету, а як чалавек блізкі нам, як суродзіч.

Вітаючы Данчыка, Ніл Гілевіч гаварыў, што яго імя доўга было для нас легендай. Ён назваў Данчыка прадаўжальнікам справы Міхала Забэйды-Суміцкага. Прысутныя былі цалкам згодныя з высновай Н. Гілевіча, што нельга нара-

каць на лёс Беларусі, лёс беларускай песні, калі ёсць такія таленавітыя спевакі, як Данчык. Хочацца верыць, што мы яшчэ многа разоў будзем мець магчымасць слухаць голас Данчыка пад час яго сустрэч з Беларуссю.

Беларускім салаўём назваў гасця са Злучаных Штатаў Амерыкі пісьменнік Барыс Сачанка, які быў вядучым песеннага вечара ў Доме літаратара. Доўгі час само слова «эміграцыя» мела ў нас нейкі страхотлівы сэнс. Б. Сачанка пытаецца пра становішча беларускай эміграцыі ў ЗША — і ад Багдана Андрусішына, ад маці Данчыка — «спадарыні Юлія», як кажуць, з першых вуснаў чуем імёны паэткі Наталлі Арсенневай, мастака Пётры Мірановіча; «сведомыя» беларусы ў далёкай Амерыцы маюць свае культурныя цэнтры «Менск» і «Поллацк», ансамбль «Васілёк»,

шануюць нацыянальныя традыцыі, культуру, мову.

Верыцца, што талент Данчыка неабходны сёння, як злучальная сіла кантынентаў, а не толькі для таго, каб расчуліць слухачоў на Бацькаўшчыне ці ў эміграцыі. Наш час не для «выціскання слязы» і выцкавання зайздроснікаў. Усё надзейней усталёўваюцца гуманістычныя ідэі такіх «людзей свету», як Забэйда-Суміцкі, як Данчык. Іх крэда — служыць агульначалавечым ідэалам, выхаванню паразумення, высякароднасці, духоўнага ўзлёту...

На сцэне Дома літаратара дасціпна жартаваў, адказваў на пытанні не толькі «беларускі салавей». Данчык столькі разоў Данчык, колькі ён ведае песень — французскіх, англійскіх, іспанскіх, украінскіх, беларускіх...

(Працяг на стар. 2).

МІНСКАЯ СЯБРЫНА

Нядаўна ў Мінску прайшла ўстаноўчая канферэнцыя гарадской арганізацыі ТБМ імя Францішка Скарыны. Ад імя арганізацыі з дакладам выступіў сакратар Мінскага гаркома КПБ П. Краўчанка. Прамоўца заспроўдзіў на тым, што зроблена ў горадзе для пашырэння сферы ўжывання роднай мовы, а таксама і на тым, што яшчэ неабходна зрабіць. Была выбрана рада гарадской арганізацыі ТБМ, у склад якой увайшлі вядомыя вучоныя, пісьменнікі, педагогі, прадстаўнікі іншых прафесій — усяго 87 чалавек. Старшынёй рады быў выбраны загадчык кафедры гісторыі СССР, БССР і замежных краін Мінскага інстытута культуры доктар гістарычных навук, прафесар А. П. Грыцкевіч. Яго намеснікамі сталі — пісьменнік Л. Дайнека, рэктар Мінскага тэхналагічнага інстытута І. Жарскі, археолаг І. Чарняўскі, доктар гістарычных навук Л. Лыч.

На канферэнцыі быў прыняты Зварот да ўсіх жыхароў Мінска, у якім, у прыватнасці, гаворыцца, што заснаванне гарадской арганізацыі ТБМ — гэта «яшчэ адзін крок да адраджэння найбагацейшай скарбыні народа, адной з найбольш старажытных і багатых славянскіх моў, першаасноў культуры, велічы і нацыянальнага ідэнцітэта беларусаў. Крок гэты зроблены ў час перабудовы ўсіх сфер нашага палітычнага, сацыяльна-эканамічнага жыцця, у час, калі наша родная мова апынулася на той катастрофічнай мяжы, пераступішы якую, мы знікнем як нацыя». Адраджэнне беларускай мовы, замацаванне за ёй канстытуцыйнага права як дзяржаўнай у рэспубліцы, як роднай і паўнапраўнай у братняй сям'і народаў СССР — наш адзіны выбар перад гэтай мяжой, калі мы хочам звацца нацыяй. Іншага выбару нам не даруюць дзеці і ўнукі, усе тыя, хто

прыйдзе на зямлю проднаў сваіх з ганаровым імем беларусе, — падкрэсліваецца ў Звароце.

Удзельнікі канферэнцыі звярнуліся да рабочых і служачых, да нацыянальнай інтэлігенцыі, да вучнёўскай і студэнцкай моладзі, да людзей розных прафесій і ўзростаў, а таксама да камуністаў, камсамольцаў і беспартыйных, да атэістаў і набожных — усіх, хто заклапочаны станам роднай мовы, з заклікам уступаць у сябрыны і суполкі ТБМ. Звяртаючыся да бацькоў і настаўнікаў, выкладчыкаў прафтэхвучылішчаў, сярэдніх і вышэйшых навучальных устаноў, вучоных-мовазнаўцаў і дзеячаў культуры, работнікаў сацыяльна-бытавой сферы горада і партыйных, прафсаюзных, камсамольскіх і іншых грамадскіх арганізацый, а таксама да грамадзян іншых нацыянальнасцей, што жывуць у Мінску, удзельнікі канферэнцыі так закончылі свой Зварот: «Няхай кожны зробіць усё, каб жыла і квітнела беларуская мова — раўнапраўная сястра ў вялікай моўнай сям'і свету!»

НАШ КАР.

ФОНД СЛАВЯНСКІХ КУЛЬТУР

Адбылося пасяджэнне ініцыятыўнай групы, якая ўтварыла камітэт па падрыхтоўцы рэспубліканскай устаноўчай канферэнцыі Беларускага цэнтара Міжнароднага фонду славянскай пісьменнасці і славянскіх культур. На пасяджэнні, якое вёў састаршыня праўлення Міжнароднага фонду Н. Гілевіч, выступілі: адказны сакратар Міжнароднага фонду А. Брагін; адказны сакратар праўлення СП РСФСР М. Гусараў, старшыня рэстаўрацыйна-гаспадарчай службы фонду Ю. Шашко; міністр культуры БССР Я. Вайтовіч, старшыня прэзідыума Беларускага таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі А. Ваніці, член праўлення Міжнароднага фонду Л. Караічаў, галоўны рэдактар рэпертуарна-рэдакцыйнай калегіі Міністэрства культуры БССР Н. Загорская; галоўны рэдактар часопіса «Мастацтва Беларусі» Я. Сахута, сакратар парткома Акадэміі навук БССР В. Мулярчык.

Старшынямі арганізацыйнага камітэта абраны Л. Караічаў, галоўны рэдактар газеты «Советская Белоруссия» З. Прыгодзіч, дырэктар Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Акадэміі навук БССР С. Марцалеў.

Вырашана правесці ўстаноўчую канферэнцыю на пачатку снежня гэтага года.

НАШ КАР.

З ПАСЯДЖЭННЯ ПАРТБЮРО

На чарговым пасяджэнні бюро партарганізацыі СП БССР разглядалася пытанне аб яго сакратары. Генадзь Пашоў звярнуўся з просьбай вызваліць яго ад абавязкаў сакратара

ра ў сувязі з пераходам на работу ў апарат ЦК КПБ. Яго просьба была задаволеная, новым сакратаром партбюро выбраны Віктар Супрунчук, які да гэтага быў намеснікам сакратара.

На пасяджэнні абмяркоўвалася таксама пытанне аб прыёме ў члены КПСС Алеся Гаўрона і заслужана творчай справаздача Віктара Шніпа.

НАШ КАР.

ПАТОП

Пра катастрофічны стан будынка Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна ў рэспубліканскім друку паведамлялася неаднойчы. У прыватнасці ў «ЛіМе» за 8 верасня гэтага года быў надрукаваны ліст «Гіне нацыянальны скарб!» Пад тым лістом у рэдакцыю падпісалася 438 чытачоў і супрацоўнікаў «Ленінкі». Згадзіцца, цяжка працаваць у памяшканні, дзе са столі час ад часу падаюць лямпы дэзіннага святла, абвальваюцца стэлажы ў чытальных залах, дзе ў перапоўненых звыш усялякай

меры кнігасховішчах у любую хвіліну можна чакаць пажару...

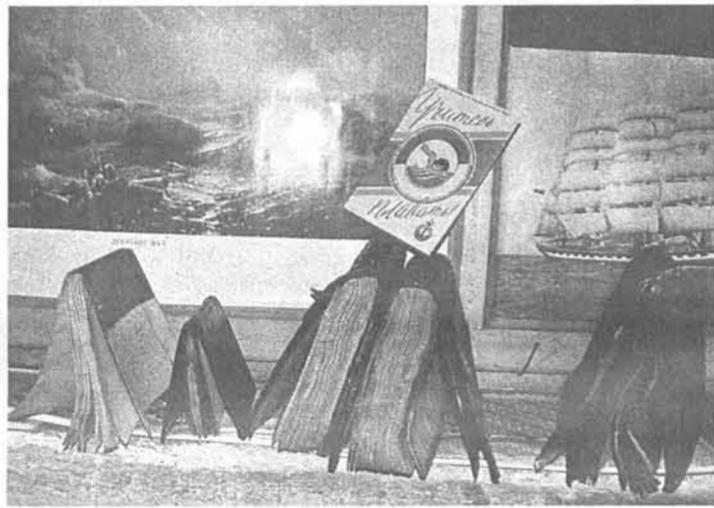
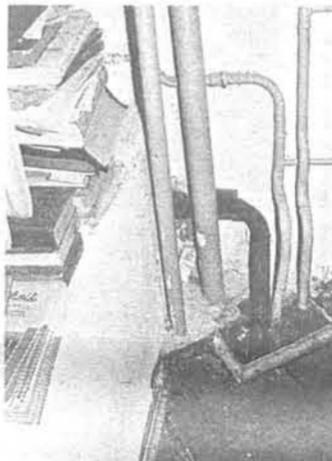
Пажару пакуль не было, а вось чарговы патоп адбыўся ў бібліятэцы ў ноч з 7 на 8 кастрычніка (раней, у жніўні, у такі ж патоп трапіла 650 тысяч бібліятэчных кніг у дэпазітарным сховішчы, якое знаходзіцца ў сутарэннях тэатра оперы і балета). У кнігасховішчы пад залай перыбдыкі прарвала водаправодную трубу. Колькі гадзін залівала кнігі, ніхто не ведае. Ваду перакрылі толькі раніцай. Загінуў нотны фонд, загінулі ўнікальныя выданні XVIII—XIX ста-

годдзяў, прывезеныя пасля вайны з Заходняй Еўропы і перададзеныя на захаванне ў Дзяржаўную бібліятэку БССР. Загінулі малафарматныя выданні — так званыя кнігі-малюткі. Хацелася б сказаць, што кнігі толькі папсаваліся, але, на жаль, яны загінулі. Каб іх выратаваць, патрэбны спецыяльныя сублімацыйныя камеры. Камер няма, а пасля такой «прасушкі», якую вы бачыце на здымках, кнігі будзь рассыпацца ад аднаго дотыку, імі ўжо нельга будзе карыстацца.

Відаць, вінаваты водаправодчык ці яшчэ які «стрэлачнік» будзе знойдзены і пакараны. Відаць, будзе прыняты адпаведны загад, які забараняе «лаводкі» і пажары ў бібліятэках рэспублікі, а супрацоўнікам «Ленінкі» ў чарговы раз паабяцаюць нешта зра-

біць (напрыклад, распачаць будаўніцтва новага будынка бібліятэкі ў 1977 годзе)...

П. ВАСІЛЕЎСКІ.
Фота А. ІЛЬІНА.

З першых мінут знаёмства Леанід Лявонавіч Дзюсаў прыцягвае сваёй душэўнай раўнавагай, разважлівасцю, неардынарнасцю мыслення. Яму — 50 год. Палову з іх ён аддаў Мінскаму маторнаму заводу, дзе працуе токарам — расточнікам. Скончыў заочна машынабудаўнічы тэхнікум.

Гэтай вясной савет працоўнага калектыву маторнага заводу вылучыў Леаніда Дзюсава кандыдатам у народныя дэпутаты СССР. Ён паспяхова прайшоў горан выбарчай барацьбы і заваяваў дэпутацкі мандат у першым жа туры.

— Збіраючыся сёння на нашу састрэчу, Леанід Лявонавіч, я раптам падумаў, што яна можа не адбыцца, бо дзень, на які вы яе прызначылі, акурат прыпаў на адрыццё ўстаноўчай канферэнцыі саветаў працоўных калектываў рэспублікі. Каму ж, як не вам, рабочаму і народнаму дэпутату СССР, на ёй быць! Але бачу, вы на заводзе, на сваім рабочым месцы...

— Шчыра кажучы, пра гэтую канферэнцыю ўпершыню зараз пачаў ад вас. Цяпер, дарчы, у рабочым руху ёсць розныя плыні. Напрыклад, імкненні арганізаваць рабочы саюз Беларусі. Прадстаўнікі яго нядаўна праводзілі пікетаванне ля нашага маторнага і ля трактарнага. Збіралі подпісы пад сваёй адозвай. Не сказаць, каб сабралі шмат: у нас — 800 подпісаў, на МТЗ, здаецца, крыху больш, хоць, як вы, відаць, ведаеце, на абодвух гэтых прадпрыемствах працуе некалькі дзесяткаў тысяч чалавек. Адозве РСБ, на маю думку, бракуе канкрэтнасці. Рабочыя, ды і не толькі рабочыя, сцвяня па горла рознымі абяцанкамі палепшыць жыццё. Рабочы чалавек заўсёды мысліць канкрэтна — хто, што і чаму. І калі ён чытае ў адозве РСБ, што «Законы рэспублікі павінны быць прыведзены ў адпаведнасць з нормамі міжнароднага права», дык думае: «Усё гэта добра, але хто адкажа, чаму я стаў менш зарабляць, чаму пагоршыліся ўмовы працы, чаму несправядліва размяркоўваюцца жыллё, пущэйкі».

— У адозве РСБ ёсць і канкрэтныя прапановы, скажам, увесці для рабочых аплачаны 24-дзённы адпачынак, адмяніць двухмесячную адпрацоўку пасля падачы заявы аб звальненні і г. д.

— У сваёй выбарчай праграме я дэклараваў супрацоўніцтва з нефармальнымі аб'яднаннямі, якія стаяць на платформе перабудовы. Так што я прыхільнік таго, каб на заводзе дзейнічала і альтэрнатыўная афіцыйнаму прафсаюзу арганізацыя. Існуючы прафсаюз, на маю думку, пляецца ў хвасце падзей, абараняе інтарэсы не рабочых, а адміністрацыйнага апарату. Няхай саборнічаюць між сабой, а жыццё пакажа, за кім пойдучь рабочыя, хто пераможа.

— У маштабе аднаго прадпрыемства?

— Не. Я думаю, што барацьба паміж новым і старым разгорнецца і ў Саветах. Наогул, я лічу, што палавіна дэпутатаў і Вярхоўнага Савета і мясцовых Саветаў павінна быць з рабочых.

— Хто можа мець нешта супраць працоўнага чалавекі.. Але ж вы прапануеце на семдзят другім годзе Савецкай улады зноў ажыццяўляць класавы падыход у фарміраванні органаў улады. Зараз выказваюцца думкі аб стварэнні так званых вытворчых выбарчых акруг, на якіх павінна быць абрана палова дэпутацкага корпуса. Ці не з'явіцца гэта своеасаблівай кампенсатыйнай апарату, які, відаць, усё-такі павінен будзе змірыцца са снасаваннем артыкула, што прадугледжвае выбары дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый? Сяму-таму з партыйнага і дзяржаўнага кіраўніцтва будзе зручна балаціравацца па вытворчай акрузе. Паабяцаўшы рабочым сякія-такія выгоды, яны забяспечаць сабе неабходную колькасць галасоў.

Матчына песня, радзінная...

(Працяг. Пачатак на стар. 1).
На 17 мовах свету спяваў Забэйда. Пражскі беларус зазначаў: «Я ж стараўся песняю з'ядноўваць людзей, стараўся закрануць найдалікатнейшыя, самыя патаемныя і лепшыя струны чалавечага сэрца». Так сёння робіць і Данчык, па маці беларус, па бацьку ўкраінец, па месцажыхарстве амерыканец, па веравызнанні уніят...
І не павінна ў нас быць рэўнасці, што ў Кіеве ці Львове яго прымуць з яшчэ большай пашанай, і таксама будучы называць сваім. Бо душа яго таленту пазначана арэалам народнасці (міжнароднасці), а не блямаю прыгараднасці.
Часам з легендаў абсыпа-

юцца цукерачныя фанцікі і пры судакрананні з іх носьбітамі чэзне ачараваная відэежа. Данчык жа сваёй дасканалай мастацкасцю, дэлікатным імпатам, натуральнай інтэлігентнасцю толькі сцвердзіў сваю пракаветную беларускасць, надаўшы гонару матчынай мове.
Яшчэ ў гасцёўні Галубка склаліся першыя радкі верша, прысвечанага Багдану Андрусішыну — Данчыку. У Доме літаратара не выпала іх прачытаць. А без верша быў бы няпоўны мой сённяшні роздум пра сур'ёзнага і лагоднага, пра мужа і пшчотнага Данчыка.
Паволі збліжаюцца мацерыкі: вузюць кашчавыя трэшчыны.

Мы ж — родныя-крэўныя.
Мы — сваякі.
І песні — над прорвай парэнчыны.
Змяняюць свой гібельны трэск наладжаныя супрацьстаяння датчыкі.
Быў хрэст на свабоду, На згоду хрэст — напевы Андрусішына — Данчыка.
Галоснасці голас — на верасок, на сок арабінавых водблескаў.
З Нью-Йорка да Мінска расце каласок у жменю міжконтынальных воплескаў.

Радзінныя песні — ратунак Зямлі.
Планета сціскае расколіны.
Ля вуснаў маіх хоць адну ускрылі: ад песні не будзе аскоміны.
Амерыка не пасівела так, як думная доля ўдовай падзёншчыны...
— Мая Беларусь! — прамаяляе спявак ля багдановічаўскай Ракуцёўшчыны.
Твая Беларусь... Вылюбляюць вякі крыніцу нязбытнасці спадчынай.
А матчынай песняй жывуць спевакі, кахаюць яе салаўі, жаўрукі, — яна на планеце не страчана!
Сяргей ПАНІЗНІК.

— Рабочы чалавек не так лёгка верыць абяцанкам. Я пра гэта ўжо сказаў. Што тычыцца вытворчых акруг, дык я пра іх нічога пэўнага не ведаю. Але ўсё роўна, стаю на тым, што палову дэпутацкіх мандатаў трэба аддаць рабочым. Прааналізуйце апошнія падзеі, якія ўскалыхнулі ўсю краіну, — маю на ўвазе забастоўкі шахцёраў. Вы ж ведаеце, яны стварылі забастовачныя камітэты, якімі фактычна замянілі і прафсаюзныя, і партыйныя, і савецкія органы. Забастовачныя камітэты на 80—90 працэнтаў складаюцца з рабочых. Дык чаму мы павінны мі-

раць. Гэтую большасць неўзабаве ахрысцілі агрэсіўна-паслухмянай. Так, сапраўды, было нямаля дэпутатаў, якія ў шыткі сустракалі кожную прапанову, якая, на іх думку, разыходзілася са звычайнымі стэрэатыпамі. Але мне здаецца, што маскоўская група зрабіла некалькі тактычных памылак. Яна амаль не ўступала ў кантакт з «правінцый», ставілася да яе пагардліва. Так, прынамсі, гаварылі (і я гэта чуў) многія дэпутаты Цэнтральнай Расіі, Далёкага Усходу, Сярэдняазійскіх рэспублік. Мне падалося, гэтыя спачатку смешныя, несур'ёзныя. Знайшлі месца, дзе выказваць свае крыўды, свае ам-

нічым не адрозніваюцца ад абавязкаў ранейшых дэпутатаў Вярхоўнага Савета. Вяду прыём у райвыканкоме. Прыходзяць на яго чалавек па трыццаць. Кожны са сваім клопатам — дрэнная кватэра, не можа трапіць у бальніцу, не бяруць на працу і г. д. Сяджу, выслухоўваю, запісваю, накіроўваю ў адпаведныя інстанцыі. Але, разумею, вырашаць гэтыя пытанні — кампетэнцыя мясцовых Саветаў. Ды хапае там бюракратаў, якім аб'яд-футболіць чалавека. А той адразу да мяне. Некаторыя лічаць — калі народны дэпутат, дык усё можа. Нават аб'яцьці закон.

сім зразумелае стварэнне так званых прымірэнчых камісій. Хто павінен у іх уваходзіць, браць на сябе ролю арбітра? Партыйныя і прафсаюзныя органы? Калі яны, то ці павярць ім рабочыя?

— Вялікі надзеі ўскладаюцца на рэгіянальныя гаспадарчыя разлік, які нібыта прывядзе да эканамічнай незалежнасці рэспублікі. Абнародаваны дакумент — дзецішча нашых планавых органаў — праект рэспубліканскага гаспадарчага разліку. Але з той жа гутаркі А. Жураўлёва з выбаршчыкамі я даведаўся, што шэраг народных дэпутатаў з Беларусі апрагэставалі праект у Савеце Міністраў СССР.

— Так, і на маю думку, праект, мае шэраг сур'ёзных хібаў. Я гаварыў пра гэта старшыні Дзяржплана рэспублікі В. Кебічу. Скажаў, між іншым, што рэгіянальны гаспадарчы разлік у тым выглядзе, як яго прапануюць, прывядзе да вымывання таннага тавараў, наогул да груповага эгаізму, пра які ў сваім дакладзе на сесіі Вярхоўнага Савета гаварыў першы намеснік Старшыні Савета Міністраў СССР Л. Варонін. Азначыў гэта, што прадпрыемства, ці група прадпрыемстваў, а ў дадзеным выпадку і рэспубліка, ведаючы, што з'яўляецца манопалістам у вытворчасці якой-небудзь прадукцыі, пачынае дыктаваць цэны на яе, не ўлічваючы інтарэсаў спажывца. І яшчэ. Мне ўспамінаюцца словы народнага дэпутата з Масквы дырэктара Бутаўскага завода будаўнічых матэрыялаў Бачарова (на жаль, не помню яго імя), што пакуль на кожным прадпрыемстве не ўкараніцца гаспадарчы разлік, ні пра які рэгіянальны разлік гаворкі не можа быць. Вядома, аб'явіць, дэклараваць можна ўсё. Гэта мы ўсёем. А што будзе на практыцы? З малага хаосу вырасце вялікі?

— Але ж на вашым заводзе, здаецца, хаосу няма?

— Праблем хапае. Ведаеце, якое зараз на прадпрыемствах самае вялікае ўпраўленчае падраздзяленне? Аддзел забеспячэння. Без штурха, якога пастаянна пасылаюць «выбіваць» метал, фарбу, паліва, камплектуючыя дэталі, завод стане.

— Недзе я чытаў, што на Захадзе буйныя прамысловыя прадпрыемствы выкарыстоўваюць да 90 працэнтаў камплектуючых дэталей, што ідуць з-за мяжы.

— Дык гэта ў іх! Тут, бывае, прадпрыемства, пастаўляючае камплектуючыя дэталі, побач, а ўсё роўна клопату з ім... Потым, які можа быць гаспадарчы разлік на прадпрыемстве, дзе састарэлае абсталяванне, пазастарэлая тэхналогія, нізкая вытворчая дысцыпліна? А гэта ж тыповая з'ява. Паспрабуйце, ў такіх умовах наладзіць вытворчасць канкурэнтаздольных тавараў.

— У нас, бывае, канкурэнтнае дрэннае з дрэнным.

— У нас! А выйдзі з такім таварам за мяжу? Мясце засмучае, не дае спакою тое, што не спрацоўвае механізм матэрыяльнага заахвочвання рабочых. Здаецца, проста — больш, лепш зрабіў, адпаведна і атрымаў.

— Намеснік Старшыні Саўміна СССР, наш вядомы эканаміст Л. Абалкін выступіў на сесіі з прапановай фактычна замарозіць рост зарплат.

— Гэта кій з двума канцамі. З аднаго боку, можа, гэта і стрымае тэмпы інфляцыі, але з другога — многія рабочыя ўцякуць з прадпрыемстваў у кааператывы. І зараз не хапае кваліфікаваных рабочых, на МТЗ, напрыклад, аж 800 чалавек.

— Дзе ж выйце?

— Трэба пераходзіць на новыя формы ўласнасці, на арэнду з наступным выкупам рабочымі сродкаў вытворчасці, на кааператывную ўласнасць, акцыянерную, якой нас усе гадзі палохалі як праявай капіталізму.

— Я нядаўна прачытаў у адной з газет, што ў Злучаных Штатах Амерыкі ёсць 10 тысяч прадпрыемстваў, якія належыць тым, хто на іх працуе.

— Вось бачыце... Патрэбны закон аб арэндзе. Арэндадальцам павінна быць дзяржава, не прад'яўляючы пры гэтым ніякіх умоў, акрамя дыферэнцыраванага падатку. Арэнду даваць на 99 гадоў з далейшым працягам. Калі гэта зямля, дык з правам перадачы нашчадкам. Тады нешта можна зрушыць з месца, пераадолець псіхалогію нашага чалавека, які, навучаны жыццём, ні ўва што не верыць. Ды і тут думае: сёння — дадзец, заўтра — адбярэць.

Вы ведаеце, нават і разумныя законы ў нас не спрацоўваюць. Вось той жа закон аб прадпрыемстве. Прымалі, радаваліся. А што атрымалася? Як давалі заводу дзяржаўны заказ на ўсю прадукцыю, так і цяпер даюць. Нашаму заводу — таксама. Сабе нічога не пакінеш, каб можна было прадаць на рынку. Тыя ж калгасы, кааператывы, прамысловыя прадпрыемствы з рукамі адарвалі б нашы маторы. Ды на ўсё — дзяржаўны заказ, усім распараджаецца міністэрства.

— Ідзе абмеркаванне праектаў Законаў аб выбарах. Якая тут ваша думка?

— Праекты нашых выбарчых законаў мяне не задавалі. Скажа, зноў прапануюцца выбары ад грамадскіх арганізацый. Я пра гэта гаварыў у час сваёй выбарчай кампаніі. Чаму адны павінны падстаўляць лоб пад крытыку выбаршчыкаў, а другія атрымліваць дэпутацкі мандат даволі лёгка? Праўда, даводзіцца чуць, што, дзякуючы выбарам ад грамадскіх арганізацый, у нашым парламенце апынулася шмат інтэлектуалаў. Не ведаю. Напрыклад, дэпутаты — прафесары С. Шушкевіч, А. Жураўлёў, юрыст М. Ігнатюк — прайшлі, як і ўсе мы, горан выбараў і — перамаглі... Я супраць таго, што ў праектах выбарчых законаў у жорсткія рамкі ставяцца праграмы кандыдатаў у дэпутаты, якія, маўляў, павінны строга адпавядаць канстытуцыйным палажэнням. Чаму? А калі тое палажэнне састарэла, не адпавядае сённяшнім рэаліям жыцця? Забараняецца прапаганда байкоту выбараў. А калі народ захаце байкатаваць? На выбарчыя ўчасткі акругі, дзе я балацраваўся, не прыйшло тысяч дваццаць выбаршчыкаў, занесеныя ў спісы. Не захацелі — не прыйшлі. Іх справа. Што тычыцца выбараў Старшыні Вярхоўнага Савета рэспублікі, старшынь мясцовых Саветаў, дык я за тое, каб іх выбіралі ўсё-такі самі дэпутаты. Праўда, на альтэрнатыўнай аснове. Выберы каторага старшыню гарвыканкома прамым галасаваннем, ён пачне ігнараваць дэпутатаў, маўляў, мяне народ выбіраў...

— Якую вы, Леанід Лявонавіч, зоймеце пазіцыю на З'ездзе народных дэпутатаў, які адбудзецца яшчэ сёлета?

— Буду кіравацца толькі інтарэсамі сваіх выбаршчыкаў, да іх прымерваць кожны закон.

Гутарыў Міхась ЗАМСКІ.

БАЛАНС УСТОЙЛІВАСЦІ

Гутарка з народным дэпутатам СССР Леанідам ДЗЮСАВЫМ

рыцца з тым, што ў Саветах іх у шмат разоў меней?

— Вельмі складанае для мяне пытанне, Леанід Лявонавіч. Зноў у дэпутаты даярку толькі за тое, што яна даярка? Або сталжара толькі таму, што ён сталжара? Дарчы, на першым З'ездзе народных дэпутатаў сёй-той з высокай трыбуны спрабаваў даводзіць, што, напрыклад, дэпутату-прафесару не могуць быць бліжэй інтарэсы рабочых і сялян. Гэтая «згорыла», здаецца, не мела падтрымкі на З'ездзе. І ў думках не хачу вас, Леанід Лявонавіч, пакрыўдзіць, але, пагадзіцеся, імем рабочага класа часам спекулююць. Сам быў сведкам, як на мітынг, арганізаваны БНФ, падвезлі на аўтобусах рабочых, якія выкрыкамі імкнуліся той мітынг сарваць. А подпісы рабочых пад газетнымі «водкумі», накіраванымі супраць Васіля Быкава, Алеся Адамовіча, наогул, творчай інтэлігенцыі?

— Вы ўпэўнены, што гэта рабочыя? Зрэшты, і рабочыя бываюць розныя. Калі ля праходнай нашага завода стаялі пікеты РСБ, да мяне падшоў стаялы рабочы і кажа: «Бачыў, там нейкія дармаеды збіраюць подпісы. Гнаць трэба іх...» Так што я заклікаю выбіраць рабочых сапраўды актыўных, разумных. Нарэшце, у нашага рабочага, як правіла, цяпер сярэдняя адукацыя, ён умее далаць бачыць, умее аналізаваць, заўсёды падтрымае закон, які накіраваны на паліпшэнне жыцця народа. Так, генерываць ідэі, фармуляваць законы павінны пераважна людзі дасведчаныя ў юрыспрудэнцыі, сацыялогіі, палітыцы, эканоміцы, адным словам, інтэлектуалы. Але ж трэба, каб ідэі ператвараліся ў матэрыяльную сілу. Ведаеце, у кожным механізме ёсць баланс устойлівасці. Скажам, у дызельных рухавіках, якія мы выпускаем, ёсць так званы махавік — гэтакі вялікі кавалак метала, які круціцца і згладжае ўсе штуршкі, якія ў час работы атрымлівае цыліндр рухавіка. Такі балансавачны механізм павінна мець і грамадства, вярхоўны орган улады. А то што атрымліваецца — Прыбалтыка змагаецца за свае інтарэсы, Малдавія — за свае, Арменія і Азербайджан — таксама.

— Вы лічыце, што калі б дэлегацыі народных дэпутатаў з Арменія і Азербайджана складаліся з рабочых, яны б хутчэй дамовіліся, перасталі б канфрантаваць? Але ж не пісьменнікі, не вучоныя ў Занаўназі перакрываюць дарогі, узрываюць чыгуначнае палатно, абстрэльваюць цягнікі. Я думаю, Леанід Лявонавіч, што на вярхоўны орган улады працэдуруюцца складаныя працэсы, якія адбываюцца ў грамадстве. Невыпадкова першы З'езд народных дэпутатаў адразу падзяліўся на некалькі лагераў. Вы да якога належалі, Леанід Лявонавіч?

— Падзел гэты ўмоўны. Я, напрыклад, галасаваў за многія прапановы так званай маскоўскай групы дэпутатаў. Большасць З'езда галасавала суп-

біцьці. Але кажу праўду, так яно было. Пасля масквічы, праўда, пачалі завязваць знаёмствы з дэлегатамі іншых раёнаў, ды час, відаць, быў упущаны.

— Мы напярэдадні новага З'езда народных дэпутатаў. Якая, на вашу думку, будзе там расстаноўка сіл?

— Як кажуць, пажывём — убачым. Але думаю, што лагер «агрэсіўна-паслухмянай большасці» паменшыцца. Ад таго, што гаварылі з трыбуны З'езда А. Сахараў, Ю. Афанасьеў, А. Адамовіч, М. Шмялёў, Г. Папоў і некаторыя іншыя, не так лёгка цяпер адмахнуцца. Аўтарытэту ў прадстаўнікоў апарату, якія імкнуліся на З'ездзе павесці за сабой частку дэлегатаў, не прыбавілася. Ну і стварэнне міжрэгіянальнай дэпутацкай групы на чале з Б. Ельцыным, — таксама фактар, які трэба ўлічыць.

— Як я зразумеў, Леанід Лявонавіч, вы не належыце ні да адной дэпутацкай групы. Ну, а як наокуп уплыву на вас вялікага рэспубліканскага начальства, якое таксама ўлілося ў дэпутацкі корпус?

— Зразумейце, час цяпер іншы. Хто з таго, як вы гаворыце, начальства возьме на сябе рызыку дыктаваць, хай і «свайму», дэпутату? А калі гэта ўсплыне? Не, я быў абсалютна свабодны ў сваім выбары, галасаваў за тое, што, на маю думку, магло прынесці карысць краіне, Беларусі.

— Шматлікія публікацыі ў прэсе, тэлетрансляцыі са З'езда, сесій Вярхоўнага Савета нібы наблізілі да нас дэпутатаў, многіх на экране мы пачалі пазнаваць у твар, запамінаць іх прозвішчы. Але мне не ўсё ў дзейнасці, абавязках народнага дэпутата зразумела. У Вярхоўны Савет вы не трапілі, так? А ў камісію ці камітэт?

— Таксама не трапіў, хоць і выказаў жаданне працаваць у адной з камісій.

— І што?

— А нічога. У спісах мяне не было. Так што я радавы народны дэпутат.

— І тут ёсць радавыя?..

— Я, вядома, жартую, але ж закона аб статусе народнага дэпутата яшчэ няма...

— Я літаральна днямі быў на сустрэчы народнага дэпутата А. Жураўлёва з выбаршчыкамі, дык там яму задалі такое ж пытанне. Ён адказаў, што ёсць сілы, якія зацікаўлены ў тым, каб адцягнуць з'яўленне такога закона.

— Вось бачыце... Ва ўсіх разе, мае паўсядзённыя абавязкі народнага дэпутата амаль

— Многія народныя дэпутаты, якія не з'яўляюцца членамі Вярхоўнага Савета, прыязджаюць на сесію, нават выступаюць там. Вось той жа А. Жураўлёў. А вы?

— Я — не. І потым, Аляксандр Рыгоравіч Жураўлёў — член адной з камісій Вярхоўнага Савета. Ён прафесар, доктар эканамічных навук.

— Вы лічыце, што прафесар можа сабе дазволіць пастаянна знаходзіцца ў Маскве, а дэпутат-рабочы — не?

— Мог бы і я паехаць, пабыць на сесіі Вярхоўнага Савета, з працы адпусцілі б. Але як я потым буду глядзець у вочы таварышам па цэху? Мы працуем, а ты ў сталіцы сядзіш? Мая асабістая думка — народны дэпутат павінен быць вызвалены ад сваёй асноўнай працы. Інакш атрымліваецца, што я дэпутат на грамадскіх пачатках.

— Вядома, вы сочыце за ўсімі перыпетыямі цяперашняй сесіі Вярхоўнага Савета...

— Не толькі сачу, але і ўважліва вывучаю стэнаграмы пасяджэнняў, якія мне дасылаюць з Масквы.

— Парадак дня цяперашняй сесіі надзвычай напружаны. Яна павінна абмеркаваць шэраг жыццёва важных законапраектаў: аб уласнасці, аб зямлі, аб арэндзе і арэндных адносінах, падаткавай сістэме, сацыялістычным прадпрыемстве, нарэшце закон аб забастоўках. Як да гэтай праблемы ставіцца, на вашу думку, беларускія рабочыя?

— Мне цяжка гаварыць за ўсю рэспубліку, але ж вы, мабыць, чулі, што забастоўкай пагражалі салігорскія шахцёры, рабочыя ў іншых гарадах, у прыватнасці, у Чарнобыльскай зоне. Мае адносіны да гэтай формы барацьбы рабочага класа за свае правы? Адназначна тут не адкажаш. Усе мы разумеем, што пры нашай форме ўласнасці кожная забастоўка моцна б'е па эканоміцы, а значыць, і па ўсіх нас. Але, як крайнюю меру, я дапускаю і такі аргумент. Я ўважліва прачытаў праект Закона СССР «Аб парадку вырашэння працоўных спрэчак (канфліктаў)» і знайшоў там шмат цікавага. Закон, напрыклад, прадугледжвае рэальны ўдзел працоўных калектываў у кіраўніцтве вытворчасцю, стварае лепшыя ўмовы для вядзення прадуктыўнага дыялога паміж рабочымі і адміністрацыяй. Яшчэ. Прадугледжана, што адкласці правядзенне забастоўкі ці прыпыніць яе на тэрмін да двух месяцаў можа толькі Вярхоўны Савет СССР ці саюзная рэспубліка. Праўда, мне не зу-

У вёску Барталамееўка Веткаўскага раёна нас прывяла чарнобыльская бяда. Хоць і здарылася яна тры гады назад, але і сёння болей адгукваецца ў сэрцах, вярэдзіць душы. І нясуць жыхары свой боль новаму чалавеку: можа, ён што-небудзь параіць, можа, дапаможа выкараскацца з гэтай нягоды. Нямым дакорам стыне пытанне ў іх ваках: што ж гэта такое нарабілася, што нішто не можа даць рады!..

...Такі крайняд убачыш хіба толькі ў сне. Зялёны поплаў за вёскай. Між поймы ціха нясе свае воды рэчка Бясядзь, якую апеў народны паэт Беларусі Аркадзь Куляшоў. Наўкола, як кінуць вокам, лясы і лясы ў замужанай далечыні.

Першыя замеры радыеактыўнасці па гамма-фоне мы робім поруч з поймай Бясядзі, ля пясчанага кар'ера, адкуль салдаты бяруць пясок для дэзактывацыі. Ім яны пасыпаюць сцяжыні ля хат, дзе зняты забруджаны мурог.

Першы дзень замеры робім дазіметрам СРП-6801. Але гэта — прыбор шырокага дыяпазону, ён не дае дакладнага малюнка забруджанасці па гамма-фоне. Таму зрабілі паўторныя замеры ўжо на ДРГ-01Т, разам са спецыялістамі Беларускага філіяла Усесаюзнага навукова-даследчага інстытута сельскагаспадарчай радыялогіі Сяргеем Фёдаравічам Цімафеевым і Аляксандрам Антонавічам Новакам.

У кар'еры ля поймы Бясядзі па паказчыках СРП-6801 гаммафон складаў 0,28 мілірэнтгена ў гадзіну, у другім — 1,5 мілірэнтгена.

Аграном саўгаса «Высакаборскі» А. Прыходзька расказвае, што на лугах саўгаса фон хістасца ад 0,5 да 0,8 мілірэнтгена ў гадзіну, часам перавышае нават 1 мілірэнтген. Першы ўкос сена сеяных траў (заўважце — сеяных!) у 6 разоў перавышае дапушчальныя нормы. Адным словам, гэтае сена ні ў якім разе нельга спажываць. Яго скасілі дзеля таго, каб скасіць, каб у людзей, занятых у сельскай гаспадарцы, было чыстае сумленне.

Наступны наш аб'ект — дзіцячы садзік. Трава, дзе гуляюць дзеці, — 0,28 мілірэнтгена ў гадзіну. (Дарчы, трава тут нарасла новая, стары мурог знялі ў час дэзактывацыі). У пясочніцы — 0,16 мілірэнтгена. У адной з альтанак — 0,56 мілірэнтгена, у другой — 0,32. Ля дзвярэй садзіка — 0,16, у самім памышканні — 0,008 мілірэнтгена.

А вось што паказалі замеры на ДРГ-01Т. Старшы навуковы супрацоўнік Беларускага філіяла УНДІ сельскагаспадарчай радыялогіі С. Цімафееў трымае дазіметр у метры ад зямлі, як і належыць па навуцы. Той жа пясчаны кар'ер ля поймы... Над жаўтапесам, у глыбіні кар'ера, дазіметр паказвае 0,084 мілірэнтгена ў гадзіну. Некалькі крокаў у пойму — і ўжо 0,364 мілірэнтгена. Яшчэ з дзесятак метраў да сасонніка — 0,487 мілірэнтгена ў гадзіну. Уражанне такое, нібыта ідзець па мінным полі і не ведаеш, дзе адбудзецца смяротны выбух.

Лужок у дзіцячым садзіку... 0,067, 0,075, 0,076, 0,092, 0,104 мілірэнтгена ў гадзіну. Здаецца,

над лужком раскінулі стракаты радыяцыйны дыван, каб весялей на ім было забаўляцца дзітве.

Торфабрыкетны завод за два кіламетры ад Барталамееўкі. Рабочы завод — жыхары вёскі. Ля бункера для сыравіны — 0,542 мілірэнтгена, ля заправачнай ГЗМ — 0,390, побач з вагавай, на лавачцы, дзе адпачываюць рабочыя, — 0,414...

Рабочыя з торфабрыкетнага гавораць:

— Цяпер мы чысты брыкет выпускаем. Самы брудны адгрузілі ў першыя два гады жы-

перасела штосьці, хоць тэмпература нармальная. Пасля гэтага, я ўжо ведаю, пачынаюць балець суставы.

Вельмі шмат людзей скардзяцца на слабасць, хуткую стомляемасць, болі ў нырках. У некаторых маладых мужчын 25—27 гадоў крывяны ціск складае 100/60 або 90/60 — гіпатанія. У палавіны дзяцей назіраюцца парушэнні органаў зроку, хранічны танзіліт, нізкі гемаглабін, пастаянныя галаўныя болі, рвота, кровацячэнне з носа. Цяжка пераносяць прастуду.

Валянціна Дзмітрыеўна Сасніцкая, выхавальца дзіцячага сада:

— У нашым садзіку знаходзяцца дзеці ад паўтара года да 6. З харчаваннем дрэнна. Бульба свая, саўгасная, з забруджанай тэрыторыі. Адтуль

бачкі, цыбулі, морквы, шнаўя — і жыць можна. Толькі вось дзіцяці не забароніш есці ягады з лесу ці садавіну. Дзеці ёсць дзеці.

Вольга Міхайлаўна Цубатана, жыхарка вёскі Барталамееўка:

— Пасля аварыі салдаты пачалі рабіць у нас дэзактывацыю. Але што гэта за дэзактывацыя? Грунт, ламачка, бітую цэглу і шкло збіралі з вёскі і везлі за наш гарод. Усяго за якіх-небудзь дваццаць метраў ад яго могільнік зрабілі. Ветрык вес, развейвае ўсё. Дзякуй міліяратарам — рабілі паблізу Бясядзі дамбу, дык усё ў яе перавезлі. Толькі ці не сплыве ўся тая радыяцыя ў Бясядзь?

Есць і ў нашай вёсцы несумленныя людзі. Ім кажуць, што нельга з нашага лесу нічога браць. А яны бяруць, ды яшчэ

родны дэпутатаў прынялі пастанову «Аб дадатковых мерах па ліквідацыі вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС, палітычнай радыеэкалагічных, сацыяльна-эканамічных умоў жыццядзейнасці насельніцтва ў зоне забруджвання радыенуклідамі». У ёй гаворыцца, што насельніцтва сельскагаспадарчых раёнаў зоны жорсткага кантролю часткова або поўнасцю пазбаўляецца традыцыйных крыніц самазабеспячэння прадуктаў са свайго падвор'я, сельскі жыхар ператвараецца з вытворцы ў спажывацеля сельскагаспадарчай прадукцыі, насельніцтва зоны жыве ў штучна створаных умовах, на ліквідацыю вынікаў аварыі затрачваюцца вялікія сродкі. Зыходзячы з таго, што ў зоне жорсткага санітарнага кантролю немагчыма нармалізаваць умовы жыцця і грацоўнай дзейнасці, бюро Магілёўскага абкома і аблвыканкома настанавілі на працягу 1989—1990 гадоў перасяліць групу вёсак, дзе ўзроўні шчыльнасці радыенуклідаў складаюць 60—80 кюры на квадратны кіламетр і больш. На ўгоддзях жа, дзе на квадратны кіламетр 15 кюры і больш, пачынаючы з 1990 года спыніць сельскагаспадарчую вытворчасць і плошчы зняць з уліку. Прычым, мерапрыемствы па дэзактывацыі, аграметрыяцыі, медабследаванні, аздараўленні насельніцтва, вядзенні гаспадаркі і г. д. перанесці на тэрыторыі з больш нізкімі ўзроўнямі ад 5 да 15 кюры/км².

Відаць, у гэтым напрамку трэба ісці і гамяляцінам. Неабходна спыніць гаспадарчую дзейнасць там, дзе шчыльнасць забруджвання складае звыш 15 кюры на квадратны кіламетр. Прычым, рабіць гэта трэба як мага хутчэй, каб дарэмна не разбазарваць народныя грошы. Тыя землі, што выпадуць з сельскагаспадарчага зварту, трэба засадзіць лесам, каб не было спакусы ў некаторых гаспадарнікаў зрабіць іх рэзервнымі для нарыхтоўкі кармоў, каб прадухіліць перанос з іх радыеактыўнага пылу.

...Не так даўно ў Веткаўскім раёне ўзаралі поле, якое не аралі сорак гадоў. Яно было замініравана ў гады Вялікай Айчыннай вайны.

Цяпер у нас не адно такое поле. І замініравана яно на дзесяткі гадоў наперад стронцём, цэзіем, плутоніем, і дзесяткі гадоў яны будуць узрывацца біяхімічнымі анамаліямі, ракавымі захворваннямі і г. д. Трэба адыходзіць ад «паводзін» страуса: хаваць галаву ў пясок, каб нічога не чуць і нічога не бачыць. Трэба чужы боль прапусціць праз сваё сэрца. Падзеленая бяда — бяда напалавіну.

Ю. ВАРОНЕЖЦАУ,
народны дэпутат СССР,
член Камітэта
Вярхоўнага Савета СССР
па экалогіі і
рацыянальным выкарыстанні
прыродных рэсурсаў;

Р. АНДРЭЯВЕЦ,
карэспандэнт
газеты «Звязда»
на меліярацый Палесся».

Чарнобыль: зямля і людзі

МІННАЕ ПОЛЕ

харам Веткаўскага, Добрушскага і Чачэрскага раёнаў.

Усюды, куды б мы ні завіталі з дазіметрам, нас адразу ж акружалі людзі. Здаецца, не было для іх большай цікавасці, чым паглядзець на твоя лічбы, што «скакалі» па шкале. Іх паўтаралі, як заклінанне, па некалькі разоў запар, каб не забыцца. Людзей можна было зразумець. Яны адшуквалі больш бяспечныя месцы.

А цяпер пра самае галоўнае. Да аварыі на Чарнобыльскай АЭС у рэспубліцы былі зроблены здымкі натуральнай радыеактыўнасці ў тэрыторыі па гамма-фоне. Тады высветлілася, што натуральны радыеактыўны фон (так званая магутнасць экспазіцыйнай дозы выпраменьвання) у БССР вагаецца ў залежнасці ад пунктаў вымярэння ад 0,002 да 0,012 мілірэнтгена ў гадзіну. Варта параўнаць гэтыя лічбы з тымі, якія мы прыводзілі па Барталамееўцы. Максімальная шчыльнасць забруджвання складас тут 82,2 кюры на квадратны кіламетр. Дарчы, максімальная шчыльнасць забруджвання да аварыі ў Беларусі была 0,5 кюры на квадратны кіламетр.

Як жа тут жывуць людзі? Няхай яны раскажуць пра гэта самі.

Людміла Іванаўна Суглоб, фельчар мясцовага фельчарска-акушэрскага пункта:

— У нашай вёсцы зараз 872 чалавекі, з іх — 248 дзяцей. Пасля аварыі пачасціліся скаргі на здароўе. Вось і сёння зранку ў мяне пабывала пяць чалавек. Гавораць, што ніякай жывасці няма ў целе, у горле нібыта

жа бяром цыбулю, моркву, бурякі і кроп. Рэдка прывозяць свежыя памідоры. Прывазных ягад дзеці і ў вочы не бачылі, яблыкі бываюць восенню, але рэдка. Тры разы на месяц бывае ў нас каўбаса. Свежае мяса таксама рэдкасць. З тушонкай варым першае, запраўляем другое. Сок — па 100—200 грамаў. Часам дзеці просяць дабаўкі, а яе няма. Хіба можна разнастайна накарміць дзіця за твоя грошы, што нам адпускаюць: 84 капейкі ў дзень на аднаго малаўтка старэйшай групы і 78 капеек — ясельнай групы?

Валянціна Аляксандраўна Шчаева, бухгалтар саўгаса «Высакаборскі»:

— Атрымліваем мы па 450 грамаў каўбасы ў квартал па дзяржаўнай цане, 750 грамаў грэчкі. Праўда, ёсць кааператывная каўбаса па 6 рублёў 10 капеек кілаграм і па 7-70. Не з нашымі капіталамі яе купляць. Мяркуюць самі: мой муж, які працуе механізатарам, атрымлівае ў месяц 130 рублёў. Я — 112 рублёў. Плюс даплата па 30 рублёў, якія ў нас называюць «грабавымі». А ў сям'і — пяць душ. Не разгонішся дужа, калі ўсё купляць у магазіне.

А што рабіць палыводам, у якіх зарплата па 60—70 рублёў? Ці механізатару Карнею Лапіцкаму, у якога дзяцей за дзень на печ не перакідаеш? А ён жа атрымлівае ўсяго толькі 99 рублёў.

Праўда, ёсць у нашым магазіне смятана, малако, кефір, прывозяць тушонку. Дабавім да іх са свайго агарода буль-

вонь у Гомель на базар. Нашы бачылі на Гомельскім базары жанчыну з Барталамееўкі, якая прадавала там грыбы і чарніцы. А што? Бяруць людзі. На лбе ў яе не напісана, адкуль яна. У апошні час прадаецца ў Гомелі наша бульба і гародніна. Адкульсяці прыязджаюць на машынах, крадуць у саўгасе бульбу і прадаюць. У Гомелі ўсё можна прадаць.

Мясцовыя жыхары гаварылі нам у адзін голас:

— Хочам, каб выселілі нас з вёскі. Тут ужо не жыцьцё, а прывалле нейкае. А грошы можна знайсці. Узіць толькі адзін наш саўгас. Пасля аварыі пабудавалі збожжааачыстку на 100 тысяч рублёў, два жылыя дамы па 35 тысяч, зрабілі меліярацыю на 400 тысяч і яшчэ збіраюцца рабіць на 300 тысяч рублёў, праклалі асфальт, заклалі падмуркі двух кароўнікаў. А дэзактывацыя ў колькі абышлася? Навошта ўсё гэта? Ці не лепей было б на гэтыя грошы ў чыстым месцы пабудаваць новы пасёлак, куды б мы пераехалі?

І дабаўляюць з жалем: — Вось у Магілёўскай вобласці па-разумнаму робяць. Кіраўнікі, відаць, смялейшыя, думаюць пра людзей. А наш абком і аблвыканком усё нечага чакаюць, усё глядзяць, што скажуць на версе. А там, відаць, нашых бедаў не знаюць.

Што ж такое зрабілі ў Магілёўскай вобласці, што чуткі аб гэтым дайшлі нават да Барталамееўкі?

А вось што. 14 чэрвеня 1989 года бюро Магілёўскага абкома партыі сумесна з выканаўчым камітэтам абласнога Савета на-

насьць на мітынг кіраўнікоў рэспублікі. А разумны дыялог менавіта тут быў так неабходны! Выступленне сакратара Беларускага саўпрофа з інфармацыяй аб «канферэнцыі рабочых» не было ўспрынята, я лічу, таму, што сама канферэнцыя мала што дала.

Неабходнасць спынення ці хоць бы змякчэння канфрантацыі і пачатак непрадзутага дыялога з любімымі групамі «фармалаў, нефармалаў» і простых людзей робіцца найпершай неабходнасцю. Будзе лепш, калі моцны бок, г. зн. прадстаўнікі самых высокіх рэспубліканскіх улад, праявіць у гэтых адносінах разумную ініцыятыву, стрыманасць і цяперне.

А. САЛАМОНАУ,
доктар тэхнічных навук, прафесар.

3 ПОШТЫ «ЛіМа»

ЗА РАЗУМНЫ ДЫЯЛОГ

Пазнаёміўся з апублікаванымі рэспубліканскім друкам матэрыяламі канферэнцыі прадстаўнікоў працоўных калектываў. У іх, у прыватнасці, гаворыцца, што «ўсялякага роду гаварунам, вулічным экстрэмістам, кан'юнктурышчыкам у нейкай меры ўдаецца адцягнуць з палітычнай арэны рабочых і калгаснікаў, урачоў і настаўнікаў». Такім чынам, чытаем далей, «па сутнасці справы ідзе вострая палітычная барацьба, барацьба за ўлад». А яна «ёсць канат, які перацягвае мацнейшы, і часта не па мускулах, а па гуку голасу». З гэтых слоў вы-

нікае прызнанне вострай барацьбы ў рэспубліцы як факта. Толькі вось атрымліваецца, што вядзецца яна не па правілах. Перамога, аказваецца, павінна быць не за розумам, а за ўладальнікам магутных мускулаў. І да засмучэння аўтараў прамоў на канферэнцыі, гэтага чамусці не разумеюць рабочыя, калгаснікі, настаўнікі і ўрачы. Таму яны падымаюць рукі ўгору на голас вулічных гаваруноў. А крыху вышэй там жа напісана: «Чалавек працы... — галоўная рухаючая сіла сённяшніх пераўтварэнняў. Сваю авангардную ролю рабочы клас

заваяваў дзякуючы высокай свядомасці і арганізаванасці, адданасці ідэалам Канстытучыі». Дык што ж гэта за рухаючая сіла, якая пасуе перад «ўсялякага роду гаварунамі, вулічнымі экстрэмістамі і ім падобнымі кан'юнктурышчыкамі, арыентуючыся на сілу іх голасу»? А як быць, калі ўдзельнікі мітынгаў — не зланынцы, не абібокі, а сумленныя працоўнікі, што маюць уласную думку аб перабудове, якую іншым чынам, акрамя як на мітынг, ім не ўдаецца выказаць?

30 кастрычніка я трапіў на мітынг «Чарнобыльскі шлях», аб'яўлены кіраўніцтвам Народнага фронту. Трэба адзначыць, што міліцыя на гэты раз паводзіла сябе паважліва, карэктна. Тое ж можна сказаць і аб удзельніках мітынга. П'яных і дэбашыраў не было відаць — ім рабіць на інтэлектуальным форуме няма чаго. Цяжка растлумачыць адсут-

У СВЯДОМАСЦІ масавага чытача творчасць Васіля Быкава звязваецца пераважна з асэнсаваннем павучальных урокаў вайны савецкага народа супраць фашызму. На ўсталяванне гэтага погляду нямала папярэвала і наша крытыка. Мінула вайна, яе крывава, трагічны вопыт, звычайна свярджалі мы, вызначае карэнныя асновы быкаўскай грамадзянскай мужнасці, чалавечнасці і сумленнасці, ідэйных пераконанняў і мастацкай свядомасці, усяго эстэтычнага свету пісьменніка. Час і новыя творы Быкава ўсё больш выразна сведчаць, што ў такім вызначэнні ёсць пэўная звязнасць.

Першы сказаў пра гэта Алесь Адамовіч. Ён, зразумеў, добра ведае, як многа значыць для быкаўскага творчага вопыту сугучнасць пачуццяў гэтага мастака «ваеннаму лёсу беларускага народа, бясконца трагічнаму», але разам з тым вельмі слушна падкрэслівае: «Знак бяды», а таксама аўтабіяграфія Васіля Быкава прымушаюць лепш разгледзець, убачыць другі выток — народна-сялянскі, даваенна-вясковы. Драматызм народнай гісторыі, памяці народнай непадзельны — ваеннай і даваеннай. Вось гэта якраз і ўзмацняе яшчэ больш, падвойвае эмацыянальнае напружанне быкаўскага светабачання, пісьма. І не мае вялікага значэння тое, што да «Знака бяды» Быкаў мог і не выходзіць прама, адкрыта на даваенныя «сюжэты» і праблемы. Усё роўна гэта было ў ім і праўлялася ў творах, і найперш у іх трагедычным пафасе, уздымала «тэмпературу» нават яго «чыста ваенных» аповесцей.

Зрэшты, і да «Знака бяды» пісьменнік неаднойчы так ці інакш закранаў нашы складаныя праблемы даваеннай пары. Асабліва цікавілі яго трагедычныя аспекты калектывізацыі. Так, яшчэ ў «Жураўліным крыку» створаны шматзначны вобраз Івана Пшанічнага, над лёсам якога злавесным праклёнага бацькавага жыцця. У канчатковым выніку юнак з добрымі задаткамі вырастае ў здрадніка, хоць ён мог бы і хацеў стаць чалавекам. На шлях свядомасці варажасці да савецкага грамадства яго падштурхнула трагедыя калектывізацыі, раскулачванне бацькі, калі гаварыць больш канкрэтна.

Вядома, у «Жураўліным крыку», напісаным у 1959 годзе, яшчэ адкрыта не гаворыцца пра несправядлівасць самога раскулачвання. Але затое тут пераканальна паказана, што менавіта з-за раскулачвання бацькі Івану Пшанічнаму спачатку не дазволілі вучыцца. А потым яго настойліва адштурхоўвалі, зацята ўбівалі хлопцу ў галаву, «што ён не раўня іншым, што ён — класавы вораг, што між ім і людзьмі паралегла глыбокая праваліна ў жыцці».

Так сваёй несправядлівасцю і наймавернай падазранасцю, заснаванай на абсалютызаванні класавых крытэрыяў, зразуметых па-вульгарызатарску спрощана, мы самі ламалі чалавечы лёс, пладзілі ворагаў. «Пісьменнік, — разважаў наконце быкаўскага Івана Пшанічнага вядомы рускі крытык І. Дзядкоў, — раскажа пра здрадніцтва, якога магло не быць. Пра чалавека, страчанага грамадствам раней, чым ён здрадзіў і быў забіты».

Такім чынам, Васіль Быкаў ужо ў «Жураўліным крыку» з гуманістычных пазіцый падыходзіў да асвятлення некаторых маральна-этычных праблем нашага даваеннага жыцця, сваімі вытокамі звязаных з перыядам так званай «вялікага пералому». Хаця Пшанічнага-зрадніка ён ніяк не апраўдваў, але выразна бачыў у яго лёсе і трагедыіны водсвет гвалтоўнай прымушовай калектывізацыі.

Пра «страшныя гады» раскулачвання і высідкі сялян у Сібір, а таксама пра голад па-

чатку 30-х гадоў згадваецца ў «Альпійскай баладзе» (1963). Але ў творах, народжаных на хвалі хрушчоўскай адлігі, а таксама напісаных трохі пазней, пісьменнік яшчэ не мог на поўную сілу сказаць пра сапраўдны маштабы той трагедыі. І справа была, вядома, не ў самім мастаку, а ў тым, што яшчэ вельмі моцна трымаліся тады шматлікія забароны на поўную праўду пра калектывізацыю.

У «Знаку бяды» (1982) Васіль Быкаў кажа даваеннае жыццё, у тым ліку беды, звязаныя з «вялікім пераломам», ужо даволі шырока. І нездарма ж гэта выдатная аповесць, адзначаная ў 1986 годзе Ленінскай прэміяй, на схіле застойнага перыяду яшчэ падваргалася несправядлівай крытыцы якраз за раздзелы,

раз двор да парога, Толькі яна ступіла нагой на ганак, як той, у скурацы, гукнуў:
— Гэй, куды? Нельга вам!
— Чаго?
— Нельга туды!
«Пайшоў ты на лес сухі!» — адказала яна яму у думках і, пыхнуўшы нутраной злосцю, рашуча ўвайшла ў сенцы. Ззаду данеслася:
— Ганчарык, вазврати пас-тароннікі!

Ганчарык у хаце, аднак, не адазваўся, хоць дзверы былі сирозь расчынены і ў іх відаць стала абабраная Анюціна хата: голыя сцены, засмечаная падлога, бязладна парасосаваныя лавы і ўслончыкі. Пасля родку на голы лаве білася ў бязгучным плачы Анютка, і Ганчарык нерашуча тузаў ле за плячо і чужым дзеравяным голасам упростаў:
— Ну ціха... Ну ціха. Ну што ж цяпер...

Сцепаніда млосна пераступіла парог, адчуўшы, як нешта ў ёй не стывала, абвалілася, і новая нязладная сіла шуганула ў яе спанутаваныя за гэтыя дні пачуцці.

сельскую гаспадарку краіны. У выніку мы ўжо чвэрць стагоддзя купляем за мяжой мільёны тон збожжа, хоць у нас надзвычай багатыя прыродныя рэсурсы, а па колькасці ворнай зямлі на душу насельніцтва Савецкі Саюз уступае толькі Аўстралія.

Васіль Быкаў, ствараючы «Знак бяды», зразумела, не мог абавірацца на цяперашнія выказванні пра калектывізацыю сумленных вучоных-аграрнікаў і дасведчаных публіцыстаў. Але затое ён добра ведаў, што адбывалася ў тым «страшным гады» на Беларусі, у яго родных мясцінах. Гэтае сваё веданне ён і адлюстравуе ў апавесці, адлюстравуе таленавіта, з гранічнай сумленнасцю і мужнасцю. Так, і мужнасцю. Бо тады, як пісалася аповесць «Знак бяды», патрэбна была немалая муж-

чалавечвала чалавека, растоптвала ў яго душы спаддзяццё і міласэрнасць, здольнасць адчуваць чужы боль, звычайную суседскую прыязнасць, сяброўскія і сваяцкія паўчці.

Шмат пакут выпала Хведару. Але асабліва балючая сирод іх — смерць жонкі Ганулі, пахаванай у балотнай яме пад хмурым небам сцюдзёнага Котласа, а таксама гібель дачкі-падлетка Волечкі, якую, як і яе маці, забівае бесчалавечны парадак, устаноўлены для так званых «спецперасяленцаў». Самога ж Роўбы, які робіць, здаецца, немагчымае, уцякаючы з той страшнай ссылкі, канчаткова дабівае тое, што жахліваю аблаву на яго наладжваюць у родных мясцінах, да якіх Роўба імкнуўся, як да апошняга прытулку, наладжваюць запалоханыя сталінскія рэпрэсіямі свае людзі, аднавяскоўцы, з якімі чалавека раней звязвала вельмі многае.

І тое, што менавіта свае людзі становяцца ворагамі, выклікае асабліва боль у пісьменніка. Гэты боль не раз прарываўся ў яго творчасці і раней, скажам, у апавяданні «Сваякі» (1966). У гэтым невялікім, але вельмі змястоўным творы паказана, як люта распраўляецца сваяк паліцай з двума юнакамі, што наважыліся пайсці ў партызаны. Горкая іронія і асабліва вострыя трагедыі тут заключаецца яшчэ і ў тым, што маці хлопцаў, жадаючы асперагчы іх ад небяспекі, звязанай з партызанскай барацьбой, сама расказвае пра сваіх сыноў таму паліцаю. Яна ж спадзявалася, што ён па-сваяцку толькі папахое іх. А скончылася ўсё крывавым забойствам.

У «Знаку бяды» таксама закрываўся блізка матыў. Там ясна гучала думка, што свае здраднікі ў маральна-этычным плане з'яўляюцца больш агіднымі і часам практычна больш небяспечнымі, чым самі фашысты, чужынцы. «Дзе яшчэ тыя немцы, яшчэ немаведама, дабярэцца яны да яго Яхімоўшчыны ці не, а свае воль дабраліся. І хто? Родзіч Гуж. (...) У яго цяпер улада, захоча—павядзе ў мястэчка, у паліцыю і павесіць на першым слупе», — разважае пра паліцаю Гужа Пятрок Багацька. У яго галаве ніяк не ўкладваецца якраз тое, што свае ідуць супраць сваіх: «Вайна, ка-нешне, нікому не ў радасць, лічы — усім гора, але калі тое гора праз немца, чужынца якога, дык што ж тут і дзівіцца, гэта як мор — чума ці халера, тут на каго наракаць? Але калі гэтая чума праз сваіх, вясковых, тутэйшых людзей, вядомых усім да трэцяга калена, якія раптам перасталі быць тымі, кім былі ўсё жыццё, а зрабіліся нелюдзьмі, звяр'ём, падуладным толькі гэтым набрыдаемцам, тады як разумець тое? Ці яны раптам ператварыліся ў звяр'ё і вытвараюць такое па чужым прымусу, прытаптаўшы ў сабе ўсё чалавечы, ці, можа, яны і не былі людзьмі, адно прытвараліся імі ўсе гады да вайны, якая разбудзіла ў іх звяр'ёт».

Страх за сваю будучыню маральна нявечыць Роўбавага сына Міколку (апавесць «Аблава»). Той ведае, што дзецці раскулачаных таксама маглі падваргацца рэпрэсіям і ўжо ва ўсякім разе не мелі шансу на кар'еру. Разумны і адукаваны Міколка, як ён характарызуецца ў апавесці, кар'еру, аднак, зрабіў. Ён стаў «партыйным сакратаром» раёна, хоць дзеля гэтага прыйшлося адрарчыць ад бацькі. Зрэшты, так пад націскам абставін рабілі тады многія. Але Роўбаў Міколка яшчэ і вызначаецца асаблівай лютасцю. «Малады, а нібы той цівун!» — кажуць пра яго людзі. І менавіта ён узначальвае тую злавесную аблаву на роднага бацьку, якая загнала Роўбу ў магілу. Так малады кар'ерыст (Працяг на стар. 6—7).

Ахвяры «Вялікага пералому»

Трагедычныя аспекты калектывізацыі ў творчасці Васіля Быкава

Дзмітрый БУГАЁЎ

прывесчаныя калектывізацыі. Даніну такой афіцыйнай крытыцы аддалі ў свой час нават некаторыя сур'ёзныя і добра вядомыя даследчыкі (Ю. Сураўцаў, М. Патапаў і інш.). А ў нас у Беларусі асобным аўтарам без іх ведама ўпісвалі ў некаторых вельмі ўжо асяржонных рэдакцыях радкі з крытычнай ацэнкай быкаўскага паказу гвалтоўнай калектывізацыі. А з якою пакутаю прабіваўся гэты раздзел праз тагачасны цензурны рагатыкі! Прычым прабіваўся не без страт.

Упершыню аповесць «Знак бяды» была надрукавана ў жніўніскім нумары часопіса «Польмя» за 1982 год. І там яшчэ прайшоў вельмі моцна напісаны эпізод, які я ніжэй прывяду. Коротка нагадаю змест. Васіль Ганчарык, вясковы хлопца-камсамалец, пасля дэмабілізацыі з Чырвонай Арміі становіцца міліцыянерам. Ён кажа Ладзімераву дачку Анюту. Справа ўжо ідзе да вяселля. А хлопца, нібы здэкуючыся з яго пачуццяў, гоіць на бесчалавечнае раскулачванне бацькі Анюты, Ладзімера Багацькі. Малючы гэтую сцэну, пісьменнік паказвае і халодную абьякавасць да людскіх пакут, уласціваю кіраўніку раскулачвання ў Вяселках (гэта «мажны мужчына ў бліскачэй чорнай скурацы»), і невыносную душэўную драму Ганчарыка (ён потым скончыць жыццё самагубствам), і недаўменны, спусташальны адчай Анюты, і пранізлівы боль Сцепаніды Багацькі, якая востраў за ўсіх іншых герояў апавесці адчувае вялікую бяду, што абрынулася на сялянскія галовы:

«Ганчарык выпрастаўся, і тады ўсе ўбачылі, які ён стаў растармошаны, збялы, зусім не падобны на сябе заўсёднага — усмешыстага, ладнага мальчика».

— Праслядзіце затым, як пакуецца, — надта выразна вымаўляючы словы, загадаў яму той, у скурацы. — На вашу лічную адказнасць.

Ён стаў у падворку асобна ад іншых, засунуўшы рукі ў нішані... Вася моўчкі кінуў і пайшоў у хату.

«Гэта ж трэба, — падумала Сцепаніда, — сам нявесту сваю. Хаця, мусіць, ужо не нявеста. Калі так...»

Яна хацела бачыць Анюту, баллася тае сустрэчы і не магла без яе — ведала: болей ужо не выходзіла з хаты, пэўна, не пабачыцца. Але Анюта ўсё нешта яшчэ збіралася, і Сцепаніда наважылася — пайшла це-

— Анютка!
Анютка, трохі ўсхапілася з лавы, а Сцепаніда ўпала побач і закліпнула ў кароткім, як выбух, плачы, калі, здавалася, не стывае, разарвецца сэрца. Яны абняліся, Анютка з даверлівай роспаччу прыпала да яе сваім трапятлівым станам, як да маці, якой у яе не было ўжо колькі гадоў. Сцепаніда ашчаперыла яе за плечы і пачала гладзіць па яе вузкім, гладзённай у сачку спіне, сама заліваючыся слязмі і праз іх нічога не бачычы ў хаце. Аднекуль здала да яе слыху данеслася загадна-пагрознае:

— Таварыш міліцыянер!
Яна не адразу сцімліла, што гэта да Ганчарыка, які з вінаватай разгубленасцю на дашчэнтку збялыя твары неўзабаве крануў яе за плячо;
— Цётка...

Так, яна і ведала: нельга тут плакаць, абдымацца з дачкой раскулачанага, цяпер тая з сирозь і суседзі раптам перабралася быццам у заразна хворую, у класовага ворага, на якога дазвалялася хіба пазіраць здала, а не абдымацца. Але ж... у сэрцы ў яе было адно толькі няўцешнае рыданне, вільзны, да неба, жаль да гэтага нязладнага дзяўчачы, якому выпала такая нялюдская доля...

Анютка адарвалася ад Сцепаніды, ускочыла. Сцепаніда выцірала рожкі хустні мокры ад слёз твар. Развітанне канчалася, трэба выходзіць. Сцепаніда першая пайшла ў дзверы, і тады ззаду яе праціў роспачны вопілі Анюці:

— Вася!... Цётка, што ж гэта...»

Ніводнага слова з усяго працываанага тут тэксту не застаўся ў асобным выданні апавесці, ажыццёўленым на беларускай мове ў 1984 годзе. Падкарочна ў гэтым выданні сцэна, у якой падаваўся выгляд ужо мёртвага Васіля Ганчарыка, а таксама зроблены некаторыя іншыя вымушаныя для пісьменніка купюры, яўна накіраваныя на тое, каб хоць неяк прыглушыць паслядоўна праведзеную ў творы думку пра несправядлівасць і самой гвалтоўнай калектывізацыі, і асабліва раскулачвання, у якім яе жорсткасць і бесчалавечнасць праявіліся з найбольшай выразнасцю. Прыглушалі, вядома, галоўлітаўскія чыноўнікі. На іх жа ціснулі афіцыйныя забароны, якія ўзмацніліся пасля дакладна К. Чарненкі на чэрвеньскім (1983 года) Пленуме ЦК.

Ды час урэшце браў сваё. І сёння ўжо адкрыта сказана, што суцэльная калектывізацыя, праведзеная пад грубым націскам Сталіна насуперак ленинскаму гуманістычнаму падыходу да селяніна, па сутнасці разарыла

У мінулым нумары на пытанні «ЛіМа» адказалі пісьменнікі-публіцысты І. Дуброўскі і Л. Левановіч. Сёння мы знаёмім чытачоў з думкамі, разважаннямі М. Вайцяшонак, Л. Карічанава і В. Шыркі — па тых пытаннях, якія прапанаваны аддзелам крытыкі:

1. Ці ёсць, на Ваш погляд, такія зоны ў грамадскім жыцці, у жыцці наогул, у якія пра-

нейшаму публіцысту заглябляцца «непажадана», а то і небяспечна!

2. Ці даводзілася Вам бачыць рэальны плён Вашых выступленняў у друку?

3. Ваша думка пра сучасную публіцыстыку, у прыватнасці, рэспубліканскую. Наколькі задавальняе Вас яе ўзровень, яе баявітасць?

4. Ваша заповітная пісьменніцкая мара!

Марыя ВАЙЦЯШОНАК

«І ЗА ГАРОЮ ПАКЛАНЮСЯ»

Лічу, няма такіх зон у грамадскім жыцці, у жыцці наогул, у якіх б публіцысту ці нарысісту «небяспечна» было заглябляцца, загадзя ратуючыся ад непрыемнасцей. Журналіст павінен сам сабе забараніць за ўсё брацца, усюды кідацца, як на заробак. Пісаць крытычны артыкул толькі ў тым выпадку, калі маеш нешта параіць, ведаеш выйсце з праблемы ці хоць проста згадваеш прычыну, што парадзіла памылкі, а не то што, як кажа мой сусед у вёсцы, «даць палкай па мордзе». Пісаць, калі адчуваеш гаркаватую асалоду далучанасці да чыгосці цяжкага лёсу, калі здольны стаць хоць на нейкі момант побач, поруч — менавіта поруч з тым, хто брыдка, ганебна заблытаўся ў справе ці ў жыцці. І нават калі перад табой злачынец, журналіст не з тымі, хто асуджае і хто прагне прысуду, ён адвакат, ён павінен знайсці ў падсуднага прыкметы чалавечыя, пакінуць яму сцэжку, па якой той змог бы вярнуцца да людзей, высвецці яму гэтае выйсце надзеяў на яго самога. Дарэчы ўспомніць адна-

го знаёмага, ён, кажучы павясковаму, сапраўдны бадзіня, не мае ні дому, ні сям'і, аднекуль з Расіі, стары чалавек з рукамі добрага столяра. З хаты ў хату, тое-сёе ладзіць, падымае з зямлі платы, а то і выража, выгафтуе кусок дрэва над акном. Любіць і выпіць. Любіць кінуць-рынуць распачатую работу, з'ехаць некуды і зноў вярнуцца, увесь пасівераны, абабіты, вярнуцца ў гэтую ж вёску — адусюль, як дамоў, як у сям'ю. Ніводная гаспадыня не адважалася і ахвоты не мела выгаворваць яму, мудра, велікадушна шкадуючы яго, непрытульнага, адзінокага. Стрымлівала і нешта абароннае ў ім, недачыткальнае: прыгожая ганарыстасць, жаданне выглядаць лепей, чым ён ёсць. Толькі, бывае, прайдзецца па вёсцы, задраўшы голаў, як стары лось з шыкоўнымі рагамі, нерухомае цела нясе лёгка, як у палёце, адно нагамі перабірае... Але вось адна багатая адукаваная жанчына (купілі хату пад дачу), наняўшы яго ператрасаць, перарабляць, незадаволеная адлучкамі, сказала ў вочы: «Вы

маеце кожны дзень два разы мясное і чай салодкі з бутэр-бродам...» Вёска, даведаўшыся, сцішылася, абмерла, бо не толькі карміла яго за працу і давала заробіць на гарэлку, але і пеціла, на нешта няўцямна спадзеючыся, гадала яго тую прыгожую ганарыстасць. Я бачыла пасля яго балючы, голы, як скальпіраваны, твар... Мы ўсе надта нажыліся, абвыкліся адзін каля аднаго, нас, людзей, шмат — натоўпы на вуліцах, цесна ад радні ў маленькіх кватэрах, а журналісту нічога не выбачасца, яму кожны чалавек у навінку, ён павінен спадзявацца на справядлівасць, вераваць у яе, і тады заглябленне ў любую зону нашага жыцця нікому не зашкодзіць і яму самому таксама.

Рэальны плён маіх выступленняў, або чым сэрца супакоіш, кажучы па-цыганску. Бэндзеш задавалены толькі седзячы ў «Сельскай газеце» (маю выпадак сказаць, што не ведаю больш карыснай, самаадданай, ахвярнай працы журналістаў, як у «С. г»), калі крыеш (літаральна) стрэхі ўдовам, ла-

ешся з чужымі мужыкамі, абараняючы жанок, з брыгадзірамі, што не даюць каня, трашэцца ў газіку па бездарожжы, каб напісаць, здзівіцца прыгажосці чалавечай і раптам перад новым годам, як і было, пачуць ад рэдактара Коласа, маўляў, з Клецка званілі, сам першы сакратар, казаў, каб супакоілі журналістку, бо ўсё ўжо зрабілі, як хацела, а надта ж яна трывожылася... Стане цёпла, утульна ў жыцці, і ўсяго ў цябе многа, як у мядзведжым вушкі...

Праўда, Міхась Замскі ў «ЛіМе» таксама можа бясконда цешыцца, адчуваць задавальненне ад сваёй працы, бо век ходзіць у загрудкі, карчучае благоце, непарадкі. А так... адны сумненні: а ці спраканала выказаўся, а ці скранецца чыя-небудзь душа — гэтага не ўбачыш, не памацаеш, адным словам, «форміруеш» грамадскае меркаванне. Таму «і за гарою пакланюся» кожнаму журналісту, ніколі не даходзячы, на якім ён узроўні піша і ці баявіта. Бо калі гаварыць пра пісьменнікаў, то, выбачайце, не кожны піша літаратуру, не кожны ўздзейнічае на чытача словам, а журналіст і ад раёнкі амаль бог, абы быў чалавек харошы, міласэрны. То ён у дарозе, то з дарогі, у бойцы, у свары з некім, скажаны, зацёганы бюракратамі па судах, іншы раз і памыляецца, бо век у спешцы, як гарачага ўхапіўшы. А завалаюць яго каторага ў Саюз пісьменнікаў, то ён амаль па сцяне там ходзіць, быццам астатні грэшнік у храме.

Публіцыстычныя таленты ёсць, іншая справа, што не ўсе яны маюць найбліжэйшы шлях у свет, да людзей, маю на ўвазе тэлебачанне, радыё (кніжка ж пакуль у план, пакуль у друк, з друку). Ці шмат хто ведае, які гаваркі, цікавы, неспадзяваны ў размове Яўген Будзінас? Мне здаецца, тое,

што ім напісана, груба кажучы, як кастра пасля малацёбы (друкуецца на Саюзе і з поспехам!), а зерне — гэта яго незлічоныя гаворкі з сябрамі, з калгаснымі кіраўнікамі, пры сустрэчах, па тэлефоне, у дарозе, з незнаёмымі. Яго слухаць — як пабыць, падыхаць каля вадаспада, грымучага, высокага, ён увесь расходуецца ў гаворцы, любіць слухача, нават патрабуе яго сабе. Чаму ён не мае сваёй трыбуны на тэлебачанні, сваёй дзялкі? Такую ж дзялку на тэлебачанні, на радыё мог мець і стрыманы, крыху зацятый ад незлічонах нападках сваіх «апанентаў» і Анатоль Казловіч. Бракуе, што абодва пішуць па-руску? Дык жа хварэюць, як і ўсе журналісты, за адзіную нашу зямлю, дбаюць аб яе ўрадлівасці, прыгажосці. Чытаю, напрыклад, у часопісе «Беларусь» Пётру Садоўскага, навукоўца, а яго трыба бачыць на трыбуне, чужую вясковую скорогаворку, — як на калесах з драбінамі едуць па палыёвай дарозе. Рэдкі талент прамойцы, рэдкі адукаванасці чалавек (дарэчы, і Вера Сямёнаўна Палтаран гэта адзначала), адной перадачы «Роднае слова» яму мала — нам, слухачам, мала. Хацелася б чуць яго ў спрэчках, ведаць яго меркаванні, адчуваць яго ўпэўненасць. Зайздросчу студэнтам, якія маюць такую шыкоўную магчымасць слухаць Садоўскага кожны дзень... Ёсць яшчэ імёны, не гаворачы ўжо пра такія галасы, як па-бацькоўску пранікнёна-разважлівы, ушчувальны голас шчырага пісьменніка, прамойцы Уладзіміра Юрэвіча — і не яго аднаго.

Творчая мара, планы? Гэта споведзь, не скажам аб іх у газеце, перад усімі. А калі запыталіся, то толькі жаль узяў, што няма Веры Сямёнаўны, якая б выслухала. Так і бачу праз аэнка спавядальні яе ясны, шчаслівы ад маіх воклічаў, плачу, блытаніны твар.

Кожны маркоціцца, кожны сумуе па такім чалавеку.

Васіль ШЫРКО

ДЗЕЛЯ КАРЫСЦІ

Зоны, куды не пажадана суіць свой дасціпны нос публіцысту, вядома, ёсць.

Не дай божа, і сёння зачэпаць (няхай нават неглыбока) парадкі ў арміі, КДБ, міліцыі; падымецца вэрхал: званкі начальства, пагрозы. Адным словам, не лезь, жаба, туды, дзе коней куоць...

У нас можна ўжо разважаць абстрактна: там кепска і там, але прозвішча канкрэтнага бюракрата лепш не называй, публіцыст... Народны фронт выпускаў свае лісткі, і ўсё было ціха, пакуль не чапалі канкрэтных асоб. А зачэпалі — адразу ж паднята на ногі міліцыя, выламаны дзверы, самвыдат канфіскаваны. І ніхто так і не панёс адказнасці.

Ва ўсе часы, і сёння таксама, публіцыст павінен быць мужным чалавекам, умець пастаяць за праўду. Прывяду прыклад. Былы сакратар ЦК КПБ В. С. Шавялуха загадаў былому рэдактару «Сельскай газеты» А. Д. Коласу падрыхтаваць паласу пра станоўчы вопыт аднаго з калгасаў Сенненскага раёна. Рэдактар даручыў зрабіць гэта карэспандэнту Іосіфу Сярэдзічу (ён зараз першы намеснік рэдактара газеты «Советская Белоруссия»), той паехаў на Сенненшчыну. Ён унік, разабраўся і напісаў... рэзкі, крытычны матэрыял пра паказушнікаў і паказуху, пра ліпавыя паказчыкі. Вядома, сакратар ЦК застаўся незадаволены, загадаў не друкаваць артыкул, і тады Іосіф Сярэдзіч напісаў пісьмо... Пятру Міронавічу Машэраву. Паслаў тое пісьмо разам з артыкулам. І праўда пе-

рамагла — нават у тыя застоўныя часы.

Пэўна ж, прыемна, калі ад тваёй публікацыі ёсць канкрэтная карысць канкрэтным людзям. Неяк у рэдакцыю газеты, дзе я працаваў у аддзеле пісем, прыйшоў ліст з Салігорскага раёна. Пісаў малады брыгадзір, выпускнік сельскагаспадарчага тэхнікума. Гэта быў крык аб дапамозе. «Калі і пасля пісьма ў рэдакцыю нічога не зменіцца, — пісаў ён, — то я скажу прама: няма на нашай зямлі праўды. Чацвёрты месяц па віне дырэктара саўгаса я без работы, жонка сядзіць з маленькім дзіцем, няма грошай на малако, прадаём сваё адзенне, абутак...»

Я паехаў у Салігорск. Падрыхтаваў артыкул. Ён яшчэ не выйшаў з друку, а ўжо званілі рэдактару, намесніку, скардзі-

ліся на аўтара. Калі і гэта не памагло — прыехаў чалавек ад дырэктара саўгаса, прапаноўваў дзесяцікратны ганарар, банкет у рэстаране, толькі б я пагадзіўся не друкаваць свой матэрыял.

«А хто заплаціць брыгадзіру? А хто пашкадуе яго жонку, дзіце?» — спытаў я.

Маўчанне. Артыкул быў неўзабаве надрукаваны. Брыгадзіра аднавілі на рабоце, дырэктар саўгаса атрымаў вымову і выплаціў са сваёй кішэні 600 рублёў маладому спецыялісту — дваццацікратны мой ганарар.

Старшыня калгаса са Сморгоні купіў у Мінску ў «Інтурисце» панашану «Волгу» для сваёй гаспадаркі за 800 рублёў. Праз два месяцы прадаў яе праз камісійны магазін за гэтыя ж грошы. І хто стаў шчаслівым уладальнікам «Волгі»? Ну вядома ж, ён — старшыня! Пасля выступлення ў газеце машыну забралі. Як кажуць, хіпер Зміпер...

Гэта прыватныя выпадкі. Але калі ад публіцыстычнага выступлення ў газеце, часопісе, па тэлебачанні ці радыё ніякага плёну, то цана яму грош у базарны дзень. Неяк Святлана Алексіевіч (я быў сведкам) спытала ў знаёмага журналіста, які жанр яго артыкула ў

газеце. Той, вокам не міргнуўшы, адказаў: «Ганарарны».

За апошнія гады рэзка змянілася наша рэспубліканская прэса. Шмат цікавых артыкулаў, нарысаў. На вачах вырас тыраж газеты «Звязда». Шмат маіх знаёмых сталі падпісчыкамі «ЛіМа». Штотыднёвік ім падабаецца за шчырасць, за вастрыню праблем, якія ўздзімаюцца на яго старонках. Ёсць цікавыя публікацыі ў «Мінскай праўдзе», маладзёжных газетах, радуе «Трактор» сваімі старонкамі на роднай мове...

І ўсё ж часта сорамна за нашу рэспубліканскую прэсу. Надта ўжо шмат арганізаваных выступленняў. Адбыўся мітынг на стадыёне «Дынама», а назаўтра дружна з'явіліся негатыўныя водгукі.

Адзін журналіст раскаваў, як ён арганізоўваў водгукі працоўных на прысваенне звання Маршала Савецкага Саюза Леаніду Ільічу Брэжневу. Вельмі ж ужо «рады» былі людзі, што Генеральны сакратар стаў маршалам. І смех, і грэх. А чаму і сёння не адгукнуцца на просьбу пашчыпаць нефармалаў? І адгукваюцца, нават прафесары.

А наконт мары — хачу, каб усюды ў нас у рэспубліцы гучала родная мова. Каб беларусы адчулі сябе нарэшце беларусамі.

АХВЯРЫ «ВЯЛІКАГА ПЕРАЛОМУ»

(Працяг. Пачатак на стар. 5.).

засведчыў сваю безумоўную адданасць народжаным сталіншчынай кіраўнікам, якія растап-

талі ўсе агульначалавечыя маральныя нормы.

Дарэчы, гэтая вобразная паралель (Роўбу яго загоншчыкі абкладваюць, як мацэрага ваў-

ка ў час аблавы на драпежнага звера) зусім не выпадковая дэталь. Яна нясе ў сабе шэраг глыбокіх асацыяцый, у прыватнасці, дазваляе звязаць «Аблаву» з «Воўчай зграй» (1974).

У той аповесці чалавека (партызана Колабава) па законах звярынага палавання акружалі галодныя ваўкі. Праўда, расправіліся з ім не яны, а ўзброеныя фашысцкія карнікі. У «Аблаве» ў ролі лютой звярынай зграі аказваюцца паралізаваныя Вялікім Страхам людзі.

Такім чынам, у «Воўчай зграі» з чалавекам расправіліся фашысты, якія аказаліся небяспечнымі больш за галодных ваўкоў. У «Аблаве» ў балотную твань заганыюць Роўбу свае ж аднавіскаўцы. Так параджаецца адчуванне, што сталіншчына з яе бесчалавечнасцю — гэта той жа фашызм. Сёння гэтая думка ўжо выказвалася і ў пісь-

менніцкай публіцыстыцы. А яшчэ раней яна прагучала ў рамане Дж. Оруэла «1984», які толькі нядаўна апублікаваны ў нашай краіне.

Васіль Быкаў усёй сваёй творчасцю змагаецца за чалавека, за чалавечасць, за супраць людской «падонажнасці». Добра адчувае ён і трагедыійныя аспекты, якія жорсткі час сталіншчыны ўносіў у народнае жыццё. Але з такім напалам пачуццяў,

Леў КАРАЧАУ

ДАПАМАГЧЫ ЧАЛАВЕКУ

Перш-наперш хацелася б падзякаваць штотыднёвіку за магчымасць выказацца, за ўвядзенне такой рубрыкі. На маю думку, яна павінна быць у кожным нумары.

Гісторыя сусветнай літаратуры ад старажытнасці да нашых дзён сведчыць, што лепшыя яе ўзоры ствараліся літаратурамі па клічу свайго сэрца, свайго сумлення і аніякіх абмежаваных зон для іх не было. Адзіная мэта — дапамагчы чалавеку стаць Чалавекам. Але і душа творцы павінна быць высякароднай і смелай. Талант — само сабой.

У другога ж аўтара гэтая душа маленькая, талант дробны, самаадукацыйны сябе не абязжарвае, зрок вузкі — і няёмнае жаданне не прамазаць пры выбары групы. І калі такі аўтар сам сабе пазначае зоны, куды яму зазіраць, а куды не, тады літаратура канцаецца і пачынаецца нешта іншае. Да таго ж — у яго неабмежаваныя прэтэнзіі. Паспрабуйце даказаць пакрытыкаваць яго творы, сказаць, што займаецца не сваёй справай — адразу адчуецца ўздзеянне ягонай «зоны». А калі ён пры пасадзе, пры розных званнях альбо лідэр якой-небудзь групы — тут і казачы няма пра што.

А колькі розных памылак і ў грамадскім жыцці і ў гаспадарчым за апошнія гады — і якіх драматычных, трагічных! Чаму ў прэсу не прабіваецца іх крытычны аналіз? Маўляў, плюралізм перадусім — інтарсы народа, інтарсы пераважнай большасці. Як сёння давесці да розуму кожнага і перш за ўсё плануючыя органы, што будавальніцтва гідрастанц на раўнінах, заліваючы вадой мільёны гектараў карысных зямель — нельга, і пакуль не позна, ад тых станцый трэба пазбавіць рэкі. Як пераканаць, што такія АЭС, якія мы маем сёння, неабходна паступова дэманціраваць? Што разбураць, засмечваць, забруджваць лепшыя землі рэспублікі, здэкаваць над рачнымі поймамі — гэта злачынства. Што ў сельскіх Саветах народных дэпутатаў і ў іншых вышэйшых, у партыйных камітэтах і ўстановах павінны быць лепшыя людзі зямлі беларускай, а не тыя, хто лепей маўчыць і механічна галасуе за ўсё, што яму прапануюць. Як толькі публіцыст паглыбіцца ў кожнае такое пытанне, адразу адчуе і ўздзеянне «зоны».

Сёння ў публіцыстыку актыўна пайшлі і гісторыкі, і эканамісты, і філосафы, і палітычныя аглядальнікі. Сярод іх ёсць і такія, якія кожны раз мянялі свае светапогляды ад паведна палітычнай сітуацыі. Апошнім часам яны не толькі прабіваюцца на старонкі друку, на экран тэлевізара, але мараш і аб значку народнага дэпутата. Чытачы ці глядачы ля экрана тэлевізара бывае цяжка разабрацца ў гэтых плынях, канцэпцыях, платформах. Кожны публіцыст, калі ён «бе» па іншадумцах, канечне, выкліча агонь у адказ. Ці трэба гэтага бяцца? Тут усё залежыць ад жыццёвай пазіцыі, сумленнасці,

смеласці. Дарэчы, усё гэта можна сказаць і ў адносінах да таго ці іншага выдання. Так што такія зоны ёсць, думаю, што будучы і надалей, і заглябляцца ў іх публіцысту не толькі пажадана, але неабходна. Сапраўдная публіцыстыка абвастрае зрок грамадства.

Адказваць на другое пытанне цяжка, бо могуць абвінавачваць у няспіласці. І ўсё ж. Калі пісьменнік піша артыкул і не спадзяецца на карысць ад яго — то навошта пісаць? Толькі калі ўпэнены, што твае словы знойдуць водгук у душах людзей, — гавары. І безумоўна, каб не бачыў рэальнага плёну ад выступленняў у друку, не займаўся б публіцыстыкай. Бачу плён і ад работы разам з іншымі членамі секцыі нарыса і публіцыстыкі СП БССР. Наша секцыя першай выступіла супраць будаўніцтва ў Валожынскім раёне «паркуцудаў» коштам у некалькі мільярдаў. Ёсць надзея, што ўратаюцца не толькі народныя грошы, але і прырода. Правялі выязное пасяджэнне на возеры Нарач. Пасля чаго з'явіўся шэраг артыкулаў і публікацый у рэспубліканскім і саюзным друку, да стану нашага славутага возера прыцягнута ўвага грамадскасці, урада рэспублікі. Даводзілася неаднойчы ездзіць па Палессі, плаваць па Прыпяці, удзельнічаць у шэрагу нарад і ў Драгічыне, і ў Пінску, і ў Жыткавічах. Па ініцыятыве секцыі ў Саюзе пісьменнікаў прайшлі нарады з удзелам вучоных, мелярараў, кіраўнікоў розных рангаў і розных галін народнай гаспадаркі па экалагічных праблемах. Плён ад таго — рэальны, канкрэтны. Палесшыца самаадчуванне Прыпяці, Палесся, не будзе даваць шкодную прадукцыю, атручваючы ваду і наваколле новы завод у Драгічыне, лепшым стане здароўе Нарачы. Пакуль гэта некалькі кропель. Але ж кропля да кроплі — і сцяна абьякаваці і раўнадушша разбурыцца. Рэзанае набыў наш сумесны артыкул з віцэ-прэзідэнта Акадэміі навук БССР Іванам Ліштванам па праблемах аховы прыроды. Ён быў надрукаваны ў «Советской Белоруссии» і называўся «Рады жыцця».

Што тычыцца сучаснай журналістыкі, у прыватнасці, рэспубліканскай — то стан яе не задавальняе. Па-першае — засмучае адсутнасць новых імёнаў. Па-другое — вельмі мала сапраўды вострых, доказных выступленняў па праблемах навакольнага асяроддзя, па эканамічных, гаспадарчых і іншых. Адным словам — аб нашым жыцці. Я разумю, гэта залежыць не толькі ад пазіцыі аўтара, але і ад рэдакцыі таго ці іншага выдання.

Пра што пісьменніцкая мара? Каб ніколі не было сорамна ні за адно надрукаванае слова, ні за адзін сказ. Каб п'есы, апавяданні, артыкулы былі цікавыя чытачу і сёння, і праз шмат гадоў. Каб грамадства зразумела, што яно — сіла неадольная і не дазволіла нікому ніколі выкарыстоўваць сілу сваю на разбуранне, на бяду, а толькі на стварэнне, на шчасце.

з такой абвостранай трагедыянасцю пра нашы самыя пакўтлівыя болі той пары, здаецца, не пісаў яшчэ ніхто, і ён сам у тым ліку. А гэта азначае, што аповесць «Аблава», у якой уся вобразная тканіна ад пачатку да канца адухоўлена страсна сцверджанай думкай пра выключную важнасць гуманістычных пачаткаў у жыцці чалавека

і грамадства, бо не безаглядная жорсткасць, не лютая злосьць і дурная падзронасць, а толькі дабрыва і чалавечнасць, вельмі шырокае людское ўзаема разуменне могуць выратаваць сам род людскі, — гэтая аповесць адкрывае нам у нечым вельмі істотным новага Быкава, паказвае, якія вялікія рэзервы мае яго магутны, вельмі чулы да часу і чалавека і гранічна сумленны талант.

Як ужо ў «Ліме» паведамлялася, у Доме творчасці «Іслач» адбыўся дзесяцідзёны семінар перакладчыкаў беларускай літаратуры на мовы народаў СССР. На яго прыехалі: Уладзіслаў Арцёмаў, Галіна Грыбоўская, Пётр Кошаль, Вячаслаў Казакевіч (Масква), Улдзіс Берзіньш, Талрыд Руліс (Латвія), Эмілія Легутэ, Она Міцківічутэ (Літва), Пауль Мыцкіола (Эстонія), Сурэн Мурадзян, Карынэ Халатава (Арменія), Нана Гапрындашвілі, Нугзар Каберыдзе (Грузія), Алібек Малаеў (Казахстан), Гаўхара Нарматава, Надзір Нарматаў (Узбекістан), Агульнабад Чарыярава (Туркменія), Анатол Чакану (Малдавія), Аляксандр Пухаеў (Паўднёвая Асеція). Да семінарскіх заняткаў падключыўся і польскі літаратар-перакладчык Чэслаў Сеньох, які ў гэты час жыў у Доме творчасці па пучёўцы Літфонду.

лівацях перакладу прозы гаварыла крытык Ю. Канэ, пазыў — літаратурназнавец А. Яскевіч.

Выступленні вучоных, пісьменнікаў, часта перарываліся пытаннямі, ператвараліся ў дыялог, а то і ў дыскусію паміж слухачамі і лектарамі. Наогул, на семінары панавала нязмушаная таварыская, творчая атмасфера. Выявілася, што ў нас, гаспадароў і гасцей, многа

Тар знакаў узаемнасці

Мне давялося мець дачыненне да папярэдніх аналагічных сустрэч, а таксама да дзесяцідзённага семінара перакладчыкаў нашай літаратуры на замежныя мовы, праведзенага два гады назад. Калі сустрэчы перакладчыкаў народаў СССР нагадвалі нарады, зрэшты, яны так і называліся — нарада, сімпозіум, то семінар замежных перакладчыкаў аднавіў сваё імя. Ён уключаў у сябе не толькі сустрэчы і дыскусіі з беларускімі пісьменнікамі і перакладчыкамі, знаёмства з літаратурнымі мясцінамі, але і пэўны курс лекцый пра гісторыю нашай культуры, літаратуры і мовы. Захоўваючы ўвогуле такі падыход, мы на гэты раз большую ўвагу ўдзельнілі творчым сустрэчам з літаратарамі і пачыналі мастацкага перакладу. На адкрыцці семінара выступіў першы сакратар праўлення СП БССР Ніл Глевіч, старшыня секцыі мастацкага перакладу і літаратурных узаемасувязей Вячаслаў Рагойша, сакратар праўлення СП БССР Васіль Зуёнак, галоўны рэдактар часопіса «Полымя» Сяргей Законнікаў, старшыня секцыі прозы Вячаслаў Адамчык, намеснік загадчыка ідэалагічнага аддзела ЦК КП Беларусі Анатоль Бутвіч. Асобная гаворка адбылася з народным паэтам рэспублікі, старшынёй праўлення СП Беларусі Максімам Танкам, празаікам, сакратаром праўлення Алесем Жуком, галоўным рэдактарам часопіса «Полымя» Сяргеем Законнікавым, галоўным рэдактарам часопіса «Нёман» Анатолям Кудраўцом. Творчую сустрэчу з пе-

ракладчыкамі меў народны пісьменнік Беларусі Янка Брыль. Аб працы над перакладамі твораў Аляксандра Блока расказаў Сяргей Грахоўскі. (Яму было зададзена таксама шмат пытанняў, звязаных з драматычным лёсам паэта, з яго знаходжаннем у сталінскіх лагерах).

Удзельнікі семінара сустрэліся ў Доме літаратара з беларускімі перакладчыкамі. У гаворцы прынялі ўдзел Васіль Зуёнак, Вячаслаў Рагойша, Галіна Шаранговіч, Барыс Сачанка, Сяргей Панізнік, Аляксандр Пухаеў, Пётр Кошаль, Пауль Мыцкіола, Эмілія Легутэ, Чэслаў Сеньох.

Хочацца выдзеліць выступленні крытыкаў, літаратурназнаўцаў, мовазнаўцаў, якія прынялі чыны ўдзел у семінары. Вось тэматычны абсяг гаворкі, якая вялася на семінары: «Беларуская мастацкая культура на сучасным этапе» (доктар філасофскіх навук У. Конан), «Асноўныя этапы развіцця беларускай дакастрычніцкай літаратуры» (загадчык кафедры беларускай літаратуры БДУ, член-карэспандэнт АН БССР А. Лойка), «Асноўныя этапы беларускай савецкай літаратуры», «Беларуская сучасная проза» (прафесар БДУ Д. Бугаеў), «Беларуская сучасная паэзія» (кандыдат філалагічных навук Т. Чабан). Лекцыю «З гісторыі беларускай літаратурнай мовы» прачытаў загадчык кафедры беларускай мовы БДУ прафесар І. Шакун, на тэму «Вытокі і лёс беларускай мовы» выступіў дацэнт БДУ В. Красней. Аб некаторых асаб-

агульных праблем — у сферах экалогіі, гісторыі, культуры, мовы. І калі мы раней гаварылі толькі аб узаемаўплыве, то цяпер — і аб узаемаразуменні, аб агульнасці клопатаў.

Галоўная творчая праблема, якая абмяркоўвалася на семінары, — якасць мастацкага перакладу. Пастаўлена многа пытанняў перад рускімі літаратарамі — перакладчыкамі, бо пакуль што творы беларускіх пісьменнікаў выходзяць у свет пераважна праз рускую мову і паводле тых перакладаў іншамовны чытач мяркуе аб узроўні нашай літаратуры.

Востра стаіць пытанне — адзначалася на семінары, — перакладу на нацыянальныя мовы непасрэдна з арыгінала. У прыбалтыйскіх рэспубліках, не кажучы ўжо пра Украіну, беларускую літаратуру перакладаюць з арыгінала. На жаль, мы не можам пахваліцца такімі творчымі кантактамі з рэспублікамі Сярэдняй Азіі і Каўказа, хоць, праўда, першыя ластаўкі на гэтым кірунку там з'явіліся.

Што трэба зрабіць, каб палепшыць справу мастацкага перакладу паміж саюзнымі рэспублікамі? Не апошніе месца тут займаюць семінары (на заключным пасяджэнні ўсе выступаўшыя падкрэслівалі, што цяперашні семінар атрымаўся ўдалым). Патрэбны слойнікі. Не толькі беларуска-рускія і руска-беларускія, але і беларуска-літоўскія, беларуска-армянскія, беларуска-узбекскія... і наадварот: літоўска-беларускія, армянска-беларускія, узбекска-беларускія... (як вядома, у нас пакуль што выдадзены адзіны такі слойнік — украінска-беларускі). Патрэбны падручнікі, паводле якіх чалавек, які пражывае ў братняй рэспубліцы, мог бы вывучыць нашу мову. Патрэба ў гэтым стала асабліва вострай пасля таго, як у саюзных рэспубліках пачалі стварацца беларускія культурныя таварыствы.

Удзельнікі семінара зрабілі экскурсію па гораду-герою Мінску, наведлі раздзіму Янкі Купалы — Вязынку. У Літаратурным музеі Якуба Коласа экскурсію з перакладчыкамі прывёў сын народнага песняра Даніла Канстанцінавіч Міцкевіч. Як багата наша зямля культурнымі і літаратурнымі традыцыямі, госці пераканаліся ў час экскурсіі па ваколіцах Ракава: мясціны, звязаныя з жыццём і творчай дзейнасцю пісьменніка-дэкабрыста Аляксандра Бястужава-Марлінскага, вёска Палачанка, у якой адно пасляваеннае лета правёў Якуб Колас, мясцовая царква XVIII стагоддзя, касцёл, пабудаваны на пачатку XX стагоддзя, магіла кампазітара IX стагоддзя Міхала Грушвіцкага...

Перакладчыкі прынялі ўдзел таксама ў рэспубліканскім свяце паэзіі, якое прайшло на радзіме Аркадзя Куляшова — у Саматэвічах, што на Магілёўшчыне.

Аляксей ГАРДЗІЦКІ.

Пауль МЫЦКІОЛА (Эстонія), А. КАНДРУСЕВІЧ, Гаўхара НАРМАТАВА (Узбекістан), Сурэн МУРАДЗЯН (Арменія), Ніл ГЛЕВІЧ.

Ч. СЕНЬОХ (ПНР), С. ЗАКОННІКАЎ, А. МАРЦІНОВІЧ. Фота Ул. КРУКА.

Бо кожны, хто робіць благое, ненавідзіць светлае і не ідзе да святлі, каб не выявіліся ўчыні яго, бо яны блягія.

ІААН, р. 2., в. 20.

Спякотны, пыльны летні дзень
Умыўся свежасцю вяснорнай
І захінуў атолкай зорнай
У небе рэшнюю ірдзень.

Стамлена спалі мурашы,
Зубры ля хвой прыкархнулі.
Дый самі хвой: люлі, люлі —
Сябе загушкалі ў цішы.

Спакойна дыхала зямля,
На свет пускаючы туманы,
Але не спалася тырану,
У сценах зорнага Крамля.

«Загусне ноч, абложны сон
Зымжыць бязлітасна павеці...
Каму — на час, каму — навеці...
І ўсім навеці», — думаў ён.

Жуда захмарвала пакой,
З куту вымройваліся цені,
Гадзюкі... Чорнае сіпенне
Дашчэнтку нішчыла спакой.

Ён зубы сцяў у страшным: «Не!»
Халодны пот, духмень смуродны —
І ён — не ён — Пацук галодны
Стаіць на шэрым дыване...

«Ты што, брахун, зусім здурнеў? —
Шапоча хтосьці мне на вуха,
Ён быў заўсёды гнойнай мухай:
На тым стаяў і тым мацнеў».

«Вар'ят, — шапоча хтось другі, —
Не Пац — рабак дзяржавы-трупа...»
А трэці балабоніць тупа:
«Святы, вялікі, дарагі...»

Пацук не слухаў гэтых слоў,
Ён ціха выбег чорным ходам,
Ён бег пабачыцца з народам,
Што сёння трапіўся ў аблоў.

Там будзе баль на цэлы свет,
Там жыраваць да ранна можна.
Пацук праходзіць асцярожна
За кабінетам кабінет.

Затым шпарчэй: Чырвоны пляц,
Дарагамілаўскі магільнік! —
Імчыць, спяшаецца вяршыльнік
Народных лёсаў — люты Пац.

Паміж НКУСаўскіх пастоў,
Па бездарожжы, па дарозе
Мінае потай у трывозе
На брудных сметніках катой.

Галоднай пасткі прагны рот
Нячутным крокам аббягае
На захад полем, лесам, гаем
Сям-там наўплаў, сям-там у брод.

Хвілінай спыніцца. Змаўчыць.
Суняўшы дых, наставіць вуха,
Кране паветра прагным нюхам,
Зірне ўгару і зноў імчыць.

«Куды? На захад? У астрог?
На ўсход цягнуўся шлях ягоны,
Туды, дзе гінулі мільёны
Сярод тайгі па лягярох».

«Ён век пражыў нібы ў раі,
Вы памыліліся абое,
Яму ва ўласных пакоі
Ахвяры неслі халуі».

«Усход? Ахвяры! Лагяры! —
Вы ўсе крануліся няўрокам!...»
А Пац тым часам шпаркім крокам
Аббег сялянскія двары,

Замітусіў туды-сюды,
У сэрцы чуючы трывогу:
Ён першы раз згубіў дарогу
За ўсе апошнія гады.

«Няхай бы месяц пасвяціў...
Куды — назад? Куды — наперад?...»
Халоднай ночы чорны нерат
Усе шляхі перакруціў.

«Ага, ну вось някепскі двор,
Не дужа бедны, не багаты...»
Пацук наблізіўся да хаты,
У прызбе вынохаў атвор.

Пралез туды, стаіўшы дых,
І, поўны пільнае увагі,
Застыў узрушана ля лагі,
Між лёхаў змрочных і пустых.

Ён не выносіў пыл і бруд,
Яму было зусім няпроста
Сядзець употай пад памостам
І над сабою слухаць люд.

Ён ненавідзеў пацукоў,
Баяўся стрэціць нечакана
Між іх Жаклівага Івана
Ці нейкіх іншых сваякоў...

«Ну не, ты — хлус, а не пэст,
Івана вобраз спарэхнелы
Ён да жыцця вяртаў умела
І праслаўляў на цэлы свет».

«Калі каго і не жадаў
Сустрэць крамлёўскі «галавасцік»,
Дык гэта бацьку чорных свастык...»
«Ні ты, ні ты не адгадаў!»

Жыццё вялікіх з таямніц...»
Між тым Пацук наставіў вуха,
У вочы лезла пацяруха
З гнілых разгойданных масніц.

Смуродам цвіль зрывала нос,
А ён трываў, і толькі словы:
«Замала хлеба... Трэба дровы...» —
Злятала быццам бы з нябёс, —

Як перажыць?.. У пыл сатрэ?
Кладзіся спаць... А я на плечы...
Не плач... У нашым у Зарэччы
Ніхто заўчасна не памрэ...»

«Зарэчча, што ж, — падумаў Пац, —
Яшчэ крыху — і я на месцы,
Душа спяе, трыбух наесца:
Пітва і ежы поўны тац».

Адно — хутчэй, адно — наўпрост,
З'явіўся месяц — дзякуй Богу,
Цяпер не зблытаеш дарогу.
Узлесак, сцэжка, поле, мост...

А гэта што яшчэ за гук?
Бурчэнне, шоргат, піск мышыны...
Ага, спынілася машына:
Славуты воран — чорны крук».

Вакно суседняга жытла
Спужаным званам зазвінела.
Кагосьці вывелі... у белым...
На двор з дзвярнага жарала.

Піхнулі ў кодаб. «Ну, куды?» —
Кіроўца вымавіў сіпата.
«Ды як заўжды — у Курапаты», —
Азваўся хтосьці малады.

Пачуццё поўнай бездапаможнасці.
Што звязвае цябе з гэтымі моцна аселямі,
Гаворачымі, вастравокімі цэламі
Больш трывала, чым з якой-небудзь рэччу,
скажам, з асадкай для пісьма ў тваёй
руцэ? Ці не тое, што ты з іхняй пароды?
Але ты не з іхняй пароды... Франц КАФКА.

30 кастрычніка 1920 г.

«Відаць, на Мінск, — прамовіў хтось,
І больш ні слова, ні паўслова.
Жудой працятыя наскрозь,
Жанчыны ўздрыгвалі нервова».

Пакутна глядзячы у змрок,
Сядзелі змрочныя мужчыны:
«Вялікі грэх? Няслушны крок?
У чым прычына, ў чым прычына!»

«Не краў, не браў, не забіваў,
Не быў, не слухаў, не шпіёнў,
Не лез, не тузаўся — трываў», —
Адчайна білася у скронях.

«Чужых не знала мужыкоў,
Па вёсцы плётак не насіла,
Ішла бяда з усіх бакоў —
Употай моўчкі галасіла».

«...Здымаў царкоўныя званы...»
«...Яшчэ ні разу не раджала...»
«...Без нас малыя, як яны?...»
«...Чысьце паклёпніцкае джала...»

«...Затым у Крым на Перакоп...»
«...Дзяцей выхоўвалі, расцілі...»

«...Ці там дажнуць апошні сноп?...»
«...У пацалунках беглі хвілі...»

Усе маўчалі, як адзін,
А думкі, думкі не сціхалі
Гаротным энкам з-пад грудзін:
«...Недажылі, недакахалі,

Недарабілі — не змаглі,
Недавучылі — не паспелі...»
«...Няўжо не чуоць у Крамлі?
Ці, можа, там даўно адпелі...»

За тры малыя каласкі,
Якія трапіліся ў боты,
Калі спяшаліся такі
І грукацелі абмалотам?...»

«...Хіба за тое, што дзяцей
Вучыў любіць народ і мову...»
«...За словы: «Дойдзем да лапцей
Ад вашых мудрых пастановаў?...»

«...Відаць, таму, што дзень пры дні
Да цёмнай ночы па калгасах.
Дзе пехатой, дзе на кані,
Я нёс палітыку у масы:

— Вы мець павінны пільны зрок,
Сусед — учора, заўтра — вораг,
Ледзь толькі сон, ледзь толькі змрок —
Кулак ладуе ў рулю порах».

Абрэз, граната, пісталет...
Мы сёння маем вопыт горкі...
І грэў мне сэрца партбілет
З кішэні новай гімнасцёркі...»

Імчаў у цемру варанок,
Рыпелі стомлена рысоры,
І ехаў моўчкі каля ног
Пад чорнай лавай Пац мацёры.

Ён бавіў час: ён мераў люд
Адносна веры у збавенне.
Сачыў пакору, гнеў і спуд
Па вуснах, пальцах і каленях,

Шукэў няўпэўнасць па плячох
Халодны позірк пацучыны,
А затрымаўся на вачох
Чарнавалосае дзяўчыны.

Спакой Кеке¹ застыў у іх
І боль Надзеі¹ непакорнай.
Адна нагадвала дваіх,
Прынамсі, так з-пад лавы чорнай...

Яшчэ, здавалася, жывот...
Заёрзаў хтось і ... хвост пад ботам...
Пацук у гневе: «Усіх на звод!
Васіль? Святлана? Якаў? — Хто там?...»

Гамульцы піскулі крыху.
Машына стала.
Хвост свабодны.
На двор, ва ўгоду трыбуху:
Бяжыць праз дзверы Пац галодны.

¹ Імёны жонак Сталіна.

² Імёны дзяцей Сталіна.

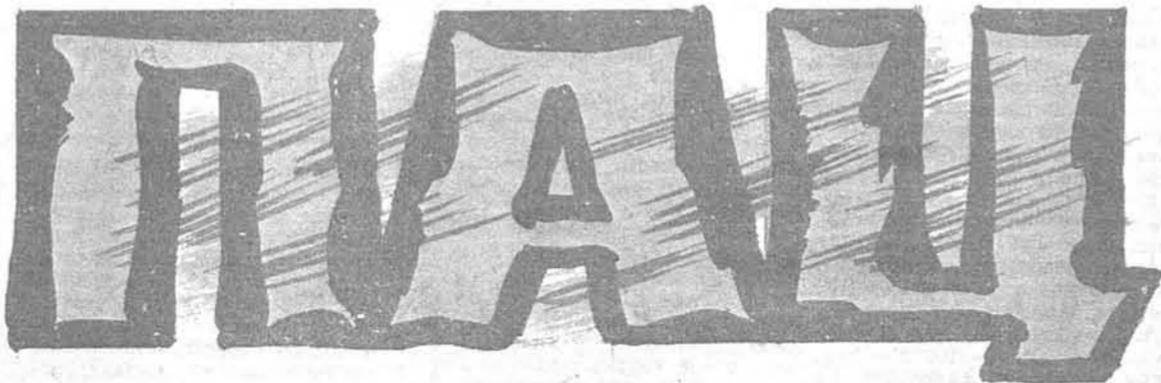
III

Люді кажучь: той вясною
Кіла сесеи шумных
Стаяў Сталін раніцою,
Думаў свае думы...
...Кілі Мінска борам кроць
На дасвещі снім.

Анатоль ВЯЛЮГІН

— Агоны!
— За што?! —
працяты куляй боль
З яшчэ жывым:
— За Сталіна! —
з'яднаўся.

Сяржук СОКАЛАЎ-ВОЮШ

«Калі каго і не жадаў
Сустрэць крамлёўскі «галавасцік»,
Дык гэта бацьку чорных свастык...»
«Ні ты, ні ты не адгадаў!»

Жыццё вялікіх з таямніц...»
Між тым Пацук наставіў вуха,
У вочы лезла пацяруха
З гнілых разгойданных масніц.

Смуродам цвіль зрывала нос,
А ён трываў, і толькі словы:
«Замала хлеба... Трэба дровы...» —
Злятала быццам бы з нябёс, —

Як перажыць?.. У пыл сатрэ?
Кладзіся спаць... А я на плечы...
Не плач... У нашым у Зарэччы
Ніхто заўчасна не памрэ...»

«Зарэчча, што ж, — падумаў Пац, —
Яшчэ крыху — і я на месцы,
Душа спяе, трыбух наесца:
Пітва і ежы поўны тац».

Адно — хутчэй, адно — наўпрост,
З'явіўся месяц — дзякуй Богу,
Цяпер не зблытаеш дарогу.
Узлесак, сцэжка, поле, мост...

А гэта што яшчэ за гук?
Бурчэнне, шоргат, піск мышыны...
Ага, спынілася машына:
Славуты воран — чорны крук».

Вакно суседняга жытла
Спужаным званам зазвінела.
Кагосьці вывелі... у белым...
На двор з дзвярнага жарала.

Піхнулі ў кодаб. «Ну, куды?» —
Кіроўца вымавіў сіпата.
«Ды як заўжды — у Курапаты», —
Азваўся хтосьці малады.

Пачуццё поўнай бездапаможнасці.
Што звязвае цябе з гэтымі моцна аселямі,
Гаворачымі, вастравокімі цэламі
Больш трывала, чым з якой-небудзь рэччу,
скажам, з асадкай для пісьма ў тваёй
руцэ? Ці не тое, што ты з іхняй пароды?
Але ты не з іхняй пароды... Франц КАФКА.

30 кастрычніка 1920 г.

«Відаць, на Мінск, — прамовіў хтось,
І больш ні слова, ні паўслова.
Жудой працятыя наскрозь,
Жанчыны ўздрыгвалі нервова».

Пакутна глядзячы у змрок,
Сядзелі змрочныя мужчыны:
«Вялікі грэх? Няслушны крок?
У чым прычына, ў чым прычына!»

У свежасць ночы выбухнула золь
І на нябёсах Бог перажагнаўся.

Панесла рэха: «...што» і следам «...на!»
А рэха стрэлаў біла ў рэха словаў,
І месяц плыў бялей ад палатна,
Так не да месца выгнуты падковай.

Чароды перапуджаных варон
Крычалі страшным крыкам не
вароннім...
— Слабо, сяржант, на трох адзін
патрон?
— Чаму слабо, калі страляць у скроні?

— Тады страляй.
— Паб'емся аб заклад?
— На куфаль піва?

— Лепш на цыгарэты,
Мо прывязуць яшчэ на добры лад
Якога дыпламата ці пээта...

І тут з машыны выпіхнулі трох.
— Глядзі, сяржант, якраз, як мы хацелі.
Тры галавы і — слоены пірог.
— Прымай работу, — вымавіў і стрэліў.

Упала двое: першая — яна,
Дзяўчына, чарнакосяя такая,
І ён — стары, на скронях сівізна,
А ў сівізне крываваая крываая.

Сагнуўся трэці. Ірвануў на плот.
— Трымай падлюгу!..
Заспявалі кулі.
Скачок адчаю — і застаўся... бот
Ды кудлакі скрываўленай кашулі.

— Уцёкі! Уцёк...
— Ад нас ён не ўцячэ!
— Мы папалюем дружна і на славу.
— Падранак.
— Ледзьве ногі валачэ...
— Дагонім?
— Знойдзем па слядах крываваых...

А ён не бег. «Навошта?» і «Куды?»
Як два платы наўкол павырасталі.
«У іх паўсоль заставы і пасты,
А Бог высока, і далёка Сталін...

Я змог бы раны. Страшнай Праўды груз
Прыціснуў долу, жылы абрывае;
Няўжо такі пірог — увесь Саюз?
Няўжо мацнее той, хто спажывае?

Хто спажывае... Ленінскі урок
Засвоіў добра пераемнік гнюсны:
«Трымай заўжды наўспружаным
курок...»
Хто спажывае... Задрыжэлі вусны.

Ён сеў пад дуб і адпусціў душу,
Уратаваў і вывёў з-пад расстрэлу,
Сказаў: «Ляці... прашу цябе, прашу...»
А ў небе птушка крыллем шамацела...

Двох падарожных згледзелі яго.
Хацеў сказаць па-рымску: пілігрымы,
Але куды там Рыму да таго,
Куды там ІНКВІЗІТАРСКАМУ Рыму.

Машыны гул прарэзаў цішыню...
Зларадны шэпт:
— Без нас пірог дапёкса.
— Вазьмі цыгаркі...
— Агну няма.
— Спрачаешся?
— Зарокся...

За ногі ў кодаб, гэтак жа назад.
— Кладзі ля бабы, хай пацешаць душы
... іх маць.
— Сяржант, адставіць маті
— Гэй, старшыня, пясочкам
прыцярнушым?

— Засыпем заўтра, як запоўнім склад.
— А гэта — там, на бабе, што за дзіва?
— Шашок!
— Пацук!
— Паб'емся аб заклад?
— На цыгарэты!
— Не, цяпер на піва.

— Давай, страляй.
— У звера не магу.
— А ў гэтых?
— Гэтых!.. Ворагі народа.
— Тады я сам табе дапамагу
Дазнацца, што за звер, якой пароды.

І гримнуў стрэл, і дрыгнула рука —
І тут, і там — у мёртвага у доле.
— Ну што? Каго? Шашка ці пацук?
— Рука прыстала. Можна, ўжо даволі?

— Даволі.
— Едзем?
— Пэўна што пара...
Пайшла машына, папаўзла дадому...
У чорнай яме белая гара
Пад месяцам ляжала нерухома.

Маўклівы лес, як казачны палац
У царстве Цмока, жудасці і гора...
І васьмі між трупам варухнуўся Пац,
Нюхнуў паветра, нос задраўшы ўгору.

Хвілінку прагна слухаў цішыню:
Ён мог загінуць... Жах сыходзіў з твару...
Ён зноўку жыў, адчуўшы цеплыню,
Ён зноўку дыхаў цеплынёй ахвяры.

Шчаслівы час. Падданыя ля ног.
Бяры любога, ласуйся да м'ясці.
У дваццаць столак слоены пірог:
Вантробы, мяса, кроў, мазгі і косці.

Жаночы труп прывабіў Пацука:
Струмень крыві застыў ля чорнай раны,
А грудзі з цёплым пахам малака
Бялелі пад кашуляй разадранай.

Пацук прайшоў па целе маладым,
Прыпаў да смочкі радасным укусам,
І малако струменьчыкам густым
З крывёю разам пацякло па вусах.

Ён піў з грудзей, як п'юць са спарыша,
Пітво і сліна пырскамі ляцелі,
Хмялелі думкі, лапы і душа,
Калі душа была ў ягоним целе.

Спатоліў смагу. Цяжкаю хадой,
Няроўным крокам да вачэй пакрочыў
І выеў вочы з іхняю жудой,
Так шырака расплюшчаныя вочы.

Глядзеў на баль спалоханы пугач,
Груган прырос да хвоі кіпцюрамі,
Савіны крык — аднойчы страшны плач —
Адсюль наўцёкі кінуўся барамі.

А Пац тлусцеў ад сытнасці мазгоў,
Настаўнік курапацкіх кулінараў,
Любіў аквітнасць¹ — стол без берагоў,
Дзе ён адзіні і жыў і гаспадарыў.

Шарэла ноч — збіралася на дзень.
Пацук прылёг ля ямы на хвіліну,
Заплюшчыў вочы і пабачыў цень:
Галодны скон з'явіўся па даніну.

Дарма ісці у нейчае жытло.
Адна надзея — тут людзей абмацаць.
Абмацаў. Недабітых не было,
Жывых тым больш, апроч, вядома,
Паца.

І заблішчэла звонкая каса...
Пацук прагнуўся, глянуў навакола.
Узнёсла саітальная раса
Самотнымі слязьмі сцякала долу.

А вечнасць зоркай гледзела здаля
У гэты свет часовы і трывожны.
«Хутчэй дамоў, да зорнага Крамля!»
Курэў з-пад лап у Паца пыл дарожны...

Мінаў мястэчкі, вёскі, гарады,
Яны не спалі ўжо, але маўчалі.
За спінаю крываваыя сляды
Крываваы шлях тырана пазначалі...

IV

Каля дубоў,
у засеі зацішнай,
відучы бацьчы помнікі другія.
Уладзімір ДУБОУКА.

— Вось ты, сыноч, кажаў: вайна,
Спытаў пра спаленую вёску,—
Стары прысеў каля вакна,
Нервава ўзяўшы папяроску,—

Вайна вядома, што была,
Але яшчэ да страшнай сечы
Не стала нашага сяла,
Сканала нашае Зарэчча.

Ужо мінула процьма дзён,
А я ўсё бачу: ноч у хаце...
А мне ўсё чуецца праз сон,
Як размаўляюць бацька з маці:

— Замала хлеба.
— Што ж рабіць?
Усім нялёгка...
— Трэба дровы.
— Перажывём.
— Як перажывь
без дроў, без хлеба, без каровы?

— Напэўна, пойдзем пазычаць.
— У пыл сатрэ жыццё такое.
— У пыл сатрэ?.. Кладзіся спаць,—
На момант сціхла ўсё ў пакоі.

І раптам пац. Ты верыш — не?
Душа і сэрца — ўсё знямела,
Заварушыўся ля мяне
Сваім вялізным чорным целам.

Я закрычаў, а ён хвастом
Ударыў маці, бацьку, брата
І, закруціўшыся вінтом,
У ноч панёсся з нашай хаты...

Мяне збудзілі. Я гарэў.
Халодны пот сцякаў па твары.
— Ну што ты, сынку?
— Захварэў!
— Ратуйся, мама. Пац... Пачвара...

На вулцы выла і гуло.
Навокал цемра панавала.
Машыны зыркае святло
Яе на момант разарвала.

Падняўся бацька да вакна,
Праз шыбу глянуў асцярожна
І больш не клаўся давідна,
Па хаце ходзячы трывожна.

Заняўся ранак... Дзень мінуў...
І зноўку ноч... — стары запнуўся,
Камяк у глотцы пракаўтнуў
І замаўчаў, і адварнуўся.

Слязу нябачную змахнуў...
Трываў... Не вытрываў... Заплакаў...
Знадворку, чуючы вясну,
Шчаслівы грак ля плоту гракаў.

Шарэлі талыя снягі
На белым тле вільготным брудам...
Глядзелі з покуці багі,
Відаць, прыгадваючы Юду...

— Даруй, сыноч, — сляза плыла... —
Ды што казаць... Такія рэчы...
Не стала нашага сяла...
Сканала нашае Зарэчча.

Забралі ўсіх, акром малых,
А я чапляўся за матулю;
Мяне схопілі... Збілі дых...
З дарогі ботамі спіхнулі...

Калі цікава — запішы:
У тую ноч ад нашай хаты
Я чуў размову на шэшы:
— Куды?
— Вядома, ў Курапаты.

— Табе не страшна?
— Не мялі,
Пра гэта дома пагаворым...
— Наркома нашага ўзялі
І той народ, што тут учора...

— Дык што з таго? Кажу: маўчы,
Пачуе хто — дастанеш плахі...
Крычалі ў полі крумкачы,
У жаху сцішыліся жахі...

А што датычыць... Аб вайне...
Дык гэта іншае пытанне,—
Стары наліў сабе і мне,—
Давай усіх, сыноч, памянем.

V

Не трэба, каб золкі спустыўся туман.
Паўстань, пераможны дзень.
Уладзімір КАРАТКЕВІЧ.
30—31 кастрычніка 1959 г.

— Глядзіце: Пац!
Націсьнем на пятю!
— Лаві!
— Шпурляй!
Ляціць каменне, смецце.
Не горш ад іншых верашчыць: «Ату!»
Узброены і вышкелены трэці.

Які азарт, які святарны гнеў,
Драпежнасць рухаў, непахіснасць волі.
Ці я сляпы? Ці ён зусім здурнеў!
Усё прадбачыў, гэтага — ніколі...

Пачуцці — прэч, эмоцыі — далоў,
Чаму аднога Паца да адказу?
Агонь ідэй, загадак, фактаў, слоў —
Усё ў яго, у іншых — ані разу.

Падманшчык трэці, ты з чыёй рукі
У нас такія хітрыкі заводзіш?
Нябожчык — Пац, жывыя — пацукі
Жывуць між намі, плодзяцца і
шкодзяць.

Хіба не іхні геній спарадзіў
Жабрачае убства нашых жыццяў
І вывеў свету цэламу на здзіў
Філасафаў і знаўцаў прыкарыцця?

Яны крычаць усе дз аднаго:
«Мы самі пачалі перабудову!»
А хто ж дзеў краіну да таго?
На гэта нам ні слова, ні паўслова.

Пэц не я. Я ўмею рыфмаваць,
Штодня, штоночы, у хаце і на працы...
Пэц не зможа праўду прыхаваць,
А я маўчу... Былі ж бацькі у Паца.

Вялікія духоўныя бацькі...
Пэц назваў бы... Між радкоў пазначыў,
А я маўчу... Святкуйце, пацукі...
Апошні раз вы ставіце на ўдачу.

Мяркую: марна. Шанец на нулі,
Але вядома: спроба — не хвароба,
Магчымасць ёсць прабіцца ў каралі,
Ці ў Пацы... Як вам болей даспадобы?

Магчымасць ёсць і нават сілы ёсць,
Але бракуе практыкі змагання:
Не ў стане вы сваю суцішыць злосць,
Паверыць — не сабе — другім —
не ў стане.

Такі падарак вашага жыцця,
Падмурак вашых думак і тэорый.
Здаецца зрэдку: ў стане забыцца
Прыдумаў гэта ўсё філасаф хворы.

Я — ненармальны? Як нармальным
быць?
Вунь, кажуць, Пац і гэны з псіхпатаў.
У нас няма праблем, калі здабыць
Камусьці трэба новых Курапатаў.

Змяніся лідэр — зменіцца ўсе,
Паставіце на іншую кабылку,
І недзе, на нейтральнай паласе,
З палёгкаю прызнаеце памылкі...

Крыху бязладна? Кажце: у лоб!
А я стаміўся ў нетрах алегорый...
Зарэчча... Курапаты... І Чарнобл...
Спыніце спіс... Інакш — не дагаворым...

Бо проста будзе некаму казаць
Пры нашай супер-вольнай волі слова...
Не ўбачыць рану і не завязць,
Яна ад Мазыра да Магілёва...

Вы ж чулі ўсё, вы ж ведалі пра ўсё,
У вас, як той казаў, «ума палата»...
Стамілася каса, трашчыць кассё
На ніве, што завецца Курапаты...

Патухла ляampa: волас адгарэў.
У хаце цемра. Вобмацкам — на ложка.
А мо рэактар зноўку закурэў?
А можа быць... а можа быць... а можа...

3 паэтычнай пошты

Броніслав СПРІНЧАН

Штрафнікі

Памяці беларускага пісателі
Алексея КУЛАКОВСКОГО

«Он ротом командовал штрафной...»
И это обстоятельство внушало
Мне в детстве, исковерканной войной,
Что он — важней любого генерала.

Я и штрафникам еще тогда, в войну,
Проникся состраданьем и любовью
За то, что часто не свою вину
Они смывали собственной кровью.

Не раз фронты за промахи штабов —
На Ингульце, на Припяти, на Висле —
Расплачивались жизнью штрафников
Под танками, что тучами нависли...

Защитники Отческой земли,
Бежавшие из плена, неуплонно
С повинной, словно на Голгофу, шли
В штрафные трудовые батальоны.

Как бывший пленный, потеряв права,
От горьких унижений обессилев,
Валил деревья и пилил дрова
Защитник Брестской крепости Гаврилов

Все чаще нынче в памяти моей,
Когда один я на один с природой,
Всплывает: «Кулаковский Алексей
Командовал в боях штрафною ротой, —

Его родная веска Кулаки,
Его взрывная повесть «Добросельцы»,
Та, за которую снова в штрафники
Его загнали — старого гвардейца...»

Вот и сейчас, когда закат погас,
Под звездами колени преклоненно
Я снова с болью думаю о вас,
Штрафные взводы, роты, батальоны...

Мечыслаў ШАХОВІЧ

Вецер абнаўлення

Суіснаванне дабрыні і зла,
Суіснаванне вернасці і здрады...
Кагось бяда сирцуіла і зьяла,
А нехта ж, злы, чужому гору рады.

Нясець мы ў белы свет цяпло, святло.
А нехта ж носіць камень у нішэні.
О, як нялёгка абясшодзіць зло,
Хаця штодзённая бой даём мы дрэні.

Мішчане усюды пруща напралом,
Яны зракліся, адшчапенцы, веры.
І моляцца на свой уласны дом,
І маці здрадзіць у ім яны кар'еры.

Яны сумленнем не змяраюць крок.
А ці было ў іх сумленне тое?
Яны панлёп узводзяць, як курок,
І цэляцца — у самае святое!

Ідзем вайной на зло мы зноў і зноў.
Вітаем душ змарнелых абнаўленне.
Адчулі сэрцам мы павеў вятроў,
Што будзяць нашы думкі і сумленне.

Маці

Непк па-своём адлік вяла яна суткам:
Нават гадзіны ей здаваліся вечнасцю...
Вонкі, зашліяныя матчыным смуткам,
Хата, дзе столькі цяпла, чалавечнасці...

Хата цяпер — нібыта шпакоўня пустая,
Толькі, як шмат гадоў назад,
Як матчына сівізна густая,
На вішнях старых бляе крамяны іней.

Калі хоць зрэдку бываю дома,
Кожнае дрэва за мной асуджальна сочыць,
Глядзяць на мяне са сваёй адвечнаю стомай
Старыя крынічкі, як мамыны выцвілыя вочы.

І асядае павольна на сярні мае
Дым успамінаў палынна гаркавы...
О, як мне маці ў жыцці не стае!
Росы, як мамыны слязы, упалі на травы.

У ПРАЦАХ даследчыкаў мастацтва Савецкай Беларусі 30—40-я гады дагэтуль разглядаюцца як значны крок наперад, якая новы перыяд у развіцці нацыянальнай культуры. Быў час, калі гэта падавалася так: «Указанне І. В. Сталіна аб сацыялістычным рэалізме, як творчым метадзе савецкага мастацтва, садзейнічала ўздыму беларускага мастацтва на больш высокую ступень, адкрыла перад мастакамі шырокія магчымасці ідэйнага росту і ўдасканалення майстэрства» («Мастацтва Савецкай Беларусі», Мн. 1955). Цяпер фармулёўкі, выдамо, іншыя, але сутнасць тая ж: з 30-х гадоў пачаўся новы этап, уздым, перамога сацыялістычнага рэалізму. А 20-я — гэта толькі сціплы падступ да бліскавай перамогі ды розныя «фармалістычныя выкрутасы», «ізмы» — кубізм, супрэматызм і г. д.

Аб тым жа, што на самай справе рабілася ў беларускім выяўленчым мастацтве 20—30-х гадоў, яснасці няма. Публікацыі пра фарміраванне нацыянальнай мастацкай школы, яе першыя крокі і амаль поўны пагром у часы разгулу сталіншчыны дагэтуль можна пералічыць на пальцах, ды і тыя прысечаны асобным з'явам, асобным творцам мастацтва Беларусі.

Не прэтэндуець на паўнату і гэтыя нататкі: шмат якіх тагачасных жывапісцаў, скульптараў, графікаў тут нават не згадваюцца. Спынюся на тых момантах развіцця беларускага мастацтва 20—30-х гадоў, якія ўяўляюцца мне найбольш характэрнымі, на творчасці тых мастакоў, у працах якіх адметныя самабытныя рысы нацыянальнай мастацкай школы выявіліся найбольш рэльефна, выразна.

ВЕНГЕРСКИ асветнік Дэбрэдз Бешэні ў 1778 г. пісаў: «Ніколі на зямным шары нацыя не авалодвала мудрасцю, глыбінёй, пакуль не ўцягвала навуку ў родную мову. Кожная нацыя становіцца вучоная на сваёй мове і ніколі — на чужой».

Выяўленчае мастацтва таксама не можа ўзняцца да сапраўдных вышынь на адных перайманнях, «жыцц італьяншчынай», як казаў У. Стасаў, або якой іншай культурай. Вульгарызатары (гэты прыдуманы ў гады застою тэрмін занадта недакладны і паблажлівы ў адносінах да злычынцаў — разбуральнікаў нацыянальнай культуры) добра разумеюць ролю мастацтва ў сцвярджэнні народнай самабытнасці, самога існавання народа. Невыпадкова ў гады сталіншчыны разам з вучонымі, пісьменнікамі і пэтамі пакутавалі і мастакі — у першую чаргу найбольш самабытныя. Праўда, такіх масавых рэпрэсій, як у літаратуры, у выяўленчым мастацтве не было, бо яно рабіла тады толькі першыя, досыць сціплыя крокі; уласна беларускіх, нацыянальных жывапісцаў, скульптараў, графікаў былі тады ўсяго толькі адзінкі. Менавіта яны і сталі ахвярамі — усе без выключэння.

Сёння нярэдка чуеш, што беларускаму мастацтву (прынамсі, многім творам) бракуе яркай нацыянальнай самабытнасці. Але гэтая «безаблічнасць», «нейтральнасць» да традыцый Бацькаўшчыны не ўзніклі самі сабе — яны рупліва выходзіліся ў 30—40-я гады. А ў першыя паслякастрычніцкія гады станаўленне нацыянальнай мастацкай школы было шматбагачым. Звернемся да фактаў.

Развіццё выяўленчага мастацтва на гэтым этапе ішло больш запаволена, чым, напрыклад, развіццё літаратуры і тэатра. Дарэвалюцыйная рэчаіснасць не пакінула Савецкай Беларусі ні адпаведных музейных збораў, ні навуковых даследаванняў па мастацтве. І гэта невыпадкова. Бюракратычная сістэма царызму з яе ідэалагічнай цэнтралізацыяй рабіла ўсё магчымае, каб ператварыць Беларусь у культурную правінцыю (а дакладней — малонію), паселіць міф пра тое, што ў гэтай беднай сялянскай старонцы ніякай уласнай культуры ніколі не існавала наогул. «Польскае», на-

ват «літоўскае» (радзей) прызнавалася, а «беларускае» ільшавалася ставілася пад сумненне. Разам з роднай мовай фактычна пад забаронай, як выдмома, была сама назва «Беларусь». У рускіх і польскіх дарэвалюцыйных даследаваннях па мастацтве тэрмін «беларускае мастацтва» амаль не сустракаецца. Палікі скрозь гаварылі аб «крэсах усходніх», рускія мастацтвазнаўцы называлі беларускія мастацкія помнікі «польскімі», «літоўскімі», або нават «украінскімі» (а з цягам часу ўсё часцей рускімі). Віленская мастацкая школа, якая адыграла вялікую ролю ў XIX ст., спыніла сваё існаванне ў 1832 г. разам з закрыццём Віленскага ўніверсітэта. Многія яе выхаванцы (Шымет, Дамель, Кулеша, Бычкоўскі, Карчэўскі, Дмяхоўскі, Орда, Альхімовіч, Слядзінскі і інш. — амаль усе яны ўраджэнцы Беларусі) былі

У станаўленні беларускай савецкай мастацкай школы не адыгралі істотнай ролі ні выстаўкі ў Бабруйску (1919) і Мінску (1921), ні тое, што Віцебск у 1918—22 гг. на пэўны час не без уздзеяння М. Шагала, К. Малевіча і іншых стаў адным з найбольш значных асяродкаў авангардысцкага мастацтва ў нашай краіне. Сапраўднае адраджэнне выяўленчай культуры пачалося крыху пазней. Яно праводзілася ў адпаведнасці з ленынскай нацыянальнай палітыкай, практычныя мерапрыемствы якой былі вызначаны рэзалюцыяй X з'езда РКП (б) «Аб чарговых задачах партыі ў нацыянальным пы-

Ш. Коткіс, Г. Рэзнікаў, А. Шэк-тэр, І. Эйдэльман».

Асобную групу складалі «незалежныя» мастакі, якія не ўвайшлі ў аб'яднанні: А. Бразэр, І. Кур'ян, Л. Нікіцін, Ю. Пэн, Я. Спрышын і інш. Была маладзкая рэгулярная выстаўачная дзейнасць: першая Усебеларуская мастацкая выстаўка адбылася ў 1925 г., другая — у 1927, трэцяя — у 1929, закладзены традыцыі персанальных выставак. Першай стала творцай справаздача М. Філіповіча ў 1922 г.

Пра Дзяржаўным выдавецтве, створаным у 1924 г., паспяхова развілася кніжная графіка (сярод яе лійнераў — Гуткоўскі, Тычына, Змудзінскі); рэгулярна рабіў выпускнік Віцебскай мастацкай тэхнікумы, створаны ў 1923 г. (прычым студэнты пачалі распрацоўваць праблемы

пластычнай выразнасці. У пошуках мастацкага стылю скульптар звярнуўся да традыцыйнага народнага разьбярства. Гэта выявілася не толькі ў характэрным для народнай паліхромнай скульптуры матэрыяле (дрэва), але і ў асаблівай экспрэсіі вобразаў, свядомым адыходзе ад акадэмічных норм і манонаў.

Каштоўныя набыткі былі і ў кніжнай графіцы: асобныя вокладкі 20-х гадоў Гуткоўскага, Тычыны, Філіповіча, Змудзінскага ўспрымаюцца як дасканалыя графічныя кампазіцыі. Некаторыя з іх у 1927 г. былі паказаны на міжнароднай выстаўцы ў Лейпцыгу.

Я далёкі ад намеру перабольшваць тагачасны дасяг-

Віктар ШМАТАЎ,
кандыдат мастацтвазнаўства

ПАД АПЕКАЙ КЕНТАЎРА

Сталіншчына і шляхі развіцця выяўленчага мастацтва

рэпрэсаваны, асланы за межы радзімы. Некаторыя творцы, не знаходзячы прымянення таленту дома, працавалі ў Расіі (Бяліннікі-Біруля, браты Гаўраўскія, Мікешын, Багданаў-Бельскі, Заранка і інш.).

Калі новая беларуская літаратура пасля Кастрычніка магла абарперці на родную мову, на вопыт сваіх папярэднікаў (Дунін-Марцінкевіч, Багушэвіч і інш.) і мела ўжо шырокапрызнаных мастакоў слова — Купалу, Коласа, Багданавіча, — дык новае беларускае мастацтва такога падмурку не мела, цэлыя культурныя пласты ў гэтай галіне яшчэ трэба было асэнсаваць як нацыянальную спадчыну. Мастакі, якія працавалі на Беларусі ў 20-я гады, нічога (ці амаль нічога) не ведалі пра нашы мастацкія традыцыі, пра сваіх папярэднікаў. Больш таго, многія з іх наогул не ўсведамілі, што яны жывуць і працуюць у Беларусі. Адсюль — тэматычная эклектыка твораў, іх слабая сувязь з рэальным жыццём Беларусі.

«Толькі каля паловы прац (на Усебеларускай мастацкай выстаўцы 1925 года. — В. Ш.) у той ці іншай ступені мела пэўнай частка дачыненне да Беларусі. Але трэба яшчэ раз асабліва падкрэсліць, што ў большасці выпадкаў дачыненне гэтае з'яўлялася часта выпадковым і не было вынікам свядомага жадання аўтараў унесці ў сваю творчасць нацыянальныя элементы. Магчыма, што часткова гэта тлумачыцца тым, што не ўсе нашы мастакі шчыльна звязаны з беларускай глебай, што для некаторых з іх ліку яна не з'яўляецца бацькаўшчынай, але толькі месцам болей ці меней часовай працы, у якой яны яшчэ не зразумелі ўсіх тых асаблівасцей нашага сучаснага культурнага будаўніцтва, якія вымагаюць рашуча адмовіцца ад ранейшых поглядаў і спосабаў падыходу да нашай краіны» (М. Шчакаціхіна, «Сучаснае беларускае мастацтва», «Полымя», 1926, № 6).

Тут і далей, гаворачы пра 20-я гады, вымушаны пакуль што цытаваць аднаго толькі М. Шчакаціхіна, бо ў той час ён, бяспрэчна, быў не толькі найбольш дасведчаным, але і па сутнасці адзіным прафесійным мастацкім крытыкам і гісторыкам. Яго дакументальныя сведчанні вельмі важныя. Да таго ж цытаты дазваляюць пазнаёміцца з узорами нашай мастацтвазнаўчай крытыкі 20-х гадоў.

«Большасць іх (мастакоў-удзельнікаў выставак 20-х гадоў. — В. Ш.) з'яўляецца для нас чужой, не звязанай шчыльна з беларускай глебай, часам нават ад яе зусім адарванай, нягледзячы на сваё беларускае паходжанне, альбо ў кожным выпадку зусім не зацікаўленай ў справе нашага нацыянальнага культурнага будаўніцтва, далёкі ад нашых сучасных імкненняў, мэт і задач» (М. Шчакаціхіна, «На шляхах да новага беларускага мастацтва», «Полымя», 1927, № 2).

тання». Сацыялістычная дзяржаўнасць беларускага народа, беларусізацыя школы, тэатра, дзяржаўнага апарату, развіццё нацыянальнай літаратуры — усё гэта вымагала і беларусізацыі выяўленчага мастацтва.

Клопамат пра развіццё беларускага нацыянальнага стылю ў мастацтве прасякнуты і выступленні тагачасных беларускіх мастакоў, дзеячаў культуры. Канцэпцыя нацыянальнай беларускай выяўленчай творчасці найбольш глыбока і распрацавана менавіта ў тагачасных працах М. Шчакаціхіна, якія не страцілі сваёй актуальнасці і даўно ўжо чакаюць перавыдання. У артыкуле «Матэрыя краязнаўства ў нашым сучасным мастацтве» («Наш край», 1926, № 2—3) ён, у прыватнасці, пісаў:

«Паколькі ўся наша сучасная культура пры сацыялістычным змесце будзеца на падставах усебаковага і вольнага нацыянальнага самавызначэння народаў, — сакольні і наша мастацтва, як адна з ліку складаных частак гэтай культуры, павінна ў агульным сваім кірунку ісці аналагічным шляхам. Гэта вымагае ад яго, у першую чаргу, пэўнага прадметнага зместу, уважлівай цікавасці да таго, што зразумела і блізка, што ўласціва і што патрэбна таму народу, сярод якога яму прыходзіцца працаваць, з усімі яго нацыянальнымі адзнакамі і асаблівасцямі».

Рубяжом, з якога пачынаецца развіццё новага этапу ў выяўленчым мастацтве Савецкай Беларусі, даследчыкі звычайна называюць 1925 год, калі ў Мінску адкрылася першая Усебеларуская мастацкая выстаўка. Тут патрэбна агаворка. Выстаўка 1925 г. сапраўды выявіла мастакоў, якія працавалі на Беларусі, і пазнаёміла з іх творчасцю працоўных рэспублікі, але сапраўды выхад мастацтва на шырокую грамадскую арэну пачаўся крыху пазней. Больш дакладнай датай гэтай падзеі я б назваў 1927 год, калі ў Мінску было створана «Усебеларускае аб'яднанне мастакоў». Менавіта з гэтага часу пачаўся арганізацыйны перыяд функцыянавання мастацтва, яго больш актыўная сувязь з грамадскім жыццём, паступовая беларусізацыя зместу і формы.

Але ў спрыяльных умовах нацыянальнае мастацтва фактычна развілася ўсяго тры гады — з 1927 па 1930 год. Згаданае «Усебеларускае аб'яднанне мастакоў» мела свае філіялы ў Мінску, Віцебску, Гомелі, Магілёве, Маскве і Ленінградзе. У яго ўваходзілі: А. Грубэ (старшыня), М. Станюта (сакратар), М. Філіповіч, Верц, Астаповіч, Дваркоўскі, Дучын, Тычына, Мрачкоўскія.

Неўзабаве было створана і аб'яднанне «Прамень», якое прадстаўлялі У. Божан, А. Вало, Т. Выхадцаў, М. Гусеў, В. Мурашоў, А. Марыкс, Я. Розанцаў. Існавала таксама «Група лўрэйскай мастакоў» (П. Кац,

беларускага стылю); створаны Беларускі дзяржаўны музей з аддзеламі: мастацкім, археалагічным, нумізматыкі і сфрагістыкі, царкоўна-археалагічным, этнаграфічным, старабеларускай вайсковасці, лўрэйскай. Музей меў свае філіялы ў Гомелі, Віцебску, Магілёве, бібліятэкі пры іх налічвалі дзесяткі тысяч тамоў.

Праца па вывучэнні мастацтва вялася пры кафедрэ гісторыі беларускага мастацтва ў Беларускім дзяржаўным універсітэце, а таксама ў гістарычна-археалагічнай секцыі Інстытута беларускай культуры (Інбелкульт). У Беларускім універсітэце чытаўся курс «Гісторыя беларускага мастацтва». Пачалі рэгулярна выпускацца «Працы камітэту гісторыі мастацтва», шэраг тагачасных мастацтвазнаўчых даследаванняў не страцілі навуковай вартасці і сёння.

Акрамя Шчакаціхіна, пра мастацтва пісалі Хозераў, Каспяровіч, Шлюбскі, Гаўрыс. Але, думам, асаблівым дасягненнем было тое, што ў канцы 20-х гадоў у выяўленчай культуры з'явіліся мастакі з высокім узроўнем нацыянальнай свядомасці. Сярод іх перш за ўсё павінен быць названы Міхась Філіповіч (1896—1947) — удзельнік шматлікіх выставак, жывапісец, графік, майстар дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва.

«Пакуль што яго працы змяшчаюцца ў адным пакоі (гаворка ідзе пра персанальную выстаўку ў 1922 г. — В. Ш.). Але як увойдзеш у гэты пакой — бачыш адразу гарачае беларускае сэрца, багату фантазію і смелую індывідуальную ўлюбёную творчасць... Двума вялікімі задаткамі багаты наш малар: глыбокай беларускасцю, багатай і адважнай індывідуальнасцю. Калі ў гэтым напрамку наш малады талент будзе развівацца далей, дык беларускае мастацтва абагаціцца сур'ёзнай сілай» (З. Бядуля, «Выстаўка маляра М. Філіповіча», «Савецкая Беларусь», 1922, 24 жніўня).

Варта прыгадаць творчасць М. Станюты і У. Кудрэвіча. У іх палатнах адчуваецца ўплыў імпрэсіянізму. Напрыклад, у вядомай рабоце М. Станюты «Партрэт дачкі» (1923) — палатна, якое, нягледзячы на досыць умоўны і, можа, нават няпэўны малюнак, вабіць нейкай дзівоснай прыцягальнай сілай. Такой жа незабыўнай засталася «Раніца» (1924) У. Кудрэвіча — відаць, самы яркі прыклад імпрэсіянізму на беларускай глебе.

У графіцы ў 20-я гады ярка раскрыўся талент віцебскага граверна Я. Мініна. Яго ўлюбёная тэхніка — гравіра на дрэве. У 1926—1928 гг. ён стварыў значную колькасць сваіх лепшых прац: коявідаў Віцебска, помнікаў драўлянага дойлідства, партрэтаў, эскізыў.

Я. Мінін — удзельнік шматлікіх выставак у нашай краіне і за мяжой. У маі 1928 г. эскізы Мініна разам з творами іншых беларускіх мастакоў экспанаваліся ў Лос-Анжэлес. На выстаўцы «Асацыяцыі пэвалюцыйных мастакоў Украіны» музей Кіеўскага ўніверсітэта набыў адразу ўсе гравіры Мініна. Частка твораў была набыта гоадзічным набінетам Дзяржаўнага музея выяўленчых мастацтваў імя А. С. Пушкіна ў Маскве.

Відаць, найбольш цікавая постаць у скульптуры таго часу — А. Грубэ. Яго працы 20-х гадоў «Максім Багдановіч», «Лірык», «Раба» і іншыя і сёння застаюцца непераўздыдзенымі па

нэнні: крышталізацыя мастацкай школы яшчэ толькі-толькі пачыналася. Працэс не быў завершаны, пошукі Філіповіча, Астаповіча, Грубэ, Гуткоўскага, Мініна, Тычыны і іншых засталіся незавершанымі. Але і тое, што яны паспелі зрабіць, стала нашай выяўленчай класікай. Праз мастацтва, у тым ліку і выяўленчае, адбывалася самапазнанне народа. Былі ўсе падставы лічыць, што Беларусь напярэдадні культурнага ўзлёту. І раптам...

«У сучасны момант беларускі нацдэмакратызм становіцца сабою баявую контррэвалюцыйную ідэалогію кулана, буржуазнага і дробнабуржуазнага інтэлігента, які змагаюцца пад прыкрыццём нацыяналістычных лозунгаў за звяржэнне ўлады Саветаў і замену яе буржуазнай дэмакратыяй, — дыктатурай эксплуатацараў» (С. Вальфсон, «Навука на службе нацдэмакратычнай контррэвалюцыі. Ідэалогія і метадалогія нацдэмакратызма», Мн., 1931, с. 7).

«Контррэвалюцыйны нацдэмы, высунуўшы «тэорыю самабытнасці» беларускай культуры, прапаведвалі барацьбу супраць збліжэння з рускай культурай, здольнай быццам бы праглынуць беларускую, арыентавалі мастакоў на буржуазны Запад, у прыватнасці на Польшчу, ставілі асноўную мэту — адрыв Беларусі ад Савецкага Саюза, рэстаўрацыю капіталізму шляхам інтэрвенцыі з Захаду. Літаратура і мастацтва ў гэтым плане разглядаліся як ідэалагічны падрыхтоўка» (А. Замошкін, «Каталог выстаўкі Беларускага мастацтва», М., 1935).

А ЯК БЫЛО на самай справе? Ужо на першай Усебеларускай выстаўцы экспанаваліся «Партрэт У. І. Леніна» П. Гуткоўскага, М. Філіповіча і В. Волкаў паказалі эскізы, прысвечаныя рэвалюцыйным падзеям 1905 г. у Мінску. З. Азгур экспанавалі партрэт рабочых, Семашкевіч — «Камсамолку», Грубэ — бюст Каліноўскага, Бразэр — Скарыны. Шмат было прац, прысвечаных працоўным Беларусі. У 1928 г. мастакам быў упершыню дадзены сацыяльны заказ на тэму «Праца» — у выніку з'явіліся новыя творы, якія сведчылі пра «набліжэнне тэматыкі мастацкіх твораў да інтарэсаў і патрэб сацыялістычнага культурнага будаўніцтва Савецкай Беларусі».

Вось як фармулявалі свае задачы арганізатары першай Усебеларускай выстаўкі 1925 г.:

«Выстаўка павінна паказаць шырокім працоўным масам БССР тых фактычных дасягненняў, якія мы ўжо маем у галіне прастораў мастацтваў, з'явіцца лепшым спосабам падраўнку нашых мастацкіх сіл і нават вядомай спробай для нашых мастацкіх інстытутыў і асобных мастакоў, якая дазволіла б канкрэтна выявіць тых мастацкіх групіў або напрамкаў, на якія мы можам у далейшым абірацца ў справе культурнага і сацыяльнага будаўніцтва Савецкае Беларусі».

За першай Усебеларускай выстаўкай адбылася 2-я (1927) і трэцяя (1929), якая была дапамаганая да 10-й гадавіны БССР. Таму

«Камітэт меў на ўвазе, з аднаго боку, зрабіць яе магчыма поўным паказам усіх дасягненняў беларускага савецкага мастацтва к моманту юбілейнай даты, а з другога боку, і асабліва адзначыць гэтую дату, вызначышы загады для мастакоў пэўны лік спецыяльных тэм» (маецца на ўвазе першы сацыяльны заказ на тэму «Праца» — В. Ш.).

Пасля ўсяго гэтага зусім нечаканай успрымаецца заява ў прадмове да Каталога выстаўкі 1930 г.:

«Характэрнай рысай гэтай выстаўкі з'яўляецца тое, што мастакі БССР амаль што цалкам адыходзяць ад нацыянальна-дэмакратычных уплываў усялякіх адценняў. Яны бачаць сутнасць нацыянальнай формы не ў штучным кансерваванні этнаграфічных прымітываў і не ў зліянні капіраванні графічных элементаў скарынінскай Бібліі».

Такім чынам, папярэдні этап развіцця мастацтва тут упершыню абвешчаны «нацыянальна-дэмакратычным». Але гэта быў толькі пачатак. «Уздым» набіраў сілу, 30-я гады ў развіцці выяўленчай культуры сапраўды сталі «пераломнымі».

Пастанова ЦК ВКП(б) «Аб перабудове літаратурна-мастацкіх арганізацый» ад 23 красавіка 1932 года паклала канец мастацкім групам. Яшчэ раней у палеміцы з рапаўскай інтэрпрэтацыяй дыялектыкі матэрыялістычнага метаду мастацкай творчасці неаднаразова рабіліся спробы сфармуляваць метады нашага мастацтва. Прапанавалі назваць яго «пралетарскім рэалізмам» (Ф. Гладкоў, Ю. Лебядзінскі), «тэндэнцыйным» (У. Маякоўскі), «сацыяльным» (А. Луначарскі). У перадавым артыкуле «Літаратурнай газеты» ад 29 мая 1932 г. прапанаваны «сацыялістычны рэалізм». Гэты тэрмін на сустрэчы з пісьменнікамі ў Горкага 26 кастрычніка 1932 г. паўтарыў Сталін, пасля чаго ён зафігураваў як «адзіны творчы метады». Зараз аб гэтым метады і тэрміне нямаюць спрачаюцца, у яго аказаліся скептыкі і крытыкі. Ю. Бораў лічыць няўдалым сам тэрмін. На яго думку, сталінскі сацрэалізм — гэта кентаўр, у якім палітычны тэрмін «сацыялістычны» зліты з эстэтычным — «рэалізм» («ЛГ», 1988, 25 мая).

У гісторыі сусветнага мастацтва цяжка знайсці аналогію ачмурэнню, якое наглядальна ў нашай культуры ў тая часы, калі гэтага «кентаўра» пад гром апладысментнаў кан'юктуршчыкаў і прастасаванцаў усіх масцей цягнулі на высокі п'едэстал, кідалі яму пад капыты новыя і новыя ахвяры.

Незлічоныя тысячы ні ў чым не вінаватых людзей пасылаліся на смерць і выгнанне, а ў гэты самы час мастакі «распрацоўвалі» вобраз «роднага баяцка народнаў з лагоднай усмешкай на твары з курчэючай люлькай у правай руцэ».

Пачаўся раскол ва «Усебеларускім аб'яднанні мастакоў» і яго філіялах; у 1929 г. частка жывапісцаў, скульптараў і графікаў выйшла з «Аб'яднання» і ўтварыла РАМБ (Рэвалюцыйную арганізацыю мастакоў Беларусі). Паводле ўспамінаў Грубэ, члена бюро РАМБ, у яго ўвайшлі Касталянскі, Руцаў, Шульц, Лейтман, Браэр, Тычына. У 1933 г. створаны Аргкамітэт Саюза савецкіх мастакоў БССР. Ліквідаваны ўсе філіялы «Аб'яднання».

Мастацкае жыццё ў гэты перыяд, вядома, не спынялася, хоць формы яго змяніліся. Паранейшаму Віцебскі мастацкі тэхнікум штогод папаўняў рады жывапісцаў, скульптараў, графікаў, рэгулярна наладжваліся выстаўкі, праходзілі з'езды і пленумы мастакоў, групы творцаў акуртатна ездзілі ў калгасы, на прамысловыя аб'екты, бралі шэфства над воінамі, з'яўляліся новымі народнымі і заслужанымі мастакі, было нягледзячы на ўзнагарод, ордэнаў, медалёў, прэміяў, узростаў (у шэрагу мастакоў) і прафесіяналізм (пра гэта сведчаць лепшыя карціны

Зайцава, Мазалёва, Ціхановіча, Ахрэмчыка, Волнава, Красоўскага, скульптуры Глебава, Бембеля, Азгура), — але мала што з вялізнай мастацкай прадукцыі 30—40-х гадоў вытрымала праверку часам, уяўляе сёння нейкую цікавасць, акрамя гістарычнай.

У адрозненне ад Масквы і Ленінграда, у Беларусі амаль зусім не было крайніх «левых» фармальных плыняў; апрача «Усебеларускага аб'яднання мастакоў» прыкладна з 1927 г. існавала згаданая аб'яднанне «Прамень», якое, аднак, не меў выразнай творчай праграмы. Тым часам «кентаўр» не толькі заклікаў, але настойваў на неабходнасці «непрыкрытай барацьбы з буржуазнай ідэалогіяй». Не знайшошы абстрактнаму кубізму, постімпрэсіянізму і іншым «ізмаў», вульгарызатары не супакоіліся; сваю «увагу» яны скіравалі ў бок «нацыяналізму»: самыя малыя правыя народныя, нацыянальныя матываў у мастацтве трапілі пад удар.

Даследчыкі яшчэ не хутка высветляць, калі, у якіх кабінетах упершыню пачалі складацца чорныя спісы з імёнамі беларускіх інтэлігентаў, дзеячаў навукі, культуры і мастацтва. Якога-небудзь інцыдэнту (зрыў выстаўкі або інш.), які б справакаваў пагром у выяўленчым мастацтве і закруціў махавік страшэннай машыны, не было.

У 1940 г. М. Керзін пісаў: «У 1928 г. нацдэмы былі разгромлены, але далейка не ўсе. Уцалевшыя падляглі паслядоўнікі: траціністы, бухарынцы і буржуазныя нацыяналісты, падманваючы давер партыі, праіраваўся на адназначныя пасты і працягвалі сваю паскудную справу: пад выглядам барацьбы з паслядоўнікамі нацдэмаўшчыны яны спрабавалі знішчыць тое здаровае, што было створана клопатамі партыі і ўрада» («Очерки по истории изобразительного искусства Белоруссии», М.-Л., 1940).

Каго мае на ўвазе Керзін — невядома, ва ўдзялім выпадку ў 1928 г. ніводнага «нацдэма» ў мастацтве яшчэ не пацярпелі. Але, пачынаючы з 30-х гадоў, парушэнні законнасці, адступленні ад сацыялізму і ўсеагульная палітызацыя мастацтва прынялі нябачаны дагэтуль размах і формы. Найбольш жорстка праследвалася ўсё, што мае непасрэдныя адносіны да гісторыі, традыцый, побыту народа Беларусі. Не злічыць старажытных помнікаў доўлства і выяўленчага мастацтва, якія былі знішчаны. Сярод іх былі ўнікальныя. Адначасова пачалася «перабудова» музеяў, быў ліквідаваны БДМ. Цалкам спыніліся пошукі і даследаванні твораў старажытнага беларускага мастацтва, а тым, што былі сабраны ў 20-я гады, навечна (так лічылася) схаваны ў цёмныя запаснікі. Іх месца занялі палотны і скульптуры пераважна рускіх мастакоў. Такім чынам, адна нацыянальная культура скарывалася як сродкаў падаўлення другой. Усе абласныя краязнаўчыя музеі ствараліся на адзін манер: адзінымі экспанатамі тут былі пудзіла якой-небудзь мясцовай птушкі (часцей чамусьці савы) ды аднастайныя рады фотанартак ударнікаў і ветэранаў, але не тых, што рабілі рэвалюцыю (як мы зараз ведаем, тым былі знішчаны фізічна або «грэліся ля вогнішча»), але часам іх судзіў і мучыцеляў.

ПЕРШАЯ АХВЯРА сягонд дзеячаў выяўленчага мастацтва стаў, здаецца, Мікола Мікалаевіч Шчакацін (1896—1940) — асоба незвычайна яркая і таленавітая, з імем якога мы сёння звязваем пачатак сістэматычнага комплекснага вывучэння гісторыі беларускага мастацтва і глыбокай, па-сапраўднаму вострай і публіцыстычнай мастацкай крытыкі.

У 1922—1924 г. Шчакацін чытае ў БДУ лекцыі па гісторыі беларускага мастацтва, курс быў ім упершыню распрацаваны асабіста і ў 1928 г. выпушчаны асобным выданнем. Яго лекцыі на беларускай мове (ёю Шчакацін валодаў бездакорна) слухалі А. Бабарэка, А. Дудар, М. Раманоўскі (К. Чорны), М. Улашчык, Т. Забела і многія іншыя. Адначасова Шчакацін працуе ў Інбелкультзе (1925—1928), а пазней у АН БССР (1929—1930).

«Нарысы з гісторыі беларускага мастацтва» Шчакаціна, якія ўбачылі свет у 1928 г. (у прадмове аўтар піша, што сабраны матэрыял для 5 тамоў), — сапраўды гістарычная праца, у

якой праблема нацыянальнай спецыфікі беларускай выяўленчай творчасці ўпершыню пастаўлена на навуковы грунт. Асабліва бліскуча напісаны «Уводзіны». Праца Шчакаціна, на мой погляд, пераўзыходзіць першыя тэмы калектыўнай «Гісторыі беларускага мастацтва» (Мн., 1987, 1988).

Прыкладна ў той час, што і Шчакацін, былі звольнены з працы і арыштаваны Я. Дыла, В. Ластоўскі, А. Смоліч, Я. Лёсік, У. Пічэта, У. Дубоўка, Б. Элімаў-Шыпіла, Я. Пушча, А. Бабарэка і іншыя.

М. Шчакаціна выслалі з Мінска ў далёкія Бялябей (Башкірыя), адарвалі ад нашай культуры, ад працы, якая была для яго галоўным у жыцці. Але на гэтым каты не спыніліся. Перыядычна (звычайна «для прафілактыкі») на святы яго саджалі ў турму, здэкаваліся. Асабліва жорстка здэкаваліся з яго ў вёсцы Кальтаўка, дзе ён апынуўся ў 1937 г. Неўзабаве яго памесцілі ў камеру разам з вязнем, цяжка хворым на туберкулёз. Слабы на здароўе, духоўна надломлены, мастацтвазнавец захварэў сам і ў 1940 г. — у 44-ы гады — памёр у Кальтаўцы. Перад смерцю закончыў у рукапісе працу «Нарысы гісторыі літоўскай манеты XVI—XVII стст.» і паслаў яе ў Эрмітаж. Яе лёс невядомы.

Знішчышы вучонага фізічна, вульгарызатары рабілі ўсё магчымае, каб закрэсліць і яго навуковую спадчыну. С. Вальфон у брашуры «Навука на службе нацдэмаўскай контррэвалюцыі» чытуе адну з прац Шчакаціна, у якой даследчык пісаў: «Як можа дзейнічаць праўдзівае адраджэнне нашай мастацкай культуры, калі адмовіцца ад мінулых яе дасягненняў, калі не мець пад сабою нейкай пэўнай і цвёрдай базы — вынікаў шматвяковай народнай нацыянальна-мастацкай творчасці. Адмовіцца ад яе — гэта значыць адмовіцца ад правамернасці гістарычнага працэсу падвысці да яе пытанні не з навуковага, гістарычна — матэрыялістычнага пункту погляду, але з бясплоднымі ідэалістычнымі надзеямі». Прывёўшы цытату, Вальфон даводзіць, што «гістарычныя помнікі» спатрэбіліся Шчакаціну, «каб аўтарытэтам навукі замацаваць палітычную тэндэнцыю нацдэмаўскага імперу на «старажытнасць»».

«Злачынства» Шчакаціна (а разам Каспяровіча і Шлюбскага) бачыцца Вальфону ў тым, што яны адшуквалі «тыя самабытныя рысы, якімі характарызуецца пэўны нацыянальны элемент у старадаўняй мастацкай творчасці Беларусі». Шчакацін вінаваты ў тым, што адзначыў адметнасць стылю «афармлення чатырохвядзючых гатычных цэркваў у Беларусі», напісаў, што «Філіповіч любіць і адчувае беларускае сялянства — культава».

Яшчэ больш абсурдным абвінавачванні прыпісваюць яму Л. Бабарэка, І. Шпілеўскі, М. Грынблат, А. Ляўданскі. У згаданай брашуры гэтыя аўтары падпісаліся: «Брыгада кафедр марксізму-ленінізму». Назваўшы слабе «брыгадай», яны прыняліся за Шчакаціна і іншых дзеячаў культуры.

Крытычны разгляд Шчакацінаў працы нямецкага мастацтвазнаўцы Іпеля аб беларускім мастацтве (1918) трактуюцца згаданымі аўтарамі, як «нацдэмаўскае канцэпцыя ў галіне выяўленчага мастацтва». На першай Усебеларускай выстаўцы разам з творамі сучасных мастакоў Шчакацін «лічыў неабходным паказаць і старажытнае мастацтва Беларусі». Асабліва небяспечна тое, што даследчык перавысваў мастакоў «у бок, гэтак жакучы, мастацкай беларусізацыі».

Амаль адначасова са Шчакаціным былі рэпрэсаваны Каспяровіч і Шлюбскі, якія таксама пісалі пра беларускае мастацтва. Першаму належыць праца «Беларускае мастацтва ў Польшчы (XIV—XVI стст.)», «Асноўныя моманты ў гісторыі беларускага доўлства», «Віцебск як мастацкі асяродак» і інш. У сэнсе прафесіяналізму яны саступаюць даследаванням Шчакаціна, але вылучаюцца пранікнёнасцю і неабіякавым стаўленнем да прадмета даследавання.

Пад вокладкамі дзвюх найбольш «грунтоўных» тагачасных кніг па мастацтве на рускай мове — «Изобразительное искусство БССР» (М.-Л., 1932) і «Очерки по истории изобрази-

тельного искусства Белоруссии» (М.-Л., 1940) сабраны амаль усе аўтары, якія ў тая часы пісалі пра беларускае мастацтва: А. Касталянскі, М. Грынблат, А. Далін, М. Керзін, Д. Генін, Н. Машкаўцаў. Вялікімі знаўцамі ў галіне мастацтвазнаўства лічылі сябе С. Вальфон, І. Гурскі. Акрамя масквіча Машкаўцава — спецыяліста па рускім мастацтве, ніхто са згаданых аўтараў не быў прафесійным мастацтвазнаўцам. Дылетантызм мастацтвазнаўчай крытыкі 30-х гадоў моцна адчуваецца ў артыкулах, напісаных неахайна, без ведання справы, з вялікай колькасцю фактычных памылак (нават у назвах кніг, прац і прозвішчых мастакоў і г. д.). Затое яны ўзбагацілі навуку пра мастацтва нябачанай дагэтуль тэрміналогіяй: «мастак-рвач», «дыверсія», «нацыянал-дэмакратызм у мастацтве», «нацдэмаўская рэцэптура» і г. д.

У публікацыях большасці згаданых аўтараў выразна вылучаюцца дзве тэндэнцыі: першае, закрэсліць і ачарніць усё тое, што было зроблена ў 20-я гады; па-другое, давесці, што нічога самабытнага, адметнага, свайго ў беларусаў ніколі не было і быць не магло.

Вось як малое дзейнасць Інбелкульту І. Гурскі ў прадмове да кнігі «Выяўленчае мастацтва БССР»:

«Інбелкульт і Наркампрос, калі ім кіравалі нацыяналіст-ы, пасылалі групы мастакоў для замалёвак царквоў, рознага царкоўнага начыння. Праводзілася думка, што беларуская графіка бярэ свой пачатак ад малюнкаў бібліі, перакладзенай на беларускую мову ў XVI ст. езуітам Скарынай; тады ж у Віцебскім мастацкім тэхнікуме і ў Беларускай дзяржаўнай універсітэце чытаецца курс аб царкоўным доўлстве Беларусі. Цэлы рад мастакоў распрацоўвае так званы Скарынаў стыль, пішацца рад карцін, ідэалізуючы дробнабуржуазнага бунтара К. Каліноўскага, пішацца рад партрэтаў езуіта Скарыны...»

Да Гурскага цалкам далучаецца Касталянскі, які піша: «Яны («беларускія нацыянал-дэмакраты» — В. Ш.) урлівва займаюцца вывучэннем малюнкаў бібліі, перакладзенай на беларускую мову ў XVI ст. езуітам Скарынай, лічычы, што гэтыя малюнкы з'яўляюцца пачаткам беларускай графікі». Ён бачыць рамолу ў кожнай правяе нацыянальнага і пераходзіць да прамых палітычных абвінавачванняў: «Беларускія нацыянал-дэмакраты, абаяраючыся на кулацкую частку вёскі, ідэалізавалі сялянскі арнамент, звязаны з касцюмам найбольш заможных слаў беларускага сялянства — культава».

Закрэслішы ўсё, што зроблена ў 20-я гг., новыя «брыгады» вучоных усяляк пнуцца паказаць і «новыя заваёвы сацрэалізму ў мастацтве». У «Каталозе асенняй выстаўкі мастакоў БССР» (Мн., 1937) сцвярджаецца, што «пасля знішчальнага ўдару па контррэвалюцыйнерах у мастацтве вырасла шырока і выяўленчае мастацтва (...) на чале з вялікім правадыром, другам народаў тав. Сталіным, выступіла ва ўсім бляску і багачце народнай творчасці, багата расквітнелі літаратура, тэатр, музыка БССР».

Каб паказаць росквіт мастацтва «ва ўсім бляску і багачці», трэба назваць канкрэтныя творы. І яны ў згаданым «каталозе» названы. Гэта «вялікая ганаровая праца па афармленні пісьма беларускага народа тав. Сталіну». Як мастацкі твор эпохі, гэтая праца скрозь фігуруе і ў іншых тагачасных публікацыях. Тэкст «Пісьма Сталіну», напісаны вядомымі беларускімі паэтамі, вышываўся сялянамі на шаўковых лістах, якія затым клеіліся на спецыяльны кардон і брашурваліся. Рабіўся спецыяльны, дошыць вялікі (прыблізна 70—50 см) мазайны куфар «з дзесяткаў тысяч шматколерных парод дрэва». На яго чатырох сценах былі мазайны кампазіцыі «Граніца на замку», «Прамысловасць», «Лявоніха» і інш.

М. Грынблат увогуле не бачыў ніякай розніцы паміж мастацтвам народным, самадзей-

ным і прафесійным. Характэрны ўзор «мастацтвазнаўчага» стылю Грынבלата: «Народныя скульптары-рэзчыкі натхнёна ўзнаўляючы любімыя рысы твару таварыша Сталіна...», «Сярод найбольш выдатных прац, якія дэманстраваліся на беларускіх выстаўках народнага мастацтва, укажам бюст таварыша Сталіна».

Усё, што высока ацэньвалася ў часы Шчакаціна, аб'яўлялася варажым, шкодным у 30—50-я гады.

На першай Усебеларускай мастацкай выстаўцы М. Філіповіч «паказаў карціну «Беларускія сяляне на кірмашы» — таленавітую, выдатна напісаную рэч. Нягледзячы на некаторую фрагментарнасць кампазіцыі, палатно ўражвае настроем, выразным беларускім тыпажом, аднак А. Касталянскі даводзіць: «Мастак адлюстравуў сялянства БССР як прыгнечанае, забітае, прыніжанае. Ідэя карціны супадае з паклёпам беларускіх нацыянал-дэмакратаў, што пралетарская дзяржава таксама душыць сялянства, як царызм».

Філіповіч не быў рэпрэсаваны, яго выратавала тое, што з 30-х гадоў ён жыў у Маскве, праўда, без прапіскі і без прытулку.

Трагічны лёс напаткаў віцебскага гравёра Я. Мініна, аб працы якога гаварылася вышэй. На 5-й Усебеларускай выстаўцы ён паказаў кніжны знак, зроблены для Віцебскага краязнаўчага музея. Спецыялісты лічыць яго лепшым у тагачасным мастацтве Беларусі. Эксплірыс неаднойчы адзначаўся ў спецыяльных цэнтральных выданнях. Прафесар С. П. Фарцінскі пісаў аб ім:

«Нельга не адзначыць, што мастак злучыў у гэтым кніжным знаку разнастайнейшыя сімвалы, прычым, нягледзячы на іх, які здаецца на першы погляд, несумяшчальнасць, дзякуючы ўдалай кампазіцыі, стварыў прыгожы і змястоўны кніжны знак».

Іначч ацанілі мініяцюры шэдэўр мастака вульгарызатараў. Іх «аналізы» втазгодна прывесці, каб уявіць сабе «прафесіяналізм» тагачаснай крытыкі. Вось што піша В. Вольскі ў артыкуле «Аб рэцідывах нацыянал-дэмакратызму ў творчасці мастака Мініна»:

«Пра актыўнае ўдзяленне класаварожных тэндэнцый, пра пэўныя рэцідывы нацыянал-дэмакратычных канцэпцый у галіне выяўленчага мастацтва сведчаць апошняя работа мастака гравёра Я. С. Мініна, выстаўлена на 5-й Усебеларускай выстаўцы. Гэта — гравюра на дрэве, зробленая па заказе Віцебскага дзяржаўнага музея. На гравюры, якая з'яўляецца эксплірысам для бібліятэкі азначанага музея, мы бачым звычайныя атрыбуты нацдэмаўскай сімволікі. На першым плане змешчана фігура сярэднявечнага рыцара ў вайсковым уборы, які сядзіць у задумлівай позе, схіліўшы галаву, калі адной з калон нейкага парталу (...) Ніводзін з азначаных вышэй элементаў кампазіцыі не трапіў на гравюру выпадкова. Не, яны падпарадкаваны ідэалагічнай мэце. Усе яны трапілі на гравюру ў парадку мастацкага выканання пэўнай ідэалагічнай паслядоўнай праграмы. Невыпадкова апынуўся на пераднім плане і сярэднявечны рыцар, постаць якога нам, дарчы, добра знаёма (...) Гэты рыцар з'яўляецца сімвалам беларускай буржуазнай дзяржаўнасці. Вобраз яго быў запэўнены нацдэмаўскімі і сярэднявечнага дзяржаўнага гербу Вялікага княства Літоўскага, з так званым рыцар «Пагоні» і адноўлены ім пасля рэвалюцыі на дзяржаўным сцягу Беларускай Народнай Рэспублікі («Мастацтва і рэвалюцыя», 1933, № 1—2).

Выкрываючы прыдуманых ім ж самімі «нацдэмаў у мастацтве», вульгарызатары, як кажуць, былі не надта пераборлівымі ў сродках. У ход пускаяўся набор штампай, аднолькава прыдатны для рамана, вершы, карціны мастака, скульптуры, тэатральнай пастаноўкі. Так В. Вольскаму прыдуманы ім жа самім рыцар паказаўся настолькі перакананым доказам «нацдэмаўскай сімволікі», што ён выкарыстаў гэты прыём і ў артыкуле «Аб правях буржуазнага нацыяналізму ў беларускім сцэнічным мастацтве» («Запіскі Бел. акадэміі навук», Мн., 1934).

(Працяг на стар. 12).

Аматары мастацтва ўжо чулі пра тое, які багаты на падзеі быў для беларускага балета мінулы сезон. Выступленне на IX міжнародным фестывалі танца ў французскім горадзе Манпелье, затым летнія гастролі ў Віцебску разам з усім калектывам Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР і, нарэшце, — два тыдні працы ў Лондане, у Каралеўскім тэатры «Сэдлерс Уэлс»... Міраўнік балетнай трупы, галоўны балетмайстар ДАВТа БССР народны артыст ССРП Валіцін Елізар'еў раскажаў нашаму няштатнаму карэспандэнту:

— Пачнем, відаць, з Францыі... Мы — першая савецкая трупа, якую запрасілі ў Манпелье. Нам казалі, што ў гэтым паўднёвым французскім горадзе не любяць савецкіх. Але па атмасферы, якая склалася вакол спектакляў на фестывалі, мы зразумелі, што вельмі любяць наша мастацтва, вельмі любяць савецкіх людзей. На гэты штогадовы фестываль запрашаюць лепшыя балетныя трупы з усяго свету, у якіх цікавая сучасная харэаграфія. Наша праграма складалася з фрагментаў новых сучасных пастацовак, зробленых у апошнія гады.

Па просьбе імпрэсарыю мы склалі праграму «Па-дэ-дэ ў белым». Гэта фрагменты з мноства спектакляў — але без адпаведных касцюмаў. Тут павіна ўсё пазнавацца ў пластыцы чалавечага цела — сэнс, эмоцыі, філасофія. Усё ігралася ў аднолькавых касцюмах, у белым трыкатажы. Атрымалася накітавалі экзамена на харэаграфію... У другім аддзяленні мы паказвалі «Балеро» і ў трэцім «Кармэн-сюіта». Атмасфера была вельмі сардэчная, цёплая, французы не могуць спакойна рэагаваць, калі ім падабаецца. Я ўпершыню ў жыцці бачыў, як апладзіруюць адначасова і рукамі, і нагамі — відаць, для

большага выяўлення сваіх пачуццяў...

З 21 жніўня ў нас практычна месяц былі гастролі ў Вялікабрытаніі, у трох вельмі буйных гарадах. Спярша быў Лондан, дзе мы два тыдні выступалі ў Каралеўскім тэатры «Сэд-

канцэртнай сцэне, таксама каралеўскай, і апошні тыдзень мы правалі ў Портсмуте — гэта марская сталіца Вялікабрытаніі, і мы там выступалі таксама ў Каралеўскім тэатры. Чаму так многа слова «каралеўскі»? Таму што адрозненне «каралеўскі» даецца, так бы мовіць, за якасць. Скажам, трупа тэатра «Ковент Гардэн» называецца каралеўскай — гэта значыць прыкладна тое ж, што ў нас акадэмічны калектыв (параўнанне, вядома, аддаленае).

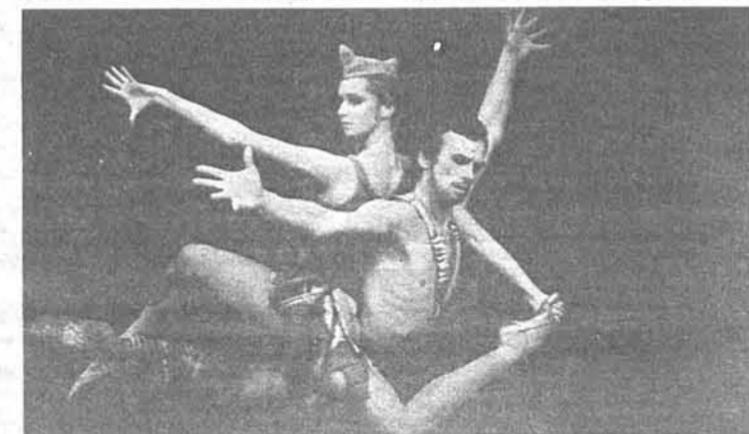
п'сьмамі. Мы штодня атрымлівалі па некалькі дзясяткаў пісем, у якіх гледачы дзякавалі за гастролі, выказвалі свае меркаванні.

Мы за 30 дзён далі 29 спектакляў. Толькі ў дзень пераезду ў нас не было спектакляў, па суботах мы давалі па два цікавасць да гастроліў была вялікая, і трэба было гэта ўлічваць. У Англіі, як і ўсюды, дзе мы працуем з імпрэсарыю, ўлічваюцца запатрабаванні краіны, самога імпрэсарыю, бо ён нас

лере Уэлс» разам з аркестрам Каралеўскага балета. Аркестр узначальваў галоўны дырыжор ДАВТа БССР Аляксандр Анісімаў, і ў нас вельмі добрыя ўспаміны пра сумесныя акцыі з гэтым аркестрам.

Гастролі прадаўжаліся ў Ноцінгеме, горадзе-пабраціме Мінска, дзе мы выступалі на

Ураўні англічан арыгінальнае харэаграфічнае працтанне каралеўскага «Балеро» (сцалісты Т. Шаметавец і У. Камкоў).

Ажно ў Еўропу

Трыумф на Каралеўскай сцэне. (Балетмайстар В. Елізар'еў і ўдзельнікі спектакля «Спартак»).

частку гэтай валюты былі куплены і дазіметры, і шпрыцы аднаразовага карыстання, якія мы б ад шчырага сэрца падарылі дзіцячым установам.

І яшчэ адзін радасны вынік гастроліў: мы падпісалі пратакол, збіраемся стварыць сумесную беларуска-брытанскую кампанію, і сярод абавязальстваў брытанскага боку — арганізацыя штогадовых гастроліў у Еўропе, у Амерыцы, у прыватнасці, у ЗША і Канадзе. З нашай трупай. У далейшым да гэтай справы можна дадуць і гандлёвыя пытанні: вернісажы сучасных беларускіх мастакоў, паказ старажытна-беларускага жывапісу, абразоў; гандаль беларускімі творамі мастацтва, тэатральнымі касцюмамі, балетнымі туфлямі, сувенірымі вырабамі. Можна было б наладзіць добрую «арганізацыйную машыну», якая б вельмі памагла беларускаму мастацтву эканамічна. Гэта асабліва важна ў сённяшніх умовах.

Інтэрв'ю ўзяла
І. МІЛЬТО.

Пад апекай кентаўра

(Пачатак на стар. 10—11).

Між іншым, па нацыянальнасці Мінін быў рускім. Аднак гэта не выратавала мастака, ярлык «нацыянал-дэмакрата» быў прыклеены і да яго. Пэўны час ён працягваў выкладаць у Віцебскім мастацкім тэхнікуме, але творча працаваць амаль не мог. Калі надарылася магчымасць паехаць у Маскву на ўдасканальванне, мастак успрыняў яе амаль як выратаванне. Але і па-за межамі Беларусі спакою яму не было. У 1937 г. ён быў арыштаваны, у кватэры быў зроблены вобвыск, яна была апячатана. Лёс мастацкай спадчыны мастака невядомы...

МЫ СПЫНІЛІСЯ на творчым і жыццёвым лёсе толькі асобных дзеячаў нашай выяўленчай культуры. Ахвяр было больш. Трагічна загінулі браты Даркевічы — мастацтвазнаўца Пётр і мастак-мануэліст, вучань Пятрова-Водкіна Харытон. У пошуках паратунку Беларусь вымушаны былі пакінуць Філіповіч, Гарбавец, а пазней Грубэ. Па сутнасці, аказалася закрэсленай творчасць Драздовіча і Сяргіевіча, Чурылы, Сеўрука — усёй заходнебеларускай мастацкай школы наогул. Амаль спынілі творчую працу Станюта, Гуткоўскі, Астаповіч, Тычына (спроба апошняга «перабудаваць» нівеліравала яго талент).

Можна бясконца цытаваць і ўзоры «мастацтвазнаўства» 30-х гадоў. Пачынаючы з 1932 г. імі запоўнены «ЛіМ», «навуковыя» зборнікі, брашуры, розныя «акадэмічныя запіскі». Ясна, што гэтыя публікацыі ўплывалі на стан тагачаснага мастацтва, «уздым» якога ў 30-я гады ўяўляецца сёння вельмі праблематычным.

Зацверджаныя вульгарызатарамі 30-х—40-х гадоў мастацтвазнаўчыя пастулаты амаль без усякіх змен перайшлі ў мастацтвазнаўчыя працы, напісаныя ў пасляваенныя гады. У 60-я гады і нават пазней мы сустракаем у іх выпрацаваную ў час культуры асобы тэрміналогію. Вось як у мануэнтальным выданні «Мастацтва Савецкай Беларусі» (Мн., 1955) аналізуецца беларуская графіка:

«Класавая барацьба, якая ўзмацнілася ў гэты перыяд (у 30-я гг. — В. Ш.), прывяла да актывізацыі выдвоўных элементаў і ў галіне выяўленчага мастацтва, што знайшло адлюстраванне і на ўсёбеларускіх мастацкіх выстаўках. З'явіліся вонладкі, плакаты, гравюры, вырашаныя лўна ў фармалістычным плане. Пад выгладам «самабытнасці» ворагі імкнуліся адарваць беларускае мастацтва ад братняга рускага мастацтва, адцягнуць мастакоў ад тэматыкі, звязанай з сацыялістычным будаўніцтвам, сказіць геаграфічнае мінулае беларускага народа».

Ці вось яшчэ ўзор «мастацтвазнаўчага аналізу» з таго ж

выдання: «Ворагі народа, агенты-замежныя капіталістычныя дзяржаў, усімі сіламі стараліся запыліць развіццё беларускага мастацтва. Выказваючы ідэалогію вясновага кулацтва і дробнабуржуазных слаўў горада, яны імкнуліся арыентаваць мастакоў на ідэалагічную хутарскую сістэму, архаічных тыпаў местачковага насельніцтва, скаралі гісторыю Беларусі, паказвалі беларускі народ бязвольным, не здольным да барацьбы з класавымі і нацыянальнымі прыгнятальнікамі. Яны імкнуліся адарваць беларускую культуру ад рускай, падкрэслівалі залежнасць беларускай культуры ад культуры капіталістычных краін».

Наступнае даследаванне пра беларускае савецкае мастацтва — кніга М. Арловай «Искусство Советской Белоруссии» — з'явілася ў Маскве ў 1960 г. Тон выкладання тут спакойнейшы, ананічных «ворагаў народа», агентаў, шпіёнаў, дыверсантаў, і ідэолагаў вясновага кулацтва тут значна менш. Тым не менш кніга не пазбаўлена вульгарызатарскіх схем:

«Уступнай танім чужым поглядам і уплывам было заахоўванне часткай крытыкі (у 20-я гг. — В. Ш.) «настрайвасці» і эстэтызма, а таксама адвольна-суб'ектыўнай, фармалістычнай трактовкі нацыянальнай даўніны, беларускага побыту, спробы прывіць творчасці беларускіх мастакоў рысы, якія б зблізілі яго з сучасным буржуазным мастацтвам, і сцерці ўсё, што нагадвала б пра гістарычныя сувязі беларускага і рускага народаў, аб іх агульнай рэвалюцыйнай барацьбе».

Традыцый вульгарызатарства моцныя ў нашым мастацтвазнаўстве і сёння. Але тыя змены, што адбываюцца ў свядомасці людзей, пашыраная інфармацыя, адкрыццё «спецхранаў» павінны спрыяць стварэнню рэальнай карціны развіцця беларускага савецкага мастацтва.

СВАЯ ДЗЯЛЯНКА

Ці гэты скарб не збрыў дзе проч. Ці трутнем ён не з'едзены.

Гэты радкі з Купалавай «Спадчыны» згадвае Пімен Панчанка, які разам з іншымі аўтарытэтнымі дзеячамі нашай культуры — Кандратам Крапівой, Максімам Лужаніным, Іванам Шамякіным, Заірам Азгурам, Рыгорам Барадуліным, вітае з'яўленне новага часопіса.

Вось некаторыя з выказванняў. «Спадчына падаецца нечым падобным да тагачаснага культуры дзесяцігоддзі нарастае гэты пласт, і то да таўшчыні з дзесятак сантыметраў, над больш чым трыма дзесяткамі кіламетраў зямной кары і катлом палючнай магмы ў яе нетрах. Асцярожная трэба ступаць — тоненькі!» (М. Лужанін). «Спадчына нажа спадкаемца, што беларусы не бязродныя, не жабракі духу, што ў нас багатае мінулае, якое даць і дае права адчуваць сябе панамі ў сваёй хаце, гордачольмі ў свеце, богароднымі ў неўміручасці!» (Р. Барадулін).

Першы нумар «Спадчыны» атрымаўся змястоўным, насычаным. На яго старонках сустракаем Міколу Ермаловіч, Вадым Круталевіч, Вольга Іпатава, Анатоль Грыцкевіч, Георгій Штыхаў, Алег Лойка і іншыя. Друкуецца паэма Янкі Купалы «На Дзяды», якая па прычынах, зусім не літаратурных, ніводнага разу не перавыдавалася ў пасляваенны час.

Нягледзячы на сур'ёзнасць сваіх намераў, рэдакцыя нова-народнага часопіса не цураецца, так бы мовіць, гумару. У рубрыцы «Календар памятных дат на 1989 год» нагадваецца, што 21 снежня — «55 гадоў з дня нараджэння І. Г. Чыгрынава, беларускага празаіка, галоўнага рэдактара часопіса «Спадчына». Зайздросная памяць у спадчынікаў...

Што ж, без гумару цяжка — і ў гісторыі, і ў сучаснасці. Віншваем, з нараджэннем, «Спадчына»!

НАШ АГЛЯДАЛЬНІК.

КАНЦЭРТЫ, СУСТРЭЧЫ, ФЕСТИВАЛІ

Беларуская дзяржаўная філармонія адкрывае канцэртны сезон

За больш чым паўвекавы перыяд працы філармоніі тут склаўся шматлікія традыцыі, якія падтрымліваюцца і артыстамі, і слухачамі. Сярод такіх традыцый аўтарскія вечары са свецкіх кампазітараў. Вось і сёлета канцэртны сезон пачынаецца 13 кастрычніка з канцэрта, прысвечанага творчасці слаўтага беларускага кампазітара, народнага артыста СССР Я. Глебава, якому споўнілася нядаўна 60 гадоў. На працягу года плануецца аўтарскія вечары беларускіх кампазітараў У. Солтана, В. Капышко, маскоўскіх аўтараў У. Рабава, Ю. Саўльскага. У канцы кастрычніка ў зале філармоніі пачнуцца канцэрты Х з'езда Саюза кампазітараў БССР. Традыцыйныя фестывалі «Беларуская музычная восень» і «Мінская вясна» запрашаюць слухачоў у лістападзе і ў красавіку.

Як заўсёды, для сталых наведвальнікаў БДФ падрыхтавала абанементаўныя цыклы. Абанемент № 1, напрыклад, прысвечаны 150-годдзю з дня нараджэння П. Чайкоўскага, у яго канцэртах выступаць Акадэмічны сімфанічны аркестр БССР, піяніст М. Пляцін, салісты Ленінградскага тэатра оперы і балета імя С. Кірава. Прадоўжыцца цыкл канцэртаў «Літургія.

Легенда і міф»: прагучаць «Stabat mater» А. Дворжак, «Каранаваная меса» В. Моцарта, араторыя І. Гайдна «Сем слоў Хрыста».

Дарэчы, аматараў харавога мастацтва чакае своеасаблівае адкрыццё: пад час выступлення адметнай харавой капэлы Латвійскай ССР пад кіраўніцтвам І. Цэпіліса ўпершыню ў Мінску будзе выкананы «Рэквіем» Э. Л. Уэбэра, які ўславіў сваё імя рок-операй «Ісус Хрыстос — суперзорка» і мюзіклам «Коткі». «Рэквіем» — яго новы твор, які хутка заваяваў любоў слухачоў ва ўсім свеце. Адбудзецца і фестываль харавой музыкі (лоты), на які запрашаны Маскоўскі камерны хор пад кіраўніцтвам У. Мініна, Ленінградская харавая капэла пад кіраўніцтвам У. Чарнушэнкі і інш.

Фестываль «Дні фартэпіянага джазу» пройдзе на пачатку студзеня, і ёсць верагоднасць, што на гэты раз у ім будуць удзельнічаць і замежныя выканаўцы. Абанемент «Вечары фартэпіянага музыкі» складуць канцэрты Н. Штаркмана, М. Пятрова, А. Дзіева, С. Ігальскага. Клавесініст А. Майкапар пачне ў студзені цыкл канцэртаў «І. С. Бах.

Збор клавірных твораў». Для аматараў народнаінструментальнай музыкі выступаць Ф. Ліпс, А. Цыганкоў, ансамбль гітарыстаў пад кіраўніцтвам А. Мак-Мак. Прадоўжыцца «Анталогія рускага рамаса» ў выкананні І. Архіпавай (па абанементах сезона 1986—87 гг.). Разнастайнымі будуць абанементаўныя канцэрты для дзяцей. Для іх сёлета ў філармоніі пройдуць і навагоднія спектаклі.

Беларуская дзяржаўная філармонія імкнецца пашыраць кола сваёй дзейнасці. Так, 22 і 23 кастрычніка з дабрачыннымі канцэртамі ў дзіцячы фонд выступіць не зусім звычайны для філарманічнай сцэны калектыў. Гэта хор царквы адвентыстаў Сёмага дня, у якім удзельнічаюць людзі розных прафесій з розных гарадоў краіны. Іх яднае вера і любоў да музыкі, што дазваляе калектыву весці актыўную канцэртную дзейнасць.

Шмат цікавых сустрэч рыхтуе для сваіх слухачоў філармонія. Сладзімся і верым, што ў гэтым канцэртным сезоне кола аматараў і сяброў музыкі будзе пашырацца.

А. КЛЮЧНИКАВА,
старшы рэдактар
канцэртных залаў БДФ.

ТБМ у АН БССР

26 верасня г. г. у Акадэміі навук БССР адбылася ўстаноўчая канферэнцыя Таварыства беларускай мовы. Уступным словам канферэнцыю адкрыў доктар філалагічных навук Г. Цыхун.

З кароткімі дакладамі і паведамленнямі на канферэнцыі выступілі кандыдаты мастацтвазнаўства З. Пазняк, доктар філасофскіх навук У. Коная, доктар гістарычных навук М. Біч, доктар гістарычных навук

М. Ткачоў, кандыдаты філалагічных навук В. Чамярэцкі і В. Вярэніч, доктар філалагічных навук А. Мальдзіс, доктар гістарычных навук Л. Лыч і іншыя.

Канферэнцыя падтрымала статут рэспубліканскага Таварыства беларускай мовы і ўтварыла акадэмічную арганізацыю ТБМ.

Канферэнцыя прыняла пастанову, у адным з пунктаў якой

заявіла аб сваёй падтрымцы раздзелу «Мова» і «Культура» праграмы Беларускага народнага фронту, а таксама рэспубліканскіх праграм «Родная мова», «Спадчына» і заклікала сяброў суполак узяць актыўны ўдзел у іх рэалізацыі.

Былі выбраны кіраўнічыя органы ТБМ АН БССР. Старшынёй акадэмічнай рады абраны супрацоўнік Інстытута тэхнічнай кібернетыкі А. Гурыновіч.

С. ЗАПРУДСКІ,
сябар акадэмічнай рады ТБМ
АН БССР.

ВЯРТАЮЧЫСЯ ДА НАДРУКАВАНАГА

«КАНСЕРВАТОРСКАЯ ГІСТОРЫЯ»

(«ЛіМ», 8.IX.1989 г.)

Адна з рэалій сёняшняга дня — усталяванне галоснасці, уздым аўтарскіх сродкаў масавай інфармацыі. Ніколі раней газеты і часопісы не мелі столькі чытачоў, такой колькасці пісьмаў, допісаў, зваротаў непасрэдна ў рэдакцыю. Не з'яўляецца тут выключэннем і газета «Літаратура і мастацтва», пошта якой за апошнія гады павялічылася ў некалькі разоў. Паказальным па-свойму з'яўляецца і факт узнікнення на старонках «ЛіМа» рубрыкі «Чытач прыйшоў у рэдакцыю».

На гэты раз у рэдакцыю, у аддзел публіцыстыкі і нарыса, зайшла з грудным дзіцем на руках студэнтка чалавечнага аддзялення Белдзяржкансерваторыі Эльвіра Мельнічэнка і расказала, што яе з сынам высяляюць з інтэрната і жыць ёй няма дзе, бо муж таксама жыве ў інтэрнаце (рабочым) і ўзяць да сябе не можа. У рэдакцыі пацікавіліся, ці ведае пра яе становішча адміністрацыя кансерваторыі. У адказ Э. Мельнічэнка паказала сваю заяву і рэзалюцыю на ёй: «Адмовіць».

Так супрацоўнік газеты

М. Замскі апынуўся ў інтэрнаце кансерваторыі, так у «ЛіМе» за 8 верасня г. г. з'явіўся артыкул «Кансерваторская гісторыя». Ён выклікаў бурную рэакцыю — абурэнне, пратэст. Пазванілі з прафкома кансерваторыі, прышло пісьмо ад вахцёраў — работнікаў інтэрната. Адбылося пасяджэнне рэктарата, на якое быў запрошаны аўтар артыкула. Яму давялося выслухаць у свой адрас папрукі з боку рэктара М. Казіна, прарэктараў Б. Нічкава, У. Яканюка, І. Мазурына, некаторых выкладчыкаў, сакратара камсамольскай арганізацыі, старшыні прафкома. Артыкул быў падвергнуты крытыцы, як «несправядлівы», «неаб'ектыўны» і г. д. Праўда, на пасяджэнні прагучалі і іншыя галасы. Так, педагог Э. Мельнічэнка народная артыстка БССР Л. Галушкіна сказала, што пафас лімаўскай публікацыі скіраваны зусім не на прыніжэнне заслуг кіраўніцтва кансерваторыі, а на абарону чалавечай годнасці інтэрнацкага жыхара, звяртае ўвагу на неабходнасць паважлівых, чулых адносін да маладых жанчын, якім выпала жыць у інтэрнаце з малымі дзецьмі.

На заканчэнне разбору рэктар кансерваторыі М. Казінец выказаў прапанову — хай адказ рэдакцыі дадуць самі студэнты. «Як яны напишучь, так хай і будзе», — сказаў Міхаіл Антонавіч.

На жаль, «кансерваторская гісторыя» на гэтым не скончылася. Студэнты адказ не прыслалі. Але раптам пазваніла ў рэдакцыю сакратар БРК прафсаюза работнікаў культуры Тамара Сямёнаўна Шыянкава і папрасіла прыйсці да іх у Белсаўпроф на сустрэчу з прадстаўнікамі кансерваторыі. Нялёгка, малапрыемная для абодвух бакоў размова — на гэты раз пад «эгідай» БРК прафсаюза — мела працяг. Аўтару артыкула давялося зноў выслухаць папрукі і абвінавачванні, выказвалася вялікая крыўда на газету: маўляў, тут карэспандэнт не разабраўся як след, тут не мае рацыі, тут занадта катэгарычны ў сваіх ацэнках і абатульненнях. Доля праўды ў гэтых прэтэнзіях была.

Для агульнакансерваторскай крыўды газета, здаецца, не дала падставы, бо гутарка ў артыкуле ідзе толькі пра асобныя інцыдэнты ў інтэрнаце, але для некаторых папрукі, як высвятлялася, мы ўсё ж падставу далі. За што просім прабачэння ў кіраўніцтва кансерваторыі.

Марозным ранкам эшалон спыніўся на станцыі Нарынск — за Чытой. Мароз — каля сарана градусаў, туман, дрэвы ў густым інеі. Выстраілі нас уздоўж вагонаў. Старшы канвою стаў зачытваць прозвішчы па спісе. Дайшла і да мяне чарга. Адказаў «ёсць» і кажу, што не ведаю ні пра артыкул, па якім асуджаны, ні пра тэрмін высылкі, бо ніхто мяне ні ў

Мартыралог
Беларусі:
імяны і факты

Не ведаю ці была хоць адна вёска на Случчыне, якую б не зачэпіў сталінскі «хапун» канца трыццаціх гадоў. Ва ўсіх разох многія жыхары і маеі вёсачкі Баркі ў тую страшную пару назаўсёды развіталіся са сваімі блізкімі, са сваёй радзімай. Былі арыштаваны і бясследна зніклі калгаснікі Пятрусь Кунцэвіч, Павел Жаўрыд і Тодар Жаўрыд. Расказвалі, што дзядзька Тодар, адзінокі і ўжо не малады халасцік, аднойчы на влчорках выказаў падзяку Сталіну за тое, што той абуў сцяган у гуму (перад вайной уся вёска насіла кле-

чым не абвінавачваў. Пра славуці «тройкі» мы тады нічога не ведалі. Узнікла мінутная паўза, потым чуо: «Сацыяльна небяспечны элемент. Дзесяць гадоў лагераў». Мяне ад гэтых слоў аж халодным потам праціла, на вачах закіпелі слёзы. За што?

Пагналі нас у калоне да баракаў. Канвойныя папярэдзілі: крок управа, крок улева — стралем без папярэджання. Паколькі я сказаў пры пераклічцы, што ў калгасе працаваў навалём, у будаўнічай брыгадзе, то мяне прызначылі брыгадзірам цесляроў. Набраў

ЗАСТАЛІСЯ Ў ВЕЧНАЙ МЕРЗЛАЦЕ...

ныя з аўтамабільных камер галёшы). Нешта такое, што не вельмі цешыла слых даносчыкаў, сказаў і калгасны каваль Павел Жаўрыд.

Гэта было ў ноч на дзевятнацатае верасня 1937 года. Участковы інспектар Баранаў на «чорным воране» заехаў спачатку ў суседнюю вёску Ліпнікі, дзе арыштаваў калгаснага брыгадзіра Адама Няронскага (яго брат жыў у Польшчы — гэта аналічнасць па тым часе мела «абвінаваччы» характар), а ў дзве гадзіны ночы вярнуўся ў Боркі і пастукаўся ў хату каваля. Зрабіў з панятнымі вобсым — нічога крамольнага не знайшоў. Загадаў Паўлу аправацца. Жонка пачала было збіраць торбу на дарогу, але яе спыніў участковы, сказаўшы, што гаспадар хутка вернецца. Ды, праўду кажучы, ні ў Паўла Рыгоравіча, ні ў яго жонкі падстаў трывожыцца не было: бацька яго адным з першых уступіў у калгас, а ўсё яго багацце — сям'ера дзяцей.

Тым часам машына, у якую ўпіхнулі Паўла Рыгоравіча, узяла кірунак на Случку. Па дарозе яшчэ не раз яна папаўнялася новымі арыштаванымі. — Апынуліся ў «варанку» Сямён Масюк з Папоўцаў, Фрасыня Бількевіч і Ігнат Кулакоўскі з Мляшчан, Нічыпар Балатэвіч з Лошыц, Бралі людзей ў вёсках Падзера, Лесуны, Казловічы, усю дзевятнацатае чалавек, — успамінае Павел Рыгоравіч, з якім я сустрэўся ў яго доме. Яму 82 гады, але памяць мае добрую. — Месяц трымалі ў случкай турме. Толькі адзін раз следчы Бансалаў выклікаў мяне на допыт. Пытанні задаваў звычайныя: кім рабіў у калгасе, якая сям'я, чым бацькі займаліся да калектывізацыі. Хвілін пяць і размовы той было. Праз месяц наманда: «Выходзіце!» У двары турмы — канвойныя з вінтоўкамі напачатку, вартыя сабакі. Пад навісем нас пагналі праз горад на чыгуначную станцыю. Пагрузілі ў тры вагоны-цыятынікі. Даехалі да Мінска. Агуль ужо вылікі эшалон з арыштаванымі адправілі на Маскву. На Казанскім вакзале я паспеў праз шчыліну ў вагоне выкінуць пісьмо жонцы, яна нічога не ведала пра мяне з дня арышту. Забягаючы наперад, скажу, што яна тое мае пісьмо атрымала. А нас накіравалі на ўсход. Сорак сем сутак у дарозе — і дзённым прыпынак у Іркуцку. Успамінаецца такі выпадак. Эшалоннае начальства задумала памыць вязняў у лазні. Якіраз напярэдні нехта з прыхаваным ішчэ з турмы лязом пагаліў усіх, хто ехаў у нашым вагоне. Канвойныя, калі убачылі нас безбародых, прышлі ў шаленства. Адкуль столькі злосці, нывавісці было ў іх — да гэтага часу не разумею. Загадалі ўсім выйсці, распрануцца дагала. Перапаролі ўсю нашу маёмасць — шукалі нож ці лязо, дапытваліся, хто узяў на сябе ролю цырульніка. Але яго не выдалі. На трыццаціградусным морозе нас пратрымалі з паўгадзіны, а потым павялі з лаянкай у лазню ў апошнюю чаргу. І я зразумеў, што пачынаецца для ўсіх нас вельмі страшнае жыццё.

Марозным ранкам эшалон спыніўся на станцыі Нарынск — за Чытой. Мароз — каля сарана градусаў, туман, дрэвы ў густым інеі. Выстраілі нас уздоўж вагонаў. Старшы канвою стаў зачытваць прозвішчы па спісе. Дайшла і да мяне чарга. Адказаў «ёсць» і кажу, што не ведаю ні пра артыкул, па якім асуджаны, ні пра тэрмін высылкі, бо ніхто мяне ні ў

трыццаць шэсць чалавек, таякіх жа, як сам, калгаснікаў. Мы прапалі траншэі пад цепла-трасы, узводзілі баракі, службовыя памяшканні для лагера-наго аховы. Пры выкананні норм выпрацоўкі вязень атрымліваў шэсцьсот грамаў хлеба, міску баланды ў абед. Мне тады ішоў трыццаці год, сіла яшчэ была, і нормы я перавыконваў, дзякуючы чаму і выйшоў у першую і, бадай, самую страшную сіму трыццаці васьмага года.

Пазней нас перакінулі на будаўніцтва БАМа ад станцыі Урэной. Адсыпалі палатно, гравій вазілі на тачках. Кіламетраў пяцьдзесят прайшлі па трасе чыгуны, як вайна пачалася. І ўвесь наш барак — чалавек чатырыста — пагрузілі ў вагоны і перакінулі на Пячору. Вось там было сапраўднае пекла. Брыгада не мела пастаяннай дысланацыі. Мы перасоўваліся ўслед за чыгуначным палатном, якое самі ж і ўкладвалі. Зіма ў той час выдавалася ранняя і суровая. Увесь рыштунак неслі на сабе. Працавалі па дванаццаць гадзін у дзень. Палатка не было і начлег быў у снезе, вакол настроў. На влчорку пасля цяжкай працы — міска мучной баўтушкі і кавалачак прамерзлага хлеба. Вакол нас ля такіх жа настроў бавілі ноч і канвойныя. Раніцай устанеш, а побач таварыш, з якім учора дзівілі цыгарку, ужо акасіены лязыць. Некаторыя з вязняў, часцей інтэлігентны, не вытрымлівалі такога пекла і кідаліся пад колы цягніка. Цікаўлюся ў Паўла Рыгоравіча, што ён ведаў аб падзеях на фронце. Усё ж ішла Айчыная вайна.

— Да сорак трыццаці года амаль нічога. У бараках і вагонах іх не было рэпадунтаў, нам не давалі газет. Пасля Сталінградскай бітвы сталі прыносіць газеты, на двары загамінілі рэпадунаў-раструб. А ў ліпені сорак чацвёртага года, ідучы ў калоне на работу, я пачаў па радыё, што нашы войскі вызвалілі горад Случку. Во было радасці! Сеў і напісаў пісьмо жонцы. Упершыню праз сем доўгіх гадоў. Тыдні праз тры прыйшоў адказ. Ад жонкі. Потым і дачка напісала. Яе я пакінуў чатырохгадовай дзівічыннай, калі мяне бралі, яна спала... Ад радасці, што дома ўсе жывыя, я заплакаў, павілася надзея на хуткую сустрэчу з імі.

У верасні 1947 скончыўся мой тэрмін і я паехаў дамоў. І васьм — родныя Боркі, знаёмыя хаты ў аіружэнні быліягю. Дачка не пазнала, глядзела як на чужога, хоць я і назваўся. Гэта ўжо была чатырнаццацігадовая рослая дзівічынна. Так да выезду на вучобу ў Мінск і не пасмела назваць мяне татам, звярталася толькі на «вы».

Цікаўлюся ў Паўла Рыгоравіча, хто з тых, каго ў трыццаці сёмым забраў ноччу «чорны воран» вярнуўся дамоў. — Вярнуліся Сямён Масюк, Фрасыня Бількевіч, Ігнат Ігнатавіч, Нічыпар Балатэвіч. Гэта — каго памятаю, магчыма іх вярнулася і болей. Некаторыя загінулі. Той жа Адам Няронскі з Ліпнікаў, Пятрусь Кунцэвіч з Борак. Лічы, амаль палавіна не вярнулася. Сталінскі молат прайшоўся па жыццях амаль сарак маіх земляноў — аднаўсёўцаў. Большасць з іх засталася ляжачы ў вечнай мерзлаце паўночных абшараў Гулага. Вечным напамінам аб нечалавечым сталінскім тэроры. І перасцярогай. Каб такое не паўтарылася. М. ТЫЧЫНА, Г. Случку.

У прадапошні дзень ліпеня 1989 года раніцою — толькі-толькі ўзыйшло, заіскрылася ў небе сонца — з сталіцы Савецкай Беларусі горада Мінска выехаў аўтобус і ўзяў курс на Брэст. Маршрут гэтага аўтобуса — намфартабельнага «Ікаруса» быў не зусім звычайны: Варшава — Прага — Кракаў — Люблін... Не зусім звычайныя, бадай, былі і пасажыры, што запоўнілі салон, — скульптары, мастакі, гісторыкі, пісьменнікі. Быў сярод іх і я.

ШТО ПРЫМУСІЛА ўсіх нас адкласці неадкладныя справы, паклікала ў дарогу? Адрозны прызнаюся: наш вялікі асветнік — першадрукар Францыск Скарына. Як вядома, набліжаецца яго юбілей — пяцісотая гадавіна. Паводле рашэння ЮНЕСКА гэты юбілей будзе шырока адзначацца ва ўсім свеце. Паколькі Скарына — сын нашай зямлі, то, натуральна ж, і найбольшыя святочныя ўрачыстасці адбудуцца ў нас. Акрамя розных навуковых сесій, сімпозіумаў, «круглых сталаў», вечараў, у сталіцы нашай рэспублікі плануецца адкрыць помнік слаўтаму палачаніну, які так многа зрабіў не толькі дзеля свайго народа, але і дзеля суседзяў — народаў-братоў. А каб помнік гэты быў варты Скарыны, вырашана было паказаць скульптарам і мастакам мясціны, дзе жыў і працаваў наш вялікі продак. Ды, заадно, і ў гэтых мясцінах па-належамаму ўшанаваць нашага земляка — адкрыць помныя знакі і дошкі, абудзіць цікавасць да яго самога ў чэшскіх і польскіх сяброў.

Кіраўніком нашай дэлегацыі быў сакратар Мінскага гаркома партыі П. К. Краўчанка, ён упаўнаважваўся весці афіцыйныя перамовы з уладамі гарадоў, дзе ў свой час жыў, вучыўся і працаваў Ф. Скарына. Так што наша дэлегацыя, акрамя азнаёмляльнага, як бы натхняльна-творчага пачатку, мела і чыста практычныя мэты. Не ведаю, як хто, а я добра ўяўляю, што значыць шукаць сляды Скарыны ў якіх бы там ні было гарадах — лягчэй бадай іголку знайсці ў стоце сена. Спрабаваў я ўжо гэта рабіць, будучы і ў Маскве, і ў Познані, і ў Калінінградзе (былым Кенігсбергу), ды і ў бліжэйшым да нас Вільні, і ў Полацку. Мінула ж з тых скарынінскіх часоў паўтысячы гадоў! Ды якіх — з пакарамі, жахлівымі разбурэннямі, войнамі. І, седзячы ў аўтобусе, я зноў і зноў як бы перагортваю ў памяці старонку за старонкай кнігу жыцця гэтага выдатнага чалавека. Так, і гэта ні ў кога не выклікае сумнення, нарадзіўся ён у Полацку. Але калі? 1490 год, які прыняты быццам за афіцыйную дату нараджэння ва ўсіх адносінах спрэчны. З тых дакументаў, што дайшлі да нас, вядома: ужо «...у змні семестр у лета гасподне 1504» «Францыск сын Лукі з Полацка» быў «упісаны» ў лік студэнтаў Ягелонскага ўніверсітэта (г. Кракаў). У чатырнаццаці год Скарына студэнт ўніверсітэта?.. Магло гэта быць ці не магло?.. Сёй-той кажа, што магло. І ўсё ж, як мне здаецца, бліжэй да ісціны М. Шчакаціхін, які на падставе вывучэння скарынінскага герба-сігнета даваў іншую дату нараджэння, а менавіта — дзень сонечнага зацмнення 6 сакавіка 1486 года... Не сціхаюць спрэчкі і наконі імя Скарыны — адны схільны прызнаць за правільнае яго напісанне Францыск, іншыя — Францішак... Зусім жа нядаўна называлі яго яшчэ і Георгіем... Словам, і тут не ўсё ясна... Бацька слаўтага нашага першадрукара быў купец, гандляваў скурамі і футрамі. Меў ён яшчэ аднаго сына Івана, Іван быў старэйшы ў сям'і і пасля смерці бацькі сам стаў купцом... Ну, а Францыск (ці Францішак?) выбраў сабе іншы хлеб. Чаму? Па ўсёй верагоднасці, ён меў іншыя схільнасці, да іншага гарнула яго душа. І гэта выяўляецца — трэба думаць — пачало рана. Паколькі

бацька ў Скарыны быў купец, то можна з упэўненасцю сказаць, што яго дом наведвалі самыя розныя людзі, найчасцей «бывалыя», якія ўмелі размаўляць не толькі па-туэйшаму. І ці не ад іх малы Францыск атрымаў першыя ўрокі ведаў розных моў, якія потым усё сваё

мастацтваў, бедныя родам з надзвычай далёкіх краёў, магчыма, на чатыры тысячы мільяў і больш ад гэтага слаўнага горада, для таго, каб узвялічыць славу і бляск Падуі, а таксама красуючай сусольнасці філосафаў гімназіі і святой нашай Калегіі. Ён звярнуўся да Калегіі з просьбай дазволіць яму ў якасці дару і асобай міласці падвергнуцца з ласкі божай выпрабаванням у галіне медыцыны пры гэтай святой Калегіі. Малады чалавек і вышэйгаданы доктар носіць імя пана Францыска, сына

свайго жыцця Скарына жоніца, бярэ сабе ў жонкі ўдаву купца Юрыя Адверніка Маргарыту. І паколькі выдавецкая дзейнасць не прыносіла жаданых прыбыткаў, ён вырашае прыняць удзел у гандлёвай справе свайго старэйшага брата Івана. Але брат Іван, захапіўшы вялікую партыю тавараў, паехаў у Познань і там нечакана памёр. Скарына кіруецца ў Познань, каб разабрацца, што здарылася з братам ды і які лёс напаткаў яго тавар... Тады ж, у той жа год, памірае і жонка Маргарыта, пакінуў-

смерці жонкі Маргарыты, пасля смерці брата, пасля суда са сваякамі Маргарыты, пасля дзесяцігаднёвага сядзення ў вязніцы ў Познані... Страшныя беды абрынуліся і на Вільню, у якой ён жыў: у 1530 годзе пажар, які знішчыў амаль увесь горад, а ў 1533 — жахлівы мор... Скарына ехаў, каб больш ніколі ўжо не вярнуцца на радзіму, якую гораха любіў і дзеля якой, здаецца, зрабіў усё, што мог, што было ў яго сілах...

Паводле дакументаў, што дайшлі да нас, Скарыну за-

Барыс САЧАНКА

Па слядах Скарыны

жыццё ўдасканалваў, не забываючы пры гэтым нідзе і ніколі роднае мовы — мовы бацькоў, якая вывела яго ў людзі і дала потым славу і прызнанне іншых народаў. Вядома, была ў яго і школа, вучоба і ў Полацку, і, як некаторыя сцвярджаюць, у Вільні...

Уявілася мне аж надта яскрава, — вось ён, чатырнаццаціці-васемнаццацігадовы юнак дабраецца зімою з Полацка ў Кракаў. Тады ж не было яшчэ ні чыгункі, ні такіх, як цяпер, шасэйных і асфальтаваных дарог... Ды і аўтобусы, аўтамабілі не хадзілі — іх яшчэ не вынайшлі вынаходнікі. Трэба было дабірацца на конях, на падводзе ці пеша... Снег, мороз, ды і гурбы ж скрозь... Так што Міхайла Ламаносаў ужо, можна сказаць, паўтараў дарогу нашага слаўтага папярэдніка... Напэўна ж, Скарына на быў апрануты цёпла — магчыма, на ім быў кажух, цёплыя валёнкі, на галаве — шапка-вуханка... І торба ў яго была. Ці — куфэрак. З харчамі, а можа, і з сякімі-такімі кнігамі... Бо кнігі Скарына любіў, не расставяўся з імі ўсё сваё жыццё. Захаваўся дакумент — у час вучобы ў Ягелонскім ўніверсітэце нейкі «Аўгусцін з Вальборджа» «тайна забраў» у Скарыны тры кнігі, і той змушае быць звяртацца ў суд, каб гэты «Аўгусцін з Вальборджа» яму іх вярнуў... Што Скарына любіў кнігі гаворыць і тое, што ён хацеў, каб іх было больш і імі карысталіся людзі «паспалітэй», гэта значыць, проста — таму і пачаў перакладаць іх на зразумелую народу «рускую» мову і выдаваць іх спярша ў Празе, потым у Вільні... Торбу ці куфэрак з харчамі і, магчыма, з кнігамі ён нёс за плечыма, а верагодней, ехала ўсё гэта на падводзе, бо не адзін жа ён выправіўся ў дарогу, а, мусіць, з бацькам ці з іншымі купцамі — вялікі абозам на продаж тавар у той жа Кракаў, ці ў Познань, і захапілі з сабой «студэнта»... Тры гады вучобы ва ўніверсітэце — і «бакалаўр вольных навук» Скарына падарожнічае па Еўропе, паглыбляючы свае веды па філосафіі, гісторыі, праву, прыродазнаўству, медыцыне, становай магістрам, а потым і доктарам вольных навук, працуе сакратаром у караля... Увосень 1512 г. Францыск Скарына ўжо ў Падуі. Што прывяло яго сюды, у адзін з старажытнейшых гарадоў паўднёвай Італіі, цэнтраў тагачаснай еўрапейскай навукі і культуры? Дакументы, што захаваліся, расказваюць пра гэта даволі падрабязна — «прыбыў нейкі вельмі вучоны малады чалавек, доктар

нябожчыка Лукі Скарыны з Полацка, русін».

Экзаменавалі Скарыну «ў асобым і строгім парадку». Немалаважная дэталі: «ён праявіў сябе настолькі слаўна і дасойна ў час гэтага свайго строгага экзамену, калі выкладаў адказы на заданыя яму пытанні і калі абвргаў прапанаваныя яму доказы, што атрымаў аднадушнае ўхваленне ўсіх прысутных вучоных без выключэння, і было прызнана, што ён мае дастатковыя веды ў галіне медыцыны». Ф. Скарына там жа, у Падуі, быў абвешчаны «ва ўстаноўленым парадку доктарам медыцынскіх навук» і яму былі ўручаны «знакі медыцынскай годнасці»... (Знакамі медыцынскай годнасці ў тых часы звычайна былі: круглы берэт ці чатырохрогавая шапачка, пярэцёнак, кніга «Афарызмы» Гіпакрата ці Віблія).

Далей у біяграфіі Ф. Скарыны правал — дзе ён жыў, што рабіў? Дакументаў пра гэты перыяд яго жыцця амаль не захавалася. Вядома толькі, што ён быў у Вільні, і, заручыўшыся там падтрымкай Якуба Бабіча і Бардана Онкава, накіраваўся ў Прагу, каб стварыць першае ў гісторыі нашага народа і ўсходняга славянства выдавецтва. І стварыў яго — ужо 6 жніўня 1517 г. ён выдаў «Псалтыр» («повелел... тиснути рускыми словами, а словенским языком»). Там жа, у Празе, у 1517-19 гг. ён пераклаў, пракаменціраваў і надрукаваў «богу ко чти и людям посполитым к доброму научению», яшчэ 22 люстраваныя кнігі Вібліі — «Біблія руска, выложена докторм Франціском Скориною из славоного града Полацка».

На вельмі плённую выдавецкую дзейнасць Скарыны ў Празе нешта паўплывала, прычым, не лепшым чынам — ці то мор, які пачаўся ў красавіку 1521 года ў раёне Нова-Места, ці то былі нейкія іншыя прычыны, якія прымусілі нашага першадрукара і асветніка пакінуць Чэхію і вярнуцца на радзіму. У 1521 годзе ён стварае «в'ядому почитового мужа Якуба Бабіча, нанстаршого бурмистра славного и великого места виленского» новую друкарню...

Віленскі перыяд жыцця і дзейнасці Скарыны таксама не вельмі вывучаны. Але вядома: вялікай падтрымкай сваёй наватарскай працы ён не меў, таму, мусіць, і эздзіў у Маскву, мяркуючы арганізаваць там друкарню ці хоць бы знайсці рынак збыту сваёй прадукцыі. Аднак і ў Маскве ён не знайшоў паразумення... У гэтыя віленскія гады

шы Францыску малалетняга сына Сімеона. Сваёй жонкі падаюць на Францыска ў суд, каб адсудзіць частку маёмасці. Даймаюць і братавы крэдыторы. Рагуючыся ад іх, Францыск едзе ў Кенігсберг пад апеку герцага Альбрэхта. Але крэдыторы знаходзяць яго і там. Францыск змушаны зноў падавацца ў Познань. Крэдыторы не даюць яму магчымасці даказаць сваю невінаватасць і садзяць яго ў турму. Каля дзясці тыдняў Скарына правёў у вязніцы. І невядома, як бы з яе выйшаў, каб у Познань не прыехаў сын Івана Раман і ў справу не ўмяшаўся кароль Жыгімонт I...

У 1535 годзе Францыск Скарына зноў у Празе... Цяпер ужо як садоўнік-батанік караля Фердынанда I. Там, у Празе, ён быццам і памёр...

Цікава, што асталося сёння ад побыту Скарыны ў гэтым горадзе? Ды і ў тым жа Кракаве?.. Гарады гэтыя ў часе апошніх войнаў не былі так зруйнаваны, як іншыя гарады Еўропы. Праўда, шукаць сляды Скарыны сюды мы едзе не першыя. І усё ж...

БРЭСТ... Ніякіх звестак, што Скарына быў у гэтым горадзе, няма. Аднак тая кнігі, што ён выдаваў, тут чыталіся. Пра гэта сведчаць дакументы, і, у прыватнасці, тастамент брэсцкага купца, члена магістрата Гурына Федаровіча, у якім ён адісаў розным асобам і цэрквам кнігі «друку Скорины»...

Пераезд праз мяжу займае нямнога часу — і мы ў Польшчы. З цікавасцю разглядаем вузкія палоскі спелага жыта, ячменню, аўса, зялёныя загонны бульбы, бабкі снапоў — ад гэтага мы адвыклі, жыўчы пры каласным ладзе. Нядзеля — і ніхто нідзе не працуе. У гарадах і ў вёсках людзі тоўняцца на вуліцах, часцей за ўсё ля касцёлаў. Не вельмі загружана і дарога — ідуць да нашай мяжы і адтуль хіба што магутныя «КамАЗы», на баках якіх напісана: «Совтрасперевозки».

Аўтобус наш імчыць хутка — да ста, а то і больш кіламетраў у гадзіну. Прыкладна столькі, колькі ў часы Скарыны праезджалі на конях за суткі. І я думаю, колькі часу правёў ён у дарозе, у раз'ездах. Нездарма ж украінскі гісторык М. Грушэўскі называў яго «вандруўным гуманістам». Полацк — Вільня — Кракаў — Падуя — Вітэнберг — Дакія... Зноў Вільня... Прага... Масква... Познань... Кенігсберг... Зноў Познань... Вільня... Прага... Другі раз у Прагу ён ехаў не адзін, а з сынам — «малалетнім» Сімеонам... Пасля

прасіла ў Чэхію Багемская камора, якой дадзена было заданне самім каралём Чэхіі, Аўстрыі і Угоршчыны Фердынандам I знайсці садоўніка-батаніка. Фердынанд I быў сынам іспанскага караля Філіпа I Ганна Шалёнай. Жаніўся ён з Ганнай, дачкой чэшскага і ўгорскага караля Уладыслава Другога, сына вялікага князя літоўскага, караля польскага Казіміра Ягайлавіча. Фердынанд I, стаўшы каралём Аўстрыі, Чэхіі і Угоршчыны, задумаў заснаваць у Празе сад, які б сваім характам і незвычайнасцю зацяміў вядомыя сады ўсіх іншых каралёў і князёў Еўропы. Дзеля гэтага ён набыў пустыню пагорак на Градчанах, што знаходзіцца насупраць Пракскага замка, за так званым Аленім Рогам, і выпісаў амаль з усіх краёў свету насенне самых незвычайных дрэў і раслін. Фердынанд быў чалавек крутога норава, грошай падначаленым часта не плаціў, бо іх не надта і меў: войны з Турцыяй апусташалі яго казну. І ніхто асабліва садоўнікам да яго не рваўся. Многія ж і не ведалі, як абыходзіцца з тым заморскім насеннем, што прыбывала пасылкамі да караля. І Скарына наўрад ці згадзіўся б ісці на гэтую службу, каб не абставіны... Яны пасля смерці жонкі і брата Івана, пасля закрыцця друкарні ў Вільні, ды і аплаты даўгоў у Скарыны былі не лепшыя. Натхняла — трэба думаць — ісці на службу да караля хіба можа жонка Фердынанда — каралева Ганна, з якой, у ўсёй верагоднасці, ён быў знаёмы, — была яна з роду беларускіх князёў Гальшанскіх і надта ж цягнулася да асветы, напісала і нават выдала сама адну кніжку. Каралеву Ганну любілі ў Чэхіі, была яна мяккая па натуре і мела спачуванне да пакрыўджаных і абяздоленых, дапамагала ім. Відаць, і Скарына хацеў дапамагчы Ганне: Фердынанд у тым садзе, які павінен быў пасадыць садоўнік, меркаваў збудаваць летні палац каралева. Словам, як бы там ні было, а ўжо 22 мая 1535 года Багемская камора наведмляла каралю Фердынанду: «Дарагі сябра. Паколькі ты не раз пісаў нам, што мы павінны накіраваць табе садоўніка для работы ў Празе, дык мы пасылаем табе з прад'юніком ліста; ты зможаш выкарыстаць яго пры неабходнасці для арганізацыі новага сада. Мы далі яму на харчы і ўтрыманне 20 флорэнаў, а цябе просім паклапаціцца аб астатнім утрыманні на час яго знаходжання...» Як жыў і працаваў Ска-

рына на пасадзе садоўніка каралеўскага саду? Сёння пра гэта меркаваць цяжка, хоць і захаваліся некаторыя дакументы. Вось цытата аднаго з іх: «На садоўніка, майстра Францыска [...] ускладнены абавязак працаваць у садзе і выконваць лобную працу садоўніка [...] ён працуе таксама мала. Мы бачым яшчэ мала вытанчаных учыненняў, чым ён займаецца ў садзе; і праца італьянскіх дрэў — цытрын, памярранцаў і ім падобных, якія толькі ўзыходзяць, мы нічым асабліва не можам пацешыць Вашай Вялікасці, каб Ваша Вялікасць ведалі пра гэта. З фруктаў няма яшчэ нічога, што можна было б паслаць Вашай Вялікасці...» Гэта піша таму самому каралю Фердынанду тая самая Багемская камора 27 чэрвеня 1538 года. У тым самым дакуменце ёсць і іншыя падрабязнасці адносна каралеўскага саду, а менавіта — «расходы на яго даволі вялікія». І звязаны яны былі не столькі з утрыманнем садоўніка, а з вышэйкай рознага насення з самых далёкіх краёў і іх аплатай. На будаўніцтва летняга палаца былі запрошаны з Італіі майстры, якія, як паведамляецца, «працуюць, на наша разуменне, няспешна, гультаявата і непаваротліва і любяць часам палодырнічаць», да таго ж, іхні «майстар Ганс дэ Спація» «паграбуе і бярэ шмат грошай... Кароль на гэце пасланне Багемскай каморы адказаў 4 ліпеня таго самага года. Адказаў ён даволі памяркова, разважліва. Ён датычыць італьянскіх майстроў і Францыска Скарыны — «вы павінны... выпрацаваць умовы [...] па дзённай норме ці іншым чынам, як вы палічыце лепшым, а для нас найбольш выгадным, і паспрабаваць выпрацаваць і заключыць гэтыя ўмовы як мага хутчэй і без ускладненняў, аднак каб праца выконвалася хутка, добрасумленна і добра, як належыць, гэта вы павінны зрабіць з вялікім стараннем, а якія ўмовы працы вы агаворыце з названым майстрам Спація, паведаміце нам.

А што да майстра Францыска, нашага садоўніка ў Празе, што ён з малым стараннем выконвае працу ў садзе, якую ён павінен выконваць на сваёй пасадзе, дык наш загад, каб вы ад нашага імя з дабайнасцю і сур'ёзнасцю прасачылі за ім, каб ён, паколькі мы спадзяёмся на яго, такую працу ў садзе выконваў больш старанна і па вырошчванні ўсялякіх садовых раслін, і гэтым самым адпавядаў сваім абавязкам і сваёй пасадзе. Калі ж ён і далей не будзе руплівым, дык паведаміце нам аб гэтым і яму скажыце, што ў вас ёсць загад паведаміць нам».

Будаўніцтва летняга палаца каралева Ганне ішло марудна. У наступным дакуменце той самай Каморы паведамлялася, што «некалькі тыдняў таму назад прыйшоў да нас майстар Паола дэ ла Стэла, каменяр, разам з некалькімі сваімі сябрамі і паведаміў, што ноччу з іх домаў у садзе былі ўкрадзены і вынесены інструменты і жалеззякі, якімі яны карыстаюцца ў працы, і што яны з-за недахопу такіх жалеззяк менш будуць працаваць, а больш бяздзельна, пакуль не будуць зроблены іншыя і новыя жалеззякі». Злодзеі былі злоўлены, асуджаны, пасаджаны ў турму. «Пасля гэтага ў павучанне іншым і для застрашвання многіх у будучым, усё з-за таго, што яны асмеліліся зрабіць падобнае ў садзе Вашай Вялікасці, учынілі новы суд, названы на гары Вайсенберг, за межамі Градчан, і загадалі пакараць на шыбеніцы гэтых чатырох злачынцаў...» Там жа, у тым самым дакуменце, успомнена і імя садоўніка Францыска і вось у якой

сувязі. Каралю паведамілі, быццам злодзеі не толькі ўкралі інструменты і «жалеззякі», але і знішчылі некаторыя скульптуры і сескі дрэвы, на што Камора адказала: «Няхай Ваша Вялікасць не верыць» тым людзям, што такое казалі ці напісалі, бо, маўляў, гэта няпраўда. «Мы ўсё ж пасля атрымання загадаў Вашай Вялікасці запрасілі да сябе майстра Паола, каменяр, а таксама майстра Францыска, садоўніка, і апыталі іх з гэтай нагоды. Ніводзім з іх нічога пра гэта не ведае, і абодва гавораць, што ніякія скульптуры не разбіты і ніякія дрэвы не ссечаны». Імя Францыска — каралеўскага садоўніка ўспамінаецца і яшчэ ў адным дакуменце той самай Багемскай каморы, датаваным 4 красавіка 1539 года. У гэтым дакуменце паведамляецца, што «прыбыў» «доктар з Фландрыі» «для расшырэння саду Вашай Вялікасці ў яры за мастамі, у якім раней распараджаўся стралок [гвардыя] Вашай Вялікасці». «Але ён лічыць, што там нічога асабліва пашырыць і наладзіць нельга, па-першае, з-за вузкасці, а па-другое, з-за вады, якая ў час разліву пашкодзіць пасевам і саджанцам, пра што мы таксама не пакоімся. Мы лічым, што сад трэба даручыць аднаму з садоўнікаў і гэтым самым сэканоміць расходы, якія ідуць на дваіх; але Ваша Вялікасць усемілісціва змогуць выказаць сваю волю і пажаданні. Гэтаму, згодна з дагаворам, павінны выплаціць ужо за два месяцы... Ён таксама паграбуе грошы і гварыць, што без грошай ён не можа больш утрымліваць сябе і сваіх работнікаў; тое ж — майстар Францыск, яму аднаму мы павінны да двухсот гульдэнаў. Мы пакарліва паведамляем усё гэта Вашай Вялікасці для таго толькі, каб Ваша Вялікасць дазволілі даць хуткае і неабходнае распараджэнне наконт згаданых грошай».

У тым самым 1539 годзе яшчэ раз успомнена імя Францыска — каралеўскага садоўніка ў афіцыйнай перапісцы Фердынанда I. І вось з якой нагоды: «Па-першае, адносна майстра Францыска, італьянскага садоўніка, Багемскай каморы быў аддадзены наш загад аплаціць яго працу па часе і разлічыцца з ім, і каб вы яго больш не затрымлівалі. Пра ўсё гэта мы запавешчаны дастаткова, таму што ён пасля гэтага прыбыў да нашага двара і затрымаўся нейкі час тут і ў Нойштадце».

Нам паведамілі таксама, што прыганды Францыск перад сваім ад'ездам, не прычыніў дрэвам ніякай шкоды; было паведамлена таксама, што памераны, смакоўніцы, фігавыя і іншыя дрэвы стаяць у такім жа добрым парадку, як іх пакінулі, чым мы задаволены».

Гэты дакумент напісаны 21 ліпеня 1539 года, гэта значыцца, чатырыста пяцьдзесят гадоў таму назад...

Чаму Скарына не захацеў больш працаваць у каралеўскім садзе? А можа, як цяпер кажучы, «яго не захацелі»? Словы Фердынанда — «аплаціць яго працу па часе і разлічыцца з ім, і каб вы яго больш не затрымлівалі» ўказваюць на тое, што Скарына не хацеў працаваць у каралеўскім садзе і прасіўся яго адпусціць. Значыцца, Скарына сам звольніўся з працы. Чаму? Не задавальняла яго праца садоўніка ці нешта іншае змусіла яго пакінуць службу пры каралеўскім двары? А можа, лепшая праца яму знайшлася? Ён жа па прафесіі быў медык. Ды і ў каралеўскім садзе чым ён займаўся? Вырошчваў лекавыя расліны, якімі ў той час найбольш і найчасцей лячылі людзей? А ўсё астатняе садзіць і даглядаць... Не так

і цікава яму, медыку, было... І калі знайшлося іншае месца, больш па душы, то ён... Папрасіў звольніць яго. Але дзе было тое вольнае месца? У самой Празе? А можа, у іншым якім горадзе? Наступныя дакументы, што знойдзены ў архівах, і, у прыватнасці, паведамленне храніста В. Гаека пра пажар у Празе 2 чэрвеня 1541 г., наводзяць на некаторы роздум. Храніст В. Гаек у пераліку тых, хто загінуў у гэтым пажары называе хлопчыка Францыска, сына «колішняга доктара Руса», які загінуў «у доме ксядзца Яна з Пухава, прапаведніка...»

Другі дакумент — гэта давераная грамата на [карысць] Сімеона Руса; «Мы, Фердынанд і г. д., абвясняем гэтай граматай усіх, што доктар Францішак Рус Скарына з Полацка, які некалі жыў, наш садоўнік, у гэтым каралеўстве Чэшскім быў чужынкам, — сшышоў на вечны спакон і пакінуў пасля сябе сына Сімеона Руса і пэўную маёмасць, паперы, даўгі і іншае, яму належнае. І прасіў нас вышэйзгаданым Сімеон выдаць граматы і агульны ўказ на выпадак таго, што калі б ён знайшоў што-небудзь з маёмасці вышэйзгаданага свайго бацькі, то каб яму была выдадзена і аказана дапамога. На такую слушную і пакарліваю просьбу яго ўсім вясковым старостам нашым, бурмістрам, членам магістрата ў гарадах і ўсім іншым нашым падданным у каралеўстве Чэшскім гэтай граматай загадваем, што калі б вышэйзгаданы Сімеон Рус знайшоў што-небудзь з маёмасці, папер, даўгоў, кніг і іншых рэчаў, якія належалі некалі гэтаму ж доктару Францу, бацькі яго, і калі б ён таго што-небудзь дамагаўся або ў віну ставіў, то каб яму як наследніку і сыну гэта выдалі і заплацілі і сапраўды, улічваючы справядлівасць яго патрабаванняў, неадкладна дапамаглі. А па-іншаму не рабіць. Дадзена ў градзе нашым Пражскім, у чацвер пасля святых Фабіяна і Себастыяна, лета ад нараджэння сына божжага тысяча пяцьсот пяцьдзесят другога...»

Першы дакумент гаворыць, што ў Скарыны быў яшчэ адзін сын — Францішак, які загінуў пры пажары. Як вядома, з Віліні Скарына пасля смерці жонкі Маргарыты выехаў з адным сынам — «малалетнім» Сімеонам. Значыцца, не выключана, што ў Скарыны была другая жонка. Хто яна? Другі дакумент гаворыць, што сын Сімеон не астаўся абыхавы да памяці бацькі, шукаў яго «маёмасці, папер, даўгоў, кніг і іншых рэчаў». Чаму раней ён гэтым не займаўся, а заняўся толькі ў 1552 годзе? І дзе падзеўся сам Скарына? Выехаў з Прагі? Але куды? І калі ён памёр? У 1551 годзе, як указваюць нашы энцыклапеды? А можа, значна раней, між 1539 годам, калі ён звольніўся з пасады каралеўскага садоўніка і 1541 годам, калі ў пажары загінуў яго сын Францішак, як сказана ў паведамленні храніста В. Гаека, «сын колішняга доктара Руса».

Знойдзены яшчэ два дакументы, дзе фігуруе імя Сімеона, сына Скарыны, з якіх вынікае, што ён пераняў прафесію доктара ад свайго бацькі і што ён лячыў «князя Іржыка Чэтла, старшага свяшчэнніка краю Бехінскага» ў Крумлёве? Чаму Сімеон апынуўся там? А можа, ён туды выехаў яшчэ з бацькам? І сляды Скарыны трэба шукаць не ў Празе, а ў тым самым Крумлёве? Ці яшчэ ў якім-небудзь іншым горадзе, у які ад'ехаў Скарына, звольніўшыся з пасады каралеўскага садоўніка? Словам, думаць ёсць пра што... (Заканчэнне будзе).

ПЕРАКЛАДЫ

Да 175-годдзя з дня нараджэння

М. Ю. Лермантава

Міхаіл ЛЕРМАНТАЎ

1-га студзеня

Як часта, кінуты натоўпам у палон,
Калі перада мной, нібы праз цяжкі сон,
Пры шуме музыкі і скокаў,
Лапоча ацярэдзельных слоў нуда,
Бяздушных воблікаў мільгае чарада
І масак чмур з прыстойнасцю
высокай,
Калі кранаюцца халодных рук
маіх
З нядбайнай смеласцю кветак
гарадскіх
Даўно нетрапяткія рукі,
Я, знешне дбаючы пра бляск і
мітусню,
Душой лаўлю пагіблых дзён,
што ў мроях сню,
Старынныя, святыя гукі.
І ў міг, калі сябе на момант
адлучу
Ад мітусні, — я птушкаю туды
лячу,
Дзе ў памяці мінулае імгліцца;
І бачу я сябе маленькім
хлопчуком,
Мясціны родныя: высокі панскі
дом
І сад з разбуранай цяпліцай;
Пад сеткаю зялёнай бросні
спіць ставок,

За ім над вёскай з камяноў
плыве дымок,
Туман сівец над палямі.
Ступаю ў цёмную алею; праз
кусты
Прамень вясчэрні б'е, і жоўтыя
лісты
Шапочуць ціха пад нагамі.
І дзіўны сум шчымліва цісне
грудзі мне:
Я плачу і кахаю, зноў яе —
Тварэнне сноў маіх — кахаю,
З вечыма, поўнымі блакітнага
агню,
З усмешкай ружы, што
насустрэч дню
Устае зранкаю з-за гаю.
Адзін — чароўнай той краіны
валадар —
Подоўгу там сядзеў я, поўны
светлых мар,
І сёння памяць іх не стыне
У сумненнях цяжкіх, страсных
парываннях,
Як астравок жаданы ў грозным
акіяне,
Яна квітнее ў іх пустыні.
Калі ж апомнюся, абман я
пазнаю,
І мару шум людскі спалохае
мяю,
На свяце тым чужую гасцю, —
Ах, як мне хочацца іх
вяселасць найперш
Збянтэжыць і шпурнуць у вочы
ім жалезны верш,
Абліты горыччу і злосцю!..

Галінка Палесціны

Скажы, галінка Палесціны,
Дзе ты расла, дзе ты цвіла,
Якіх узгоркаў ці даліны
Ты упрыгожаннем была?
Ці над вадою Іардана
Прамень зары цябе вітаў,
Ці вецер у гарах Лівана
Цябе разгневана гайдаў?
Ці мірныя псалмы читалі,
Ці пелі песні даўніны?
Калі тае лісты спляталі
Саліма бедныя сыны?
Ці пальма тая ўсё жывая?
І ці ўсё так з пустыні ў цень
Яна вандроўніка гукіае
Зялёнашумна кожны дзень?

Ці ў безвыходнасці расстання
Яна завяла, як і ты,
І ўпала ціха тлом згасання
На пажайцельныя лісты...
Скажы: набожнаю рукою
Хто ў гэты край цябе занёс?
Ці сумавалі ён над табой?
І дзе сляды няўцешных слёз?
А можа, воін боскай варты
Ён быў, з бяхмарнаю душой,
Як ты, заўсёды неба варты —
Прад богам і перад зямлёй!..
У абярэжнасці цяглівай
Перад іконай залатой,
Галінка Іерусаліма,
Стай на варце ты святой.
Празрысты змрок, прамень
лампады,
Бажніца, ціхі крыж у ёй...
Пануе мір, лунае радасць
Наўкол цябе і над табой.
Пераклаў Васіль ЗУБЕНАК.

Ветразь

Блізе ветразь адзінокі
У блакітным марыве марскім!..
Чым яго звабіў край даліні?
Свой бераг неўдавалі чым?
Сваволяць хвалі — свішча вецер,
І мачта гнецца і рыпіць.

Ах, ён не шчасця прагне
у свеце
і не ад шчасця ў свет ляціць!
Пад ім лазуркам плыні іграе,
Яму шле сонца промень свой...
А ён, мляцкны, бур шукае,
Нібыта ў бурях ёсць спакой!
Пераклала Ніна МАЦЯШ.

Прароцтва

Хачу падзяліцца з вамі, шануюныя чытачы, маленькім адкрыццём, якое зрабіў, перачытваючы свайго ўлюбёнага паэта Міхаіла Юр'евіча Лермантава.
Сярод класікаў свету ёсць паэты, якія вылучаюцца сваёй варажбоўнай і нават вяршуннай паэзіяй: Дантэ, Шаўчэнка, Франко, Ібсен, Рыльке... Наш Купала. Так, наш Купала. Угледзецца ў яго, палюбіце яго ў сваім народзе, як рускія любяць Пушкіна, паліякі — Міцкевіча. І спадуць з Купалы сярмага ды лапіці, у якія яго абываюць на нашых вачах яшчэ ў шылое настаўнікі. Бо іх так выходзілі, бо яны вучыліся па падручніках і хрестаматыях, якія мала чым адрозніваюцца ад падручнікаў па гісторыі Беларусі 30—50-х гадоў.
Магчыма, «Прароцтва» Лермантава я ўспрыняў бы сёння зусім па-іншаму, калі б не адкрылася праўда пра тых гады. Вядома, трэба аддаць належнае розуму паэта. Ён ведаў, што гісторыя паўтараецца, і можа здарыцца нават так, што твор, у які пэўна акрамя фантазіі нічога не ўкладваў, спраўдзіцца, набудзе вялікі сэнс і загадкаваць свайго з'яўлення на свет.
Пра што юны Лермантаў думаў, калі на самым пачатку свайго творчасці пісаў «Прароцтва» («Предсказание»)? Што яму мроілася сирозь адно стагоддзе?..
Не будзем гадаць. Мы — не прарокі.

ПЕРАКЛАДЧЫК.
Настане год, Расіі чорны год,
Калі заб'е свайго цара народ —
Забудзе чэрнь ранейшую
любоў,
І справай многіх будзе смерць
ды кроў;
Калі жанок ды іхніх сем'яў
сон
Не абароніць звергнуты закон;
Калі чума з смярдзючых цел і
душ
Заблудзіць у народ, бы ў
нетры пушч,
Каб з хат хусцінкай чорнай
выклікаць,
І стане па-жывому люд
каўтаць;
І полымем заб'юцца хвалі рэк,
А з полымя паўстане чалавек,
І ты яго пазнаеш, нават горш —
Убачыш у руках булатны нож:
І пад нажом, калі застогнеш ты,
Цябе дакончыць смех яго
пусты;
І будзе змрочным і жахлівым
ён,
І плашч яго і позірк пад чалом.
Пераклаў Анатоль СЫС.

3 рэдакцыйнага «партфеля»

Пра што ў нас, у Беларусі будучы пісаць кнігі заўтра? Пра тое, пра што, на вялікі жаль, яны яшчэ не пішуцца сёння. Хоць прайшло ўжо нямала часу ад пачатку вялікай — можа быць, найвялікшай — трагедыі ў гісторыі нашага народа (...)

Поўнае фізічнае вынішчэнне... Жахліва! А хіба менш жахліва: поўнае фізічнае выміранне. Знікненне беларускага народа шляхам паступовага, працяглага вымірання? Пра якое выміранне гаворка? Ясна, пра якое; пра смерць, якая з 26 красавіка 1986 года нябачна ўваходзіць у нашу кроў, у гены, уваходзіць патроху, непрыкметна, і, відаць, таму мы гэтак безадказна, гэтак злачынна нічога не робім, каб уратаваць сябе як нацыю. Аднак галоўная прычына гэтай злачыннай бяздзейнасці — не цямнота і невуцтва наша (хоць яно ў нас і на ўзроўні дзікуства), а перш за ўсё — наша чэрствасць, наша раўнадушнасць, наша казённая-бюракратычная нячуласць да чалавека. Не толькі вучоныя-фізікі ды інжынеры-ядзернікі зразумелі адразу ж, якая страшная бяда прыйшла на беларускую зямлю, гэта зразумелі і многія многія іншыя, адукаванага народу ў нас уга колькі! Зразумелі гэты і мы, літаратары... Павінны былі зразумець, ва ўсякім разе. Але — што з таго, калі і зразумелі? Дзе і як гэта выявілася? Чым засведчана? З чаго відно?..

Ніл ГІЛЕВІЧ.
«МІЖ БЫЛЫМ
І НАСТУПНЫМ».

Пакуль аж смерць мне не зачыне вочы,
Зямля не спыніць мой апошні дых,
Буду ісці, буду змагацца
моўчкі

ліністы бралі верх і паступова выгрызалі ўсё перадавое, што ўрадавалі XX, XXII з'езды. Быкава і яму падобных штодзённа малацілі ды ганьбілі мінскія і маскоўскія газеты. Па бібліятэках знялі некаторыя яго творы. У Гродне пачалася расправа з некаторы-

базу гародніны. З-за дрымунай сваёй абмежаванасці мясцовыя кіраўнікі палічылі яго ідэйным натхніцелем ды галоўным вінаваццам таго, што Быкаў у творах такі рэзкі.

Клейну «прышылі» антысаветызм. Падлавілі на фразях тыпу «кансерватыўныя, застарэлыя і няздольныя ўжо да нічога крэмаўскія кіраўнікі», «мацёрныя сталіністы», якімі ён карыстаўся на лекцыях перад студэнтамі, таму яшчэ і выключылі з партыі.

А са мной падзеі разгортваліся гэтак...

Аляксей КАРПЮК.
«ВАРАШЫЛАЎСКІЯ
СТРАЛКІ».

ПАВАЖАНЫЯ ЧЫТАЧЫ! ВЫ НЕ ЗАБЫЛІСЯ ПАДПІСАЦА НА «ЛіМ»?

БЕЗ АБМЕЖАВАННЯЎ І НА ЛЮБЫ ТЭРМІН падпіску на штотыднёвік у вас да 31 кастрычніка прымуць ва ўсіх аддзяленнях сувязі і органах «Саюздруку», а таксама грамад- скія распаўсюджвальнікі друку, гарадскія і сельскія паштальёны.

ВЫПІСВАЙЦЕ І ЧЫТАЙЦЕ

«ЛіМ» — ГАЗЕТУ ЎСІХ, каму неаб'якавы лёс перабудовы, дэмакратычнага абнаўлення грамадства, нацыянальна-культурнага адраджэння.

За Край мой родны і
цярынец за ўсіх.
Ларыса ГЕНІЮШ.
З РУКАПІСНАЙ
СПАДЧЫНЫ.

мі яго сябрамі.
Першага выключылі з
партыі ды пазбавілі зван-
ня дацэнта Барыса Клейна.
Аўтара папулярных кніжак,
папулярнага лектара тава-
рыства «Веды» звольнілі з
працы ў медінстытуце і ад-
правілі юрысконсультам на

...Канец шасцідзсятых. У
асяроддзі літаратараў ста-

Палітыка беларусізацыі ў
20-ыя гады закрунула і
часці Чырвонай Арміі. Гэ-
та неаднаразова адзнача-
лася ў дакументах ЦВК
БССР і ЦК КП(б)Б. Вось толь-
кі адно афіцыйнае сведчан-
не: «Н-ская стралковая ды-
візія, якая зьяўляецца бел-
арускай нацыянальнай ды-
візіяй, усю сваю работу па
навучанні і выхаванні бай-
цоў перавяла на беларус-
кую мову. Усе асноўныя на-
вучальныя дапаможнікі (ста-
туты, падручнікі) выданы
на беларускай мове. Бела-
руская літаратура складае
асноўную масу бібліятэчных
фондаў частак дывізіі... Вя-
лікім дасягненнем павінна
быць прызнана пачаўшая
выходзіць з 1 студзеня
1929 г. беларуская военная
газета «Чырвонаярмейская
праўда». (Ад з'езду да
з'езду. Менск, 1929). Для
падрыхтоўкі беларускіх ка-
мандных кадраў створана
Аб'яднаная беларуская ва-
енная школа каманднага
складу імя ЦВК БССР.

Валеры ГЕРАСІМАЎ,
галоўны бібліяграф
навукова-даследчага
аддзела Урадавай
бібліятэкі БССР імя
А. М. Горкага.
«ВОЙСКА І МОВА».

БССР В. Казловым, палемічныя нататкі
філосафаў В. Акулава і А. Яцкеві-
ча, гісторыка Л. Лыча;

літаратурна-крытычныя артыкулы
М. Мушынскага, А. Мальдзіса,
П. Дзюбайлы, У. Конана;

апаевданні В. Іпатавай, Л. Дранько-
Майсюка, Х. Лялько, вершы П. Мака-
ля, Г. Пашкова, А. Салтука, пэста-
эмігранта М. Сяднёва, творы маладых
літаратараў пад рубрыкай «Упершы-

ню ў «Ліме» з прадмовамі Д. Бічэль-
Загневай і Н. Мацяш;

гутаркі з кампазітарам У. Солта-
нам і дырыжорам В. Палянскім, вы-
ступленне тэатральнага крытыка
В. Раціцкага;

нарывы пра драматычны лёс аў-
тара славетных «Зорачка» С. Новакава-
Пеюна, успаміны ўдавы пэста М. Хве-
даровіча і іншыя матэрыялы.

З 16 ПА 22 КАСТРЫЧНІКА
16 кастрычніка. 21.50

«ТРЫБУНА».

Рэабілітацыя ахвяр рэпрэсій 30—
40-х, пачатку 50-х гадоў у Беларусі.
Бяруць удзел намеснікі Старшыні СМ
БССР Н. М. Мазай, старшыня Камісіі
парткантролю пры ЦК КПБ В. Ц. Га-
лаван, пракурор Беларускай ССР Г.
С. Тарнаўскі, першы намеснік стар-
шыні Камітэта дзяржаўнай бяспекі
БССР Э. І. Шыршоўскі, старшыні аб-
ласных камісій па рэабілітацыі.

16 кастрычніка. 23.05

«БАЦЬКАУ ДАР».

100 беларускіх народных песень са
збору Р. Шыршым.

Песні савецкага часу.

17 кастрычніка. 19.55

«РОДНАЕ СЛОВА».

Гэта юбілейны — соты выпуск. Бя-
руць удзел заснавальнікі перадачы,
яе першыя удзельнікі — М. Лужанін,
У. Юрэвіч, Ф. Янкоўскі.

Вядучы — загадчык рэдакцыі мо-
вы выдавецтва «Народная асвета» М.
Станкевіч.

17 кастрычніка. 21.55

«ЛІРА».

Мастацка-публіцыстычная прагра-
ма.

18 кастрычніка. 18.25

«СЛЕД ГРАМАДЫ».

Перадача падрыхтавана да 50-год-
дзя з'яднання Заходняй Беларусі з
БССР Гродзенскай студыяй тэлебачан-
ня.

Вядучы — журналіст Валерый Зада-
лл.

18 кастрычніка. 21.45

У ТЭАТРАХ КРАІНЫ.

А. Касона. «Дрэвы паміраюць сто-
лчы». Спектакль Цэнтральнага тэат-
ра Савецкай Арміі.

Рэжысёр-пастаноўшчык — заслужа-
ны дзеяч мастацтваў РСФСР А. Бур-
донскі. У галоўных ролях народныя
артысты СССР Н. Сазонава і У. Зэль-
дзін.

19 кастрычніка. 17.40

«У імя дзяцінства». Гутарка са стар-
шыняй рэспубліканскага аддзялення
Усесаюзнага дзіцячага фонду імя
У. І. Леніна пісьменнікам У. Ліпскім.

21 кастрычніка. 11.45

«ЛЮДЗІ, ПАДЗЕІ, ЛЕСЫ».

Фестываль тэлевізійнага нарыва
«Крык чайкі». Узбеснае тэлебачан-
не.

21 кастрычніка. 13.05

«Мне 91 год...» Жыццё і творчасць
мастачкі З. А. Астаповіч.

21 кастрычніка. 19.25

«БУГ».

Літаратурна-мастацкі часопіс з Бра-
ста.

22 кастрычніка. 19.15

ПАЭЗІІ РАДОК ЧАРОУНЫ...

Вершы С. Адамовіча чытае артыст
А. Лабуш.

22 кастрычніка. 19.20

Выступае ансамбль салістаў Мас-
коўскай дзяржаўнай філармоніі «Мад-
рыгал».

22 кастрычніка. 22.50

СТУДЫЯ «РЭІ».

Саюз пісьменнікаў БССР вы-
казвае глыбокае спачуванне
пісьменніку, аднаму са сакра-
тараў Камітэта па дзяржаўных
прэміях БССР у галіне літарату-
ры і мастацтва Уладзіміру ЮРЭ-
ВІЧУ з прычыны напаткаўшага
яго гора — смерці жонкі.

Саюз пісьменнікаў БССР вы-
казвае глыбокае спачуванне
народнаму пісьменніку Бела-
русі Кандрату КРАПІВЕ з пры-
чыны напаткаўшага яго гора
— смерці дачкі.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Аляксей АСІПЕНКА, Анатоль
БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам.
галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ,
Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Аляксей
ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК,
Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс
САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір
СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар
ТУРАЎ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОВ.

У бліжэйшых нумарах

«ЛіМ» змяшчае таксама

публікацыі пад рубрыкамі «Пера-
будова і мы: урокі, трылогі, спадзя-
ванні», «Выбары і наш выбар», «Бе-
ларускай мове — статус дзяржаў-
най», нарывы М. Вайцянана, гутарку
са старшыняй Дзяржкампрыроды

«Літаратура і искусство» — орган Министер-
ства культуры и правления Союза писателей
БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня
выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 07739 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. За-
харава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на-
месніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказна-
га сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і
нарыва — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай
думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі
— 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, ад-
дзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, ад-
дзела музыкі — 33-21-53, аддзела выўленчага
мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела
народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62,
аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацка-
га афармлення і фоталюстрацый — 33-44-04,
33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі —
23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛіМ».
Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.